B I B L I O T H E C A

SCRIPTORVM GRAECORVM ET ROMANORVM

T E V B N E R I A N A

VIRGILIVS MARO GRAMMATICVS

OPERA OMNIA

EDIDIT

BENGT LÖFSTEDT

MONACHII ET LIPSIAE
IN AEDIBVS K. G. SAUR MMIII

Bibliographic information published by Die Deutsche Bibliothek
Die Deutsche Bibliothek lists this publication in the
Deutsche Nationalbibliografie; detailed bibliographic data is available
in the Internet at **http://dnb.ddb.de.**

Printed in Germany

Gesamtherstellung: Druckhaus „Thomas Müntzer" Bad Langensalza
ISBN 3-598-71233-2

DONNAE KRIGER

in memoriam

IN HOC LIBRO CONTINENTVR

PRAEFATIO

Tres uiri docti usque ad nostra tempora opera omnia Virgilii Maronis grammatici ediderunt: A. Mai in Classicorum auctorum tom. V (Romae 1833; editio altera emendata Romae 1871 apparuit); I. Huemer (Lipsiae 1886); G. Polara (Neapoli 1979); D. Tardi (Paris. 1928) solas epitomas edidit. Editiones identidem meliores factae sunt; plures codices inuenti sunt et plurimi uiri docti de origine, de lingua, de fontibus Virgilianis tractauerunt. Nolo hic haec omnia citare; in praefatione uel apparatibus editionis eorum tantum operum mentionem facio, quibus ad textum constituendum usus sum.

V. Law, Wisdom, Authority and Grammar in the Seventh Century (Cantabrigiae 1995) p. 118 n. 11 hos codices notat, quos Polara ignorauit: Ba, Mo, partem codicis V, X. Sed. X saec. XV. scriptus erroribus plenus est et ceteri non nisi fragmenta parua continent; hi codices recens inuenti causam nouae editionis curandae non afferunt. Editio Polarae omnino bona est; textus paucis locis corrigendus et translatio optima est; codices adhibiti summa cum cura descripti sunt. Sed cum multos abhinc annos omnes codices Virgilianos contulissem, in apparatu critico Polarae plurimos errores et omissiones uidi. Virgilius difficillimus auctor est, et nisi nouerimus, quid codices re uera praebeant, numquam eum intellegemus.

Haec editio instar est testamenti Bernardi Bischoff, qui abhinc plus uiginti annos arcam mihi plenam adnotationum, collationum, imaginum photographicarum codicum Virgilii concedens ita me maesta uoce adlo-

cutus est: „Mein ganzes Leben habe ich Material gesammelt, um den Virgilius herauszugeben. Ich sehe jetzt, dass mir die Zeit nicht ausreicht. Nehmen Sie dies, und machen Sie die Edition."

***

Nunc ad codices Virgilii breuiter describendos uenio. Quos in traditionem directam (dico codices, quos praesumo omnem textum uel maiorem eius partem continuisse) et traditionem indirectam (i.e. codices cum excerptis maioribus uel minoribus) distinguo; quam distinctionem incertam esse uix est quod moneam.

Multi et doctissimi uiri multa de his codicibus scripserunt, quos maximam partem Polara laudat. Operae pretium non est a Polara aliisque relata referre, sed de unoquoque codice solummodo ea opera cito, quae mihi maximi momenti esse uidentur uel quae recentissima sunt; plura si quis scire uult, eum ad Polaram delego.

N = Neapolitanus, Bibl. Naz. IV.A. 34, saec. IX. Vide: C. Iannellium, Catalogus bibliothecae ueteris et classicae manuscriptae, quae in regio Neapolitano Museo Barbonico adseruatur (Neapoli 1827) p. 25 sqq.; Polaram p. XXIV sq. Hic codex fere solus epistulas et ultima capitula epitomarum continet. Plurimis omissionibus et erroribus scatet, sed credo scribam non solum negligentem fuisse, sed etiam textum contrahere uoluisse. Quae cum ita sint, non est dubium, quin, quantumuis nos editores nisi simus, in partibus per N tantum transmissis textum Virgilianum genuinum inuenire non potuerimus.

P = Parisinus, Bibl. Nat. Lat. 13026, saec. IX. Vide: S. L. Delisle, Inventaire des manuscrits latins conser-

vés à la Bibliothèque Nationale sous les numéros 8823–18613; II. Inventaire des manuscrits de Saint-Germain des Prés (Paris. 1868) p. 65; Polaram p. XXVI. Communis est opinio, cui assentior, hunc codicem ad textum Virgilianum constituendum optimum esse et imprimis orthographiam authenticam seruasse. Scriba enim non conatus est textum commutare uel emendare, sed fideliter omnia, ut legit, transcripsit.

A = Ambianensis, Bibl. mun. 426, saec. IX, Corbie. Vide: E. Coyecque, Catalogue général des manuscrits des bibliothèques publiques de France, tom. 19 (Paris. 1893) p. 308 sq.; Polaram p. XXV sq.; E. A. Lowe, Codices Latini Antiquiores tom. 6 p. 4 nr. 712; B. Bischoff, Katalog der festländischen Handschriften des 9. Jhs. (Visbadae 1998) p. 14 nr. 41. Th. Stangl, Virgiliana (Monachii 1891) p. 96 sqq. hunc codicem diligentissime contulit. Scriba textum saepe frustra corrigere conatus est.

V = Vindobonensis, Österr. Nationalbibliothek, ser. nou. 85 + ser. nou. 3762, saec. IX. Vide: O. Mazal & F. Unterkircher, Katalog der abendländischen Handschriften der österreichischen Nationalbibliothek, series noua, tom. II: 1 (Vindobonae 1965) p. 30 sq. et tom. III (Vindobonae 1967) p. 254; Polaram p. XXVI sq. D. Poli, Quaderni linguistici e filologici (Maceratae 1982–84) p. 107 sqq. fragmenta codicis 3762 edidit et phototypice expressit. Credo haec fragmenta omnia ad unum codicem pertinuisse, quare ea uno siglo comprehendi.

Ba = Augiensis, Badische Landesbibliothek, Fragm. Aug. 120, saec. IX. Vide: A. Holder, Die Handschriften der badischen Landesbibliothek in Karlsruhe, tom. VI: 2: Die Reichenauer Handschriften; die Pa-

pierhandschriften; Fragmenta (Visbodae 1971) p. 562; Bischoff, Katalog p. 368 nr. 1761: „Süddeutschland, IX. Jh. Ende“. Hoc fragmentum unius folii initium epistularum continet. Maxime dolendum est non plus seruatum esse, cum hic codex et textum bonum habeat et hoc excepto solus N epistulas transmittat.

Mo = Monacensis, Clm 29014 (nunc 29478), saec. IX. Vide: B. Bischoff apud E. A. Lowe Codices Latini Antiquiores, tom. suppl. p. 35 Nr. 1793: „saec. VIII–IX“; eundem, Die südostdeutschen Schreibschulen, tom. 2 (Visbadae 1980) p. 186: „wohl aus dem Anfang des IX. Jhs.“ Fragmenta tantum codicis perditi.

X = Oxoniensis, Bodleian Library, D'Orville 147, a. 1465. Vide: F. Madan al., A Summary Catalogue of Western Manuscripts in the Bodleian Library at Oxford, tom. IV (Oxoniae 1897) p. 72 sq., nr. 17025; A. G. Watson, Catalogue of Dated or Datable Manuscripts in Oxford Libraries, tom. 1 (Oxoniae 1984) p. 71 nr. 441. Omnibus erroribus, omissionibus commutationibus huius codicis neglectis solas lectiones alicuius momenti in apparatu critico notaui. Obseruandum tamen est interdum cod. X lectiones bonas uel solum uel cum uno tantum alio codice fortasse ex felici coniectura praebere.

***

Clm = Monacensis, Clm 6415, saec. IX. Vide: C. Halm, G. Thomas, G. Meyer, Catalogus codicum Latinorum Bibliothecae regiae Monachensis, tom. III: 3 (Monachii 1873) p. 108; B. Bischoff, Die südostdeutschen Schreibschulen tom. 1 (Lipsiae 1940) p. 134. Collectio excerptorum grammaticorum huius codicis collectioni codicis Nanceiensis 317 (356; saec. IX) affi-

nis est, sed Clm plura continet,[1]) quare hunc codicem solum in apparatu laudo. Excerpta Virgiliana numerosa sunt, sed saepe lectiones falsas continent, quarum mentionem non facio.[2])

F = Ambrosianus, Mediolani, Bibl. Ambrosiana F 60 sup., saec. VIII. Vide: E. A. Lowe, Codices Latini Antiquiores tom. 3 p. 21 nr. 337; B. Bischoff, Scriptorium 22 (1968), 310. Hic excerpta sola continet: p. 128,197–208; 239,13–20; 159,352–355.

(G = Ambrosianus, Mediolani, Bibl. Ambrosiana M 79, sup., saec. XI. Cum hune codicem ad textum constituendum nihili esse iudicem, non cito.)

L = Leidensis, Voss. Lat. Q. 33, saec. IX. Vide: K. A. de Meyier, Codices Vossiani Latini, tom. II (Lugduni Batauorum 1975) p. 89 sq.; Polaram p. XXX. Hunc codicem p. 95,4 sq. et 10–20 tantum affero.

M = Montepessulanus, Bibl. éc. méd. 306, saec. IX. Vide: Catalogue général des manuscrits des bibliothèques publiques de France tom. 1 (Paris. 1849) p. 409 sqq.; Polaram p. XXVIII. Hic codex excerpta Virgiliana de differentiis continet.

O = Parisinus, Bibl. Nat. Lat. 7930, saec. XI. Vide: Polaram p. XXVIII. Hic codex p. 225,1–217 tantummodo continet.

R = Romanus, Bibl. Angelica 1515, saec. X. Vide: E. Narducci, Catalogus codicum manuscriptorum praeter

---

[1]) Cf. B. Löfstedt, Der hibernolateinische Grammatiker Malsachanus (Upsaliae 1965) p. 21 sq.

[2]) B. Bischoff hunc codicem diligentissime examinauit; eius adnotationibus usus sum.

Graeeos et Orientales in Bibliotheca Angelica (Romae 1893) p. 654; Polaram p. XXVIII. Hic codex p. 240,29–57 et 241,61–78 continet.

Textus impressi, ubi excerpta Virgiliana inueniuntur, sunt e.g. Ars Bernensis; Beda, De orthographia; Bonifatius; Clemens; Donatus Ortigraphus.

***

Polara aliique genealogiam codicum facere conati sunt, idemque concluserunt ANPV ad unam familiam pertinere et de uno hyparchetypo deriuari (u. Polaram p. XXVII). Sed cum cetera manuscripta fragmenta uel excerpta tantummodo Virgiliana sint, haec conclusio non multum ualet uel adiuuat. Non possumus ita, ut P. Maas uoluit, textum constituere, sed singulae uniuscuiusque codicis lectiones per se aestimandae sunt.

***

Ratio praecipua, quare nos editores Virgilii munus difficillimum habeamus, mira eius Latinitas est. Quamquam multi de ea scripsimus,[1]) multa adhuc obscura remanent. Confiteor me de philosophica quae dicitur Latinitate nihil comprehendere; quare ii loci, qui in ea uersantur, plus quam incerti sunt.

Mense Oct. a. MMII Bengt Löfstedt

[1]) Cf. e.g. Stangl op.cit. passim; opuscula mea in annalibus Latomus 40 (1981), 121 sqq., Philologus 126 (1982), 99 sqq., Eranos 101 (2003; sub prelo) publici iuris facta; M. Herren, Proceedings of the Royal Irish Academy 79 C nr. 2 (1979) et Peritia 9 (1995), 51 sqq. aliquot uocabula obscura explicare conatus est, sed nonnumquam inuita Minerua.

INDEX SIGLORVM

MANVSCRIPTA

Traditio Directa

A = Ambianensis; Bibl. mun. 426; f. 30^{r}–47^{u}; saec. IX.

Ba = Augiensis; Karlsruhe, Badische Landesbibliothek, Fragm. Aug. 120; saec. IX.

Mo = Monacensis; Clm 29014 (nunc 29478); saec. IX.

N = Neapolitanus; Bibl. Naz. IV. A. 34.; f. 187^{u}–217^{r}; saec. IX.

P = Parisinus; Bibl. Nat., Lat. 13026; f. 11^{r}–40^{r}; saec. IX.

V = Vindobonensis; Österr. Nationalbibliothek, ser. nov. 85 + ser. nov. 3762; saec. IX.

X = Oxoniensis; Bodleian Library, D'Orville 147; f. 111^{r}–136^{r}; a. 1465.

Traditio Indirecta

Clm = Monacensis; Clm 6415; f. 1^{r}–45^{u}; saec. IX.

F = Ambrosianus; Milano, Bibl. Ambrosiana F 60 sup.; f. 33^{r}–34^{r}; saec. VIII.

G = Ambrosianus; Milano, Bibl. Ambrosiana M 79 sup.; f. 51^{r}–52^{r}; saec. XI.

L = Leidensis; Voss. lat. Q. 33; f. 82^{u}; saec. IX.

M = Montepessulanus; Bibl. éc. méd. 306; f. 32^{u}–34^{r}; saec. IX.

O = Parisinus; Bibl. Nat., Lat. 7930; f. 198^r–198^u; saec. XI.
R = Romanus; Bibl. Angelica 1515; f. 31^u–32^r; saec. X.

ALIAE ABBREVIATIONES

Duvau = L. Duvau, Remarques sur le texte du grammairien Virgilius Maro, Revue de philologie 13 (1889), 151–154.
Hartel = Emendationes a W. Hartel in editione Huemeri adnotatae.
Herren = M. Herren, Studi Medieuali 21 (1980), 757–761.
Law = V. Law, Wisdom, Authority and Grammar in the Seventh Century (Cambridge 1995).
RCCM = Rivista di cultura classica e medioevale.
Sittl = K. Sittl, Jahresbericht über die Fortschritte der classischen Altertumswissenschaft 59 (1889), 71–73.
Stangl = Th. Stangl, Virgiliana, München 1891.
Stotz = P. Stotz, Handbuch zur lateinischen Sprache des Mittelalters, Bd. 2–4 (München 1996–2000).
Stowasser = J. M. Stowasser, Zeitschrift für die österreichischen Gymnasien 38 (1887), 122 sqq.
Stowasser[2] = J. M. Stowasser, Die vierzehnte Epitome des Grammatikers Virgilius Maro; 15. Jahresbericht über das k. k. Franz-Joseph-Gymnasium in Wien, 1888–1889, XVII–XXXII.
Winterbottom = M. Winterbottom, The Other Virgil, University of London, Institute of Classical Studies, Bulletin 25 (1978), 146–156.

TEXTVS EDITI

ad Cuimn. = Anonymus ad Cuimnanum, Expossitio Latinitatis, ed. B. Bischoff-B. Löfstedt, CC 133 D.
Alc. = Alcuinus, Orthographia, ed. H. Keil, Grammatici Latini vol. 7 p. 295 sqq.
Ambros. = Ars Ambrosiana, ed. B. Löfstedt, *CC* 133 C
Ars Bern. = Ars anonyma Bernensis, ed. H. Hagen, gramm. suppl. p. 62 sqq.
Beda, orth. = Beda, De orthographia, ed. Ch. W. Jones, CC 123 A, p. 6 sqq.
Bern. = cod. Bernensis 83, ed. H. Hagen, gramm. suppl. 172 sqq.
Bonif. = Bonifatius, Ars grammatica, ed. G. J. Gebauer-B. Löfstedt, CC 133 B.
Cap. = Capri Orthographia, ed. H. Keil, Grammatici Latini vol. 7 p. 92 sqq.
Clem. = Clementis Ars grammatica, ed. J. Tolkiehn, Leipzig 1928.
Cruindm. = Cruindmeli Ars metrica, ed. J. Huemer, Wien 1883.
Don. Ort. = Donatus Ortigraphus, Ars grammatica, ed. J. Chittenden, CCcm 40 D.
Flor. = Florilegium Frisingense, ed. A. Lehner, CC 108 D.
Laur. = Ars Laureshamensis, ed. B. Löfstedt, CCcm 40 A.
Mals. = Ars Malsachani, ed. B. Löfstedt, Uppsala 1965.
Ps. Beda Coll. = Collectanea Pseudo-Bedae, ed. M. Bayless & M. Lapidge, Dublin 1998.
Sed. coll. = Collectaneum Sedulii Scotti, ed. D. Simpson, CCcm 67.
Sed. mai. = Sedulius Scottus, In Donati artem maiorem, ed. B. Löfstedt, CCcm 40 B.

Sed. min. = Sedulius Scottus, In Donati artem minorem, ed. B. Löfstedt, CCcm 40 C.
Smar. = Smaragdus, Liber in partibus Donati, ed. B. Löfstedt, L. Holtz, A. Kibre, CCcm 68.
Tatu. = Tatuini Ars, ed. M. de Marco, CC 133.
Grammatici Agroecius, Diomedes, Pompeius, Sergius, Seruius secundum editiones M. Keilii laudati sunt, Donatus secundum editionem L. Holtzii, Paris 1981.

De aliis editionibus u. Indicem Thesauri linguae Latinae.

EDITIONES VIRGILII

Mai = A. Mai Classicorum auctorum tom. V; Romae 1833, p. 1–152.
Mai[2] = Appendix ad opera edita ab Angelo Mai; Romae 1871; p. 113–166.
Huemer = J. Huemer, Virgilii Maronis grammatici opera; Lipsiae 1886.
Tardi = D. Tardi, Les Epitomae de Virgile de Toulouse; Paris 1928.
Polara = G. Polara, Virgilio Marone grammatico, Epitomi ed Epistole; Napoli 1979.

<EPISTOLAE>

INCIPIT PRAEFATIO MARONIS

187^u N

Virgilius Maro Iulio Germano diacono salutem. – In Graecorum legimus historiis uatem quendam Tarquinum eon Persas extitisse, qui quicquid uaticinatus fuis-
5 set tabellis et codiculis inprimebat, donec euentus ipsa probaret; quo conpleto scripta prodebat. Inter quae quoddam mirabile prophetauit arcanum, quod quia adhuc non uidebat inpletum usque ad mortem nulli uoluit ostendere. Verum pene ipso die, quo uitae fi-
10 nem fecit, unum ex suis uocauit discipulis, adsignans ei tabellam et dicens: *Heu me, heu me, o fili, quia haec scripta nondum impleta sunt! Felix et beatus erit, qui in illis uixerit temporibus, quibus haec conplenda erunt, quae in hac uisione continentur.* Haec uisio talis
15 erat: *Vidi*, ait uatis, *inmensum flumen de celo fluens alto, et hoc flumen uinum erat. Alium quoque riuulum uidi e terrae manantem petris, et hic riuulus aque erat; tum orto iubari solis raptus est ille riuulus obuiam flumi-*

Ba N

1 *hinc inc. Ba* **2** diano *Ba* **3** Tarquinium N^2 Terquinum *Ba* **4** con *edd.* **5** inprimebat *Ba* ipsa *Ba* : ipse *N* **6** qui *Ba* protebat *Ba* **7** archanaum *Ba (corr. Ba^2)* **9** Verum pene *om. Ba (suppl. Ba^1)* **10** adsignansque (ei *om.*) *Ba* **12** et *N* : haec *Ba* **15** ait *N* : sicut *Ba* **17** de terra *Ba* manantem N^2 : manentem *Ba N* aque erat *Ba* : *om. N*

ni ab alto labenti, et collecti <duo> in unum fluuii uinum effecti sunt. Et unum erat flumen aetrium implens ac 20 *tellurem, in quo innumeri agni et uituli ludebant bibentesque ex eo inebriati ephithalamium canebant, et eorum audita uoce caelum ac terra pariter laetata sunt.*

Haec eadem uaticinatio in his nunc temporibus uidetur esse conpleta, cum sole illo non temporali orto, 25 sed uero et perenni filio Dei, flumen illud uineum scripturae caelestis cor hominis, hoc est totius humani generis, laetificans omni influxerit terrae. Cui aquae riuulus, id est philosophiae [id est] eloquentiola, quae et ipsa uinum effecta est, scripturae ammixta caelesti, 30 in quo flumine uituli et agni ludunt, iuuenes scilicet et pennati sensibus, ouantesque ephitalamion cytharae ac si modulatu congruenter apteque decantant, nuptiales scilicet sacratissimorum cantus conuiuiorum conpo-

Ba N

26–28 flumen illud uineum ... cor hominis ... laetificans : *cf. Psalm. 103,15*

19 duo *suppl. Stangl* **20** aetrium *Stowasser* : et riuum *N* etra *Ba* **21** innumero *Ba (corr. Ba²)* bibentesque *Mai²* : bibentes quae *Ba N²* libentes quae *N* **22** ephithalamium *N²* : epithalamum *Ba* ephitalam *N* et *N* : haec *Ba* **23** terre *Ba* leuata *Ba* **25** illo *N* : suo *Ba* **28** laetificans *Mai Stangl* : letificantis *Ba² N* letificaris *(ut uid.) Ba* influxit *N* **29** id est *alt. secl. Polara* **32** ephitalamon *N (corr. N²) legi non potest Ba* cytrae *Ba N (corr. N²)* **33** aptaeque *N²* : aptate *N (ut uid.) Polara legi non potest Ba* nuptiales *Mai* : nuptiale *N legi non potest Ba* **34** sacratissimorum *Mai Polara* : ..crattissimorum *Ba (hinc Ba saepe legi non potest)* seratissimorum *N* cautus *Ba* conponentes *Ba* : ponentes *N*

35 nentes; quorum uoce audita caelum et terra, spiritales scilicet et carnales homines, gaudent et gratulantur.

Quorum et unus, gratissime ac dilectissime frater Iuli diacone, scripturae diuinae et caelestis doctrinae iocundissimo inebriatus uino, paruum quoque hunc riuu-
40 lum philosophicae sapientiae in tantum bibis, ut etiam eorum, qui ab initio fundati orbis philosophicis floruere eloquiis ac sensibus, non solum aequiperator, sed etiam praecessor extiteris. Vnde perscrutatis perlectisque omnium philosophorum libris omnes eorum con-
45 trauersias prudenti et gnoto corde concoquens obscurissimas et dificillimas quaestiones diligenti indagatas examine ad me uelut ad iudicem certissimumque limitum atque uiarum indicem multis epistolis dirigere dignatus es, non quo ego omnium peritissimus sim, sed
50 quo quasi ad sodalem tui uniusque fidei consortem fiducialius habueris de huiusmodi quaestionibus mira dirigere.

Inter haec maxima in tuo animo sedit causa, ut de octo orationis partibus, in quibus plurimae quaestio-
55 nes diuerso a plerisque modo et sentiuntur et legun-

Ba N

35 spiritales *Mai* : spiritale *Ba* spiritali *N* **37** et *om. N* **38** iocundissimae *Ba* **40** philosophicae *Mai* : philosophiae *N Ba* bibis *N* : libris *Ba* **42** aequiperator *Ba (et edd.)* : equiperatur N^2 equiperantur *N* **44** controuersias *edd.* **45** gnoto *Ba (ut uid.) Huemer* : ignoto *N* conquoquens *Ba* **46** et dificillimas *om. Ba* indagatos *N* indagatus *Ba (ut uid.)* **47** certissimumque *N* : quae *Ba* **50** quo *om. Ba* **51** fiducilius *Ba (corr. Ba^2)* **52** diligere *Ba* **53** animo sedit *N* : reddit *(??) Ba* **54** octo] unito *N* orationis *Ba (et edd.)* : orationibus *N* **55** diuerso *Ba* : diuiso *N* sentiuntur *Ba (et edd.)* : sentiantur *N*

tur, mea praecipua in explanando fieret diligentia.
Vnde et ego, quia orationis partes octo sunt, octo quo-
que in uno licet epistolas uolumine digerere dispono.
Quod etiam in XV epitomarum Affricam missarum ad
Fabianum puerum meum peritissimum ac docillimum, 60
tunc gentilem, nunc autem fidelem, babtismate purifi-
catum, eodem scribendi more fecisse memini.

Quod forsitan aliquis miretur, quod <non> solito
188^r N more | epistolarem sermonem unius epistolae modo
insimul dumtaxat missae sub unius titulo libelli conpo- 65
suerim. Quisquis hoc facto mouetur, meminerit Lassii
purissimi oratoris, <qui> XVII interpretationum epi-
stolas sub uno tempore unoque stilo ad unum eun-
demque petitorem destinauerit, non quo ille petitor
illam epistolarum numerositatem postolauerit, sed quo 70
et leuamen sui operis et lecturorum commoditatem
depulso (ut fieri solet) inmotabilis lectionis fastidio at-
quaesierit. Sicut namque hii, qui longa uiarum spatia
mensuri iter suum quibusdam mansionum limitibus ac
terminis leuant, lassitudinem longi quodammodo iteris 75
temperantes, ad urbem uel locum, quo eundum sit,

(Ba) N

57 quia *N* : quae *Ba* octo sunt *om. Ba* **58** in uno *om. Ba* epistolis *Ba* digerere *Mai* : digere *Ba* degere *N* **59** epitomarum *Stangl* : epistolarum *N* aepistol̄ *Ba* **62** *sq.* memini quod forsitan *om. Ba (suppl.* Ba^{1}*)* **63** non *suppl. Stangl* insolito *Mai* **64** epistolarum *N* **66** Lassi *Ba (corr.* Ba^{2}*)* **67** qui *suppl. Mai* interpretationem *Ba* **68** ad unum *Mai* : et unum *Ba* et uno *N* **71** lectorem *Ba* **72** inmotabilis *Ba Mai* : inimmotabilis *N* **73** qui *N* longam *Ba* **74** mensuri] *hinc des. Ba* **76** ad *Stangl* : et *N* eundam *N (corr.* N^{2}*)*

minore ut ita dixerim labore perfendiunt, certi quod una die tanti temporis iter conficere non ualebunt, nisi per callum lineas et quasdam requietionum domos la-
80 borosi itineris onus deposuerint; ita etiam hii, qui inmensum scribendi opus arripientes et de pluribus rebus ac quaestionibus suum conposituri sermonem, quod [non] nisi librorum frequentibus explicitorum finibus sequentiumque initis laborem suum temperaue-
85 rint, et sibi ipsis in scribendo et lectoribus fastidium sint in perscrutando generaturi, ut renouatior secuta sit natura legentis uicissitudinibus, librorum suorum frequenter diuisa intercapitant opuscula, et legendorum de nouo uelut alterius recentis operis exordia
90 uerborum pro accendendis sensibus comtius facundiusque conponunt.

Has ogduades orationum partes octenis me expositurum tibique missurum tuum, carissime frater, ut tuis inremissis ad Dominum fundendis orationibus iuues,
95 ut non solum in opere praesentis sermonis mihi tribuat oportunitatem ille, qui prae cunctis hominem loqui animantibus rationabilem fecit, uerum etiam in omnibus actis meis mensuram capissendae ueritatis et fidei

N

77 perfendiunt *Stangl* : perpendiunt *N* perpendunt *N*[2] **79** callium *Mai* **80** domos *Stangl* : modos *N* laboriosi *Mai* **83** quod nisi *scripsi* : quod non nisi *N* scientes quod nisi *Mai* sunt quod nisi *Stangl* **85** et *prius N* : ne *Huemer* **86** renuatior *N (corr. N*[2]*)* **87** secuta sit *scripsi* : sicut est *N* secuta esset *Huemer* fiat *Mai* existat *Stangl* **90** accendendis *Mai* : accedendis *N* **92** Has *Mai* : hās *N* Habes *Polara* **94** fundendis *Mai* : fundantis *N* fundandis *N*[2] **95** praesentis *scripsi* : praesenti *N*

normam, qua credi et obsecrari debeat, clementer elargiatur. Quod tuis precibus, sanctissime Christi minister, me non dubito obtenturum, ut qui in una Christi militia tertium ecclesiasticae dignitatis obtenes gradum, in tribus diuinae unitatem substantiae personis coaeternaliter subsistentem, ut misericordiam consequar aeternam, mea pro infirmitate <et orare> et inpetrare digneris.

Vale. Gratia tecum.

EXPLICIT PROLOGVS

N

102 malitia *N (corr. N*[2]*)* obtines *N*[2] **105** et orare *suppl. Winterbottom*

INCIPIT I. VERGILII EPISTOLA DE NOMINE

Primam, frater carissime, de arte nominis expositionem, quae prima est, edicturo, tuis petitionibus satisfacere cupienti uidetur mihi per cassus singillatim ser-
5 monem primitus esse faciendum.

De nominatiuo casu. Primus cassus rectus et nominatiuus uocatur. Qui in quibus syllabis finiatur, sciri debet, dicentibus quibusdam in tres tantum syllabis nominatiuum casum finiri semper debere, quibusdam
10 uero e contrario in sex. Hanc quaestionem contradictorum inquesitio repperiens ad meam paruitatem tua sagacissima, quae in diuinis uoluminibus sat est adprobata, uoluit diregere. Quid igitur facturus sum utrisque existentibus aemulis, utroque possitis latere ami-
15 cis, inter eorum iurgia placare conpulsus?

N

3 educturo *N (corr. N²)* patisfacere *N (corr. N²)* **6** rectus et *scripsi* : et rectus *N* est rectus *Huemer* nominatiuus *Mai* : nominatius *N* **7** sciri *Huemer* : scire *N* **8** syllabas *Huemer* **10** Hanc *Mai* : huic *N* hinc *Huemer Polara* **11** repperens *N (corr. N²)* **12** sagittissima *N (corr. N²)* approbata *Mai* : abprobata *N* **13** dirigere *Mai* : eregere *N* erigere *N²* Quid *Mai* : quod *N* **14** possitis ... amicis *Winterbottom* : possitus ... amico *N* possito ... amico *Polara* **15** placare *Huemer Stangl* : placere *N*

Duae scolae sunt in tota Europa, in quibus haeae
contrauersiae maxima feruntur ex parte: scola Terren-
tii et scola Galbungi. Terrentius asserit tres tantum, ut
dixi, syllabas esse, in quibus nominatiuus cassus finien-
dus sit, excepto comparatiuo gradu, ubi or syllaba 20
quoties excipitur, tres haec syllabae consuetae sunt us
a um per tria genera antiquitus constitutae; amplius
his recipi omnino non posse adfirmat. Et econtra Gal-
188v N bungus in sex | syllabas nominatiuum casum finiri de-
bere exhortatur: us a um, ut doctus docta doctum; 25
deinde in es, ut facies; deinde in as, ut uoluntas; dein-
de in e, ut omne. Opinioni nos credere oportet, at non
solum huic opinioni credimus, uerum etiam, <quod>
in has easdem syllabas multa genera exeant, sicut in
us duo genera: masculinum et neutrum, ut mancus et 30
pus. Sed Graeca nomina omnem generum syllabarum
regulam corruperunt.

Multi de nominatiuo casu multa scribsere, sed hoc
inter cetera maxime requisisti, cur masculinum et fe-
mininum et neutrum dicendi in usu habemus. Quidam 35
simpliciter dixerunt, quod masculinum hoc esse de-
buit, quod secundum habitudinem corporis ostendere-

N

33 hoc–**44** *Ars Bern. 82,27–83,2*

16 *sq.* haeae contrauersiae N^2 : e contrario uersiae *N* **22** a *Mai* : as *N* **27** in e *Mai* : in as *N exp.* N^2 Opinioni *Huemer* : opinione *N* cui *Mai* at *Huemer* : ut *N* **28** quod *suppl. Mai* **31** pus *Mai* : impus *N* **33** multa scripsere *Mai* : multas scribere *N* **36** quod *Mai* : quos *N*

tur, et ita femininum, ut uir et mulier, taurus et uacca, aries et ouis, canis et cata et cetera animalia. Omnes
40 autem res materiales, ut lapides et arbores et si qua sunt similia, neutraliter dici debere censuerunt. Vnde dicebant hic uir et haec mulier et hoc lapis et hoc arbor et hoc cera et hoc panis et hoc domus et hoc manus. Moneo itaque te, o frater carissime, ut, quamuis
45 non hac nunc consuetudine scribendi utamur, tamen quia hoc apud ueteres pro recto habebatur, si quid forte huius modi scriptum repperieris, licet non ad indubitatam auctoritatem refferendum putes, tamen quod a ueteribus usurpatum est, reprehendere omnino
50 non debes. Verum tamen haec tria genera propter discretionem quandam a gnaris et prudentibus philosophiae artificibus apposita sunt, ut sub his nominibus generum discretus quidam ordo dictorum sententiarumque describi facilius possit.

55 Sed quia de nominatiuo casu dicere disposuimus, quaestio nobis ingeritur, cur uni nomini nominatiuus singularis casus repperiatur duplex, cum per omnes casus una eademque sit declinatio, ut dicimus sepes sepis et seps sepis, chebes chebitis et chebs chebitis;

N

39–50 *Don. Ort. 93,760–768* **58** ut–**63** *Ars Bern. 108,2–5*

41 neutraliter *Don. Ort. Ars Bern.* : neutralia *N* debere *Mai* : deberet *N* Vnde *Don. Ort. Ars Bern.* : inde *N* **46** habebatur *Don. Ort.* : habeatur *N* **51** quandam *Mai* : quendam *N* **58** sepes *Ars. Bern.* : sepe *N* **59** chebes *N*[2] : chebis *N* hebes *Ars Bern.*

item preces precis et prex precis, sedes sedis et ses 60
sedis et cetera. Hoc maxime propter metrorum necessitatem pedumque mensurandorum ac temporum positionem accipitur. Hoc tamen sciendum, quod, quoties dicatur ‚sepes', lapidum ostendatur matheria, cum autem scribatur ‚seps', lignorum semper erit. Sic cum di- 65
cis ‚preces', inpudica et procax erit et malae rei maxime postulatio, at ‚prex' ad bonam semper partem dirigetur. Sic ‚sedes' cum dicatur, simplicis et qualiscumque loci est, cui quis insedeat, ast ‚ses' alterius conpositionis altiorisque loci ad sedendum parati, 70
quod Grece dicitur thronus; unde et qui in eo sedet ‚thors', hoc est ‚rex', nominatur.

Sunt tamen quaedam nomina, quae duas per omnia declinationes habere noscuntur, ut laetitia laetamen, uocatio uocamen, praessagium praesagimen, funda- 75
mentum fundamen, monimentum monimen, calciamentum calciamen, examentum examen, stramentum stramen, firmamentum firmamen, species specimen et cetera. Immo hoc addimus, quod tres uel quattuor declinationes plerisque nominibus eueniant, sicut est lae- 80
titia laetities laetamen; sed quaedam eorum discretionem habent, quaedam uero propter solam inuentionem scribi dicuntur, quod tamen a plerisque doctorum fieri omnino posse negatur adfirmantium nullum penitus nomen aut uerbum aut aliquam orati- 85

N

60 prex *Ars Bern.* : praes *N* **65** seps *N²* : spes *N* **74** ut *Mai* : et *N* laetamen *Mai* : laetistamen *N* **76** fundamen *Mai²* : fadamen *N*

onis partem, immo nullam pene syllabam aut litteram scribi non ratione plenam uel quadam sui proprietate potuisse. Nos denique cum dicimus ‚laetitiam', iocunditatem animi significamus stabilem et quodam modo
90 perennem; at ‚laetitiem' si dicamus, subitam esse intellegimus; et ‚laetamen' gratiam cuiusdam additae | gra- 189r N tulationis indicamus.

Est etiam uesper uespere uesperum uespera. Hic casus nominatiuus quadruplex est, cuius deferentia
95 haec erit, quod ‚uesper' quidem dicitur, quotiescumque sol nubibus aut luna ferruginibus quacumque diei aut noctis hora obtegatur, et hoc neutrum, ut uesper uesperis uesperi uesper <uesper> uespere. At nominatiuo ‚uespere' uocatur ab hora nona sole discessum
100 incohante, sed hoc nomen declinationem nullam habet. ‚Vesperum' autem est cum sole occidente dies deficit, et sic declinatur: uesperum uesperi uespero uesperum uesperum uespero. ‚Vespera' est cum lucis oriente aurora nox finiatur; etenim sicut dies noctis
105 successu ‚uesperum', sic et nox diei exortu ‚uesperam'

N

93–106 uesperae *alt.* : *cf. M f. 35r Bern. 178,25–33; cf. etiam RCCM 23,160*

87 ratitione *N (corr. N²)* **88** Nos *Mai* : ñ (= non) *N* **90** laetitiem *Mai* : letitiam *N* **91** gratulationis *Mai* : gratulationem *N* **93** uespera *Mai* : uesperam *N om. M* **95** haec *M Mai Polara* : hoc *N* **96** aut *alt.*] ac *M* **97** tegitur *M Ars Bern.* **98** uesper *suppl. Polara* **99** descensum *M Ars Bern.* **101** sol *N* deficit *M Mai* : defecit *N* **105** exorto *N (corr. Huemer;* die exorto *Mai)*

habet, et sic declinatur: uespera uesperae <uesperae>
uesperam uespera uespera. Cauendum est tamen, ne
aut uesper aut uesperum aut uespera pluralem nume-
rum habere putentur. Vnde miror, quomodo quidam
procacissime ausus sit dicere ‚uesperes', et non solum 110
pluralem numerum contra omnem ordinem rationem-
que confusibiliter adsumpsit, uerum etiam genus ip-
sum corrupit, pro neutrali masculinum ponens. Sed
huius modi uiri nomen, quia nobilis est et satis clarus
et multis forte eius displiceat infamia, manifeste prodere 115
nolo, praesertim cum hoc confessus sit non solum au-
daciter, sed et temerarie se dixisse et faciem suam in
sinum meum porrexerit. Sed de hoc uiro satis sit dic-
tum.

Ceterum in nominatiuo casu scribendo multi super- 120
flue et corrupte uel addunt multa uel minuunt, ut est
brachium, cum hic h scribi non debet. Multi etiam di-
cunt ‚fillius' pro eo quod sit ‚filius', sicut Maceronto
Graecus discipulum monens nondum integrum [disci-
pulos], immo monere audens et ut rectius dicam cor- 125
rumpens, *fillius*, inquit, *meus es tu*. Et miror, unde l
addidit in nominatiuo cassu singulari, cum in plurali
numero sicut decet scripserit *moneo uos, filii mei*. –
Dicunt etiam ‚cerus' pro ‚ceruus', et sic tamen decli-

N

126 *Psalm. 2,7*

106 uesperae *alt. suppl. Polara* **107** uespera *prius* N^2 : uesperat *N* **124** discipulum *Winterbottom* : discipulus *N* discipulos *seclusi* **125** audens N^2 : audiens *N (ut uid.)* **126** fillius *Mai* : filius *N* **129** etiam *Mai* : enim *N* crus pro cerus *N (corr.* N^2*)*

130 nant: cerui ceruo et cetera. Et tam peregrinum tamque barbarum est, ut unde allatum est intellegi non possit.

Nunc de genetiuo cassu. Omnis genetiuus cassus in i litteram terminatus dubius est. Aut enim longus aut 135 breuis est: longus qui in i duplicem desinit, ut bracii filii gobii; breuis qui in unam terminatur i, ut docti stili domi, licet nonnulli aestiment hunc casum quotiescumque in i terminatur debere longum fieri. Nos naturam syllabarum et temporum in hoc opere non dis- 140 cernimus, sed simpliciter disserimus, quomodo cassus ipsi ponendi sunt. Non enim quia genetiuus casus produci dicitur, idcirco per longitudinem temporum etiam foni extensionem (nisi ubi uel i duplicata fuerit uel e inspirata) faciet. Nam genetiuus in ae dipthongon fini- 145 tus producitur quidem natura, sed nisi e duplicetur, sonum non extendit. Omnis genetiuus casus in is aut in us finitus breuiari semper debet, licet nonnulli putent omnem procliuem casum genetiuum non habere, sed in hoc casu defectiuum, ut dicatur nominatiuo 150 haec manus, datiuo huic manui, ita tamen ut genetiuum pluralem non amittant.

N

130 tam *Stangl* : tamen *N* **134** dubius *Huemer* : ductus *N* **137** domi *Mai* : dom *N* quotiescumque *Huemer* : quocumque *N* **143** foni *N* : uoci *s.l.* N^2 **145** producitur *scripsi* : producit *N* natura *scripsi* : naturas *N* naturam *(?) Winterbottom* duplicit *N (corr.* N^2*)* **146** fonum *Polara* Omnis *Mai* : Omnes *N* **147** breuiari *Mai* : breuiare *N* **148** productum N^2 **149** casu *Mai* : casum *N* dicatur *Mai* : dicat *N* **150** manui *Stangl* : manu *N* ita *Mai* : ista *N* **151** amittant *scripsi* : ammittant *N*

Requisisti etiam, cur in Galbungi scola <i> addi solet in genetiuo casu: ‚doctii‘, cum in nominatiuo sit ‚doctus‘. Haec causa fuit. Mitterius, quidam Spaniensis uir, cui ut uati credidimus, hic ut libuisset in uersibus utrumque licere indubitali affirmatione testabatur, ut doctus doctius, sanctus sanctius, uerus uerius, perfectus perfectius, et ita in genetiuo doctii sanctii | uerii perfectii.

Hic ergo senex (et ualde senex) ad meam noctu uenit domum. Quem cum gratantissime suscepissem, ait ad me: *O fili, interroga me, si quid cordi est, et ego boni uice hospitii refectabo te.* Et ego ad eum aio: *Habeo, quod te interrogem. Sunt quaedam consimilia, quae discerni a me non possunt, quae alii nomina, alii pronomina, alii aduerbia et cetera, quae tu ipse et propone et absolue, quia ego et interrogare non arripio.* Tum ille uelut quodam spiritu afflatus, *prophetari*, inquit, *scio, fili mi, quae sit cordis tui quaestio. Sunt etenim nomina, quae et aduerbia hisdem litteris esse manifestum est, ut una una, tria tria. Haec ergo discretio erit, ut, quando nomen sit, prima syllaba producatur, nouissima corripiatur; quando uero aduerbium, prima syllaba correpta nouissima producatur. Sunt etiam pronomina et aduerbia, quae litteris hisdem esse dicuntur, nisi sono discrepauerint, ut hic hic; sed si emendatius et*

N

152 i *suppl. Huemer* **153** doctii *Mai* : docii *N* **155** libuiset *N* **156** indubitabili *edd.* affirmatione *Mai* : affirmationem *N* **157** sanc-tus sanctus *N (corr. Mai)* **165** alii *alt. Huemer* : alia *N* **167** interrogare *Mai* : interrogari *N* **175** et *om. N (suppl.* N^{2}*)*

melius scribere uis, aduerbium per duo i caraxabis, ut hiic. Sunt etiam quae uerbis similia pronomina, ut ego ego, is is, quis quis, tui tui, tibi tibi; sed si uerbum sit
180 *ego, prima syllaba producetur, ut ēgo, quod est uiuo.*

Sed hoc indagandum inter haec tria uerba similia, quali discrimine discernenda sint: ago ego egeo. Cum ergo scribis ‚ago', in praeterito tempore ‚aegi' cum aspiratione diptongi scribito. ‚Ego' autem dipthongo
185 careat et sic declinatur: ego egis, et praeterito tempore ĕgi breuiatum, sed <si> syllabam nouissimam extenderis, omni errore carebis, sicut si in praedicto ‚aegi' primam syllabam produxeris, rectissime facis, praesertim cum dipthongum habeat.

190 Cum scribas ‚is' uerbum, semper produces, ut eo īs, sicut et queo quīs. At cum scribas pronominaliter ‚is eius', ‚quis cuius', has monosyllabas semper corripito.

Et cum scribis ‚tui' pronominaliter, priorem syllabam producere debes: ‚tūi'. Cum autem imperatiuo
195 modo actiui uerbi scripseris ‚tui', sequentem syllabam produces ‚tuī'. Est autem hoc uerbum tuo tuis tuit, et

N

190–203 *cf. Clem. 61,1–7*

177 per *Mai* : pro *N* crasabis *N (corr. N²)* **178** hiic *Mai* : huic *N* quae *secl. Winterbottom* **180** ego *secl. Winterbottom* ēgo *Polara* : ego *N* **186** egi *N (corr. Polara)* si *suppl. Stangl* **189** dipthongo *N (corr. Mai)* **190** *sq.* is ... quis *N (corr. Polara)* **191** et queo *Stangl* : ae queo *N* a queo *Mai* **192** monosyllabis *N (corr. N²)* **196** produces tuī *Stangl* : producticē *N* produces *Mai* tuit *Mai* : tui *N*

est sensus ‚clare aspicio'. At si de tutella dixeris tueor tueris, secundae coniugationis erit deponens uerbum.

Sic ‚tibi' si scribis datiuo casu pronominis finiti, posteriorem syllabam tibi, si uero imperatiuo modo ac- 200 tiui illius uerbi scripseris, quod est ‚tibio', priorem syllabam acuere debes. ‚Tibio' autem hunc sensum habet: ‚citarizo'; ‚tibia' enim quoddam cantandi genus est.

Est etiam uerbum et aduerbium hisdem litteris caraxari solita, ut esto esto. Nam ‚esto' neutralis uerbi im- 205 peratiuus modus tempore futuro est, cuius syllaba prior acui debet. Si uero aduerbium fuerit ‚esto', prima syllaba correpta posterior necessario acuetur. Est autem sensus huius aduerbii ‚esto', hoc est ‚recte', secundum illud Galbungi: *Esto*, inquit, *uiuunt, quia mundi* 210 *flaccida luxoriamina contempnunt*, hoc est ‚recte uiuunt'. Est etiam ‚esto', quod pro ‚forsitan' accipi solet, Aetherio dictante: *Esto Romani uincere postero ualeant tempore*, hic ‚esto' pro ‚forsitan' posuit.

‚Sua sua sua' nomen et pronomen et uerbum. No- 215 men ‚sua' est femininum, hoc est domus, in qua scolastici uiri suapte ac suauiter scripta uel dicta compo-

N

204–214 *Don. Ort. 173,365–174,373*

197 tutella *Mai* : tustella *N* **199** finiti *Huemer* : finitus *N* posteriorem *Mai* : posteriorā es *N* **203** tibia *ex* tibi *corr.* N^2 **205** *sq.* imperativus modus *duo codd. Don. Ort.* : imperatiuo modo *N* **208** necessarior *N (corr. Mai)* **213** Aetherio–**214** tempore *Don. Ort.* (pro Aetherio *LV*; dictante *Stowasser*[2] : cui tante *LB* cui ante *V*; Romanus *V*; ualeunt *LV*) : et hinio *N* **214** hic *N* : hoc est *Don. Ort.* **217** suapte *scripsi (u. Arctos 14, 1980, 50)* : suabte *N* sua apte *Huemer*

nunt. Est etiam uerbum ‚sua' primae coniugationis actiuum, hoc est ‚suade', secundum illud Ciceronis: *Suate*, inquit, *uiri fratres, ut paci sint Romanae.* Hic Cicero
220 inuentuosissimus est in omni arte, ut in prouerbium ueniret apud omnes philosophiae auctores: *Non legit, qui non legit Ciceronem.* ‚Sua' ergo pronominis circumflexe utraque uocali producta scribito; ‚sua' autem
225 uerbi ‚a' tantum producta; at nominis ‚sua' breuis utraque | uocali fiat, ita ut media u per duarum uocalium 190r N sinalipham non modo corripiatur, uerum etiam pene extinguatur. Sic de ‚sua' sentiendum est.

Sed quia, cum de genetiuo casu dicere coeperimus,
230 alio cursu et quasi in aliam regionem noster hic sermo deuenit, ita ut sententia sententiam inpedire uideretur, idcirco de genetiuo casu pene satis sit dictum, ne longa dictio modum uoluminis excidat. Verum de genetiuo plurali pauca dicamus. Omnis casus genetiuus in ium
235 terminatus syllabam multas regulas multasque causas habet. Enimuero praeter originalem illam, quam trito omnes sermone et oratione locuntur, id est cum ablatiuus casus singularis in i finit, sic ex alis ergis genetiuus in ium plurali finiri solet, cum uel in duas semiuoca-
240 les nominatiuus fuerit terminatus, quae sunt ns et rs, et ablatiuus casus in e desinuerit, ut mons ars sors mors

N

223 circumflexi *Mai* **224** utraque *Mai* : utrasque *N* **228** sua *Stangl* : suo *N* **231** ita ut *Winterbottom* : ut aut *N* ut uel *Stangl* **235** syllabas *N (corr. N²)* **237** sermone *Mai* : sermones *N* oratione locuntur *Huemer* : onor̄ et locuntur *N* ore elocuntur *Mai* **238** sic *Huemer* : sit *N* **239** ium *Mai* : i *N* semiuocales *Mai* : uocales semi *N*

prudens sapiens ingens, et ablatiuo monte arte <sorte> morte prudente sapiente ingente; non ergo debet dici ablatiuo ab hac arti uel monti, licet et hoc quidam corruptissime dixerint. Et genetiuo plurali sic dicendum: montium artium sortium mortium prudentium sapientium ingentium. Tertia autem additur regula, ob quam ablatiuus casus in e et genetiuus casus in ium finiatur, cum generis feminini nomen in e correptam ablatiuo casu desinuerit, ut ab hac clade, ab hac ciuitate, ab hac uirtute, ab hac urbe, ab hac fame, ab hac mole, ab hac quiete, et genetiuum pluralem in ium mittunt, ut cladium ciuitatium uirtutium urbium famium molium <quietium>. Haec de genetiuo.

Nunc datiuus cassus quid ostendat, ex eorum sequendum est regulis et uerbis, qui de singulis artium rationibus lege et adsidue sicut didicerunt ita et tradiderunt. *Datiuus*, inquiunt, *cassus uernaculatim uerbum neutrale demonstrat.* Sed tamen non per omnia uerba nec cassus haec regula seruanda est, sed specialibus inuentubus, consuetudinibus rationibusque seruit, ac si dicas ‚placeo tibi', ‚displiceo tibi', ‚gaudeo tibi' et similia.

Datiuus casus in i semper acui debet, excepto illo cassu, qui quattuor syllabis numeratur, ita dumtaxat ut

N

242 sorte *suppl. Mai* **246** sortium *Winterbottom Polara* : partium *N* **247** autem *Mai*^{2} *Huemer* : enim *N* **254** quietium *suppl. Mai* **256** regulis *Mai* : regalis *N* **257** dedicerunt *N (corr. Mai)* **260** regula *ex* regale *corr. N*^{2} sed *scripsi* : si *N* **261** inuentubus *Mai* : iuuentubus *N* **265** casu *Mai* : cassum *N*

in nominatiuo tres syllabae sint positae, ut potestas ciuitas pietas claritas. Si autem dissyllabatus fuerit nominatiuus cassus singularis et utraque syllaba breuis fuerint, datiuus casus posteriori acuetur syllaba, ut
270 igni pani naui. Si uero syllaba nominatiui casus prior acuta fuerit, datiui cassus posterior corripietur, ut cladi fami. Si uero nominatiuus casus monosyllabae fuerit, illius dumtaxat, quae natura longa fuerit, illius prima syllaba in omni casu acuenda est, et reliquae
275 syllabae corripiantur.

De datiuo autem [et] plurali et ablatiuo multi diuersa sensere, maxime cum in is syllabam terminatus fuerit. Etenim ueteres nostri nos ita docuerunt, ut nullus ablatiuus casus in is syllabam terminatus produceretur,
280 excepto cum per duo i scriptus esset, ut radiis copiis gaudiis braciis gladiis gobiis et cetera. At scolis stolis globis modis uerbis donis populis et cetera, omnia huius modi uerba ablatiuo [semper] corripi semper debere censebant. Ceterum nouis scolis superuenientibus
285 alia sententia superuenit: Dicunt enim nostri, quod omnis datiuus et ablatiuus casus pluralis in is syllabam terminatus longus semper natura sit. Quid ergo facturi sumus et quid ponemus discriminis inter illum ablatiuum pluralem, qui per duo i necessario productus est,

N

269 fuerit *edd.* **270** nominatiui *Mai* : nominatiuus *N* **271** acuta *Mai* : acuata *N* **276** datiuo *Mai* : datiuum *N* et *prius secl. Mai* **279** is *ex* his *corr.* *N*[2] **280** scriptus *Mai* : scriptum *N* **281** braciis *scripsi (cf. supra 12,121 sq.)* : *brachiis N* **283** semper *prius secl. Mai*[2]

et eum, quem natura longum esse metrici affirmant? 290
190v N Hanc regulam ponamus, | ut omnis datiuus et ablatiuus casus pluralis, qui in is syllabam terminatur, si in nominatiuo casu ante nouissimam syllabam i producta fuerit, ut filius gladius gobius filia gloria sapientia, ablatiuus casus uel datiuus pluralis duo i semper 295 habeat et producte dicatur: filiis gladiis gobiis sapientiis gloriis braciis gaudiis colludiis. Si uero nominatiuus casus i ante nouissimam syllabam non habuerit et ablatiuus casus uel datiuus in is fuerit terminatus, non duobus i, sed uirgula tantum aut solo sono accentuque 300 producemus hos plurales casus hoc modo, ut bracis globis caluis machiris machinis donis tabernaculis et cetera.

Nunc de accusatiuo casu. Videtur mihi accusatiuus casus inter ceteros aliquid habere cuiusdam praelati- 305 uae firmitatis, sicut et inter ceteras uerborum significationes actiuum uerbum. Vnde et nonnulli ueterum [estimabant] accusatiuum cassum [uerbo actiuo] non nisi de genere masculino sumi omnino debere statuebant. Cuius quaestionis solutio haec erit: Genus ma- 310 sculinum dicitur omne quod firmum est; unde et fortes feminae dicuntur <uiri>; unde et Rithea, Nini regis

N

290 longum *Stangl* : longa *N* **291** omnis *Mai* : omnes *N* **295** ablatiuus *Mai* : ablatiuos *N* **297** braciis *scripsi* : barchiis *N* culludis *N (corr. Mai)* **300** sono *Mai* : sonum *N* **301** *sq.* braciis globiis *N (corr. Mai)* **308** estimabant *secl. Mai* uerbo actiuo *secl. Winterbottom* **310** haec erit *Mai* : his aecerit *N* **312** femininae *N (corr. Mai)* uiri *suppl. Huemer*

uxor, suis clientibus dicebat: *Nolite me dicere feminam, quia uir sum.* Hoc autem dicimus, ut sciamus, quid sit
315 accusatiuus de genere masculino. Hic accusatiuus casus est, qui non Grecus, sed Latinus, non dubius, sed fortis et stabilis. Etenim Grecus accusatiuus tam incertus est et tam obscurus, ut, utrum sit accusatiuus an alius, non nisi per uerbum agens facile possit agnosci. Vnde et
320 multi nostrorum pro explanandis casuum declinationibus Latinam regulam in Grecis extorquere uoluerint.

Regula autem accusatiui casus Latini haec erit, ut, quotiescumque in m fuerit terminatus – praeter illum accusatiuum, quem sepe et trito diximus sermone, id
325 est illius nominis, quod productum e habuerit et monassyllabe sit, ut spes spei spei spem, res rei rei rem et cetera, – exceptis, inquam, is necessario breuietur; ac in os finitus – excepto si i ante habuerit –, producatur.

330 Sed quia tam multi non modo de accusatiuo casu, sed de omnibus cassibus in metrorum demensione tractarunt, ego ad finem huiusce tendens epistolae quaestionem, quam nonnulli ut facilem praeterierint, ut difficilem atque obscuram euentilare utcumque
335 conabor. Miror ergo, quomodo ‚celum‘ nunc in scolis Latinorum neutraliter singulari numero declinetur et in plurali masculino, cum hoc ueteres nec habuerint in

N

313 clientibus *dubitanter Mai* : cliuentibus *N* **315** accusatiuus *prius Stangl* : accusatiuum *N* **323** praeter *Stangl* : propter *N* **325** monassyllabe *scripsi* : monassyllabae *N* monossyllabe *Huemer Polara* **328** ac *N* : at *Huemer Polara* os *N* : s *Polara* **333** ut *Huemer* : non *N*

usu nec omnino audierint. Nulla enim ratione defendi potest, quod sola tantum consuetudine obtentum est. Sed hic mos modo in toto pene terrarum orbe ualet, ut 340 relictis rationibus ueritatis sola consuetudo pro uero teneatur. Sed ne longum faciam sermonis fundamentum, ,celum' apud ueteres neutraliter nubium globum significat, qui solem, lunam stellasque celare solet, et habet in plurali numero ,cela', Sufphonia Hebreo scribente: 345

Tenebrosa celant cela
caeli clara quae consurgunt
sidera.

,Caeli' autem summi habebunt in singulari nominatiuo ,caelus' masculino genere, sicut et noster Cicero 350 canit : *Caelus ille eleuatus uisu carnalium caret.* Qui ,caelus' quia a celsitudine diriuatur, aspiratione dignus erit, at ,celum', quod de celando dicitur, diptongicam habere non poterit dignitatem.

Omne ergo nomen uno semper genere potietur et 355 numquam in aliud ex alio transibit.

Denique et in hoc errant, quod sibilus sibila, tarta-191ʳ N rus | tartara dici duplici et ut ita dicam dubio posse genere nostrorum plurimi arbitrantur. Nam ,sibilus' aeris erit uel serpentis uel foliorum, et habet in plurali 360 numero sibili sibilorum et reliquos omnes casus; at ,sibilum' neutraliter hominis dicendum est, quod trifario

N

340 orbe *Mai* : urbe *N* **342** faciam *Mai* : facies *N* **343–346** caelum, caelare, caela, caelant, caela *N* **353** caelum *N* **355** potietur *Mai*[2] *Huemer* : patietur *N* **359** aeris *Mai* : roris *N* **361** at *Mai* : ad *N*

solummodo casu contentum est, ut sibila sibila sibila, reliquis numquam in usu habitis. Sic etiam cum dicitur
365 ‚tartarus' omnis locus generaliter fragosus ac dificilis aditu, masculino genere pluraliter dicentur ‚tartari' et reliqui solito more casus; ‚tartarum' autem [autem] neutrale, quod solius inferni est, in plurali numero habet tartara tartara tartara, reliquis nondum receptis.
370 Sed hoc fine cludenda epistola est. Explicit.

INCIPIT SECVNDA DE PRONOMINE

Nisi forsitan nostrum opus claudicare putaretur, si non etiam pronomini sua epistola fuisset reddita, et tibi desiderii tui aliqua portio subtrahi uideretur, uelim
5 quidem de pronomine magis conticiscere quam aliquid dicere, praesertim cum tam multi de hac orationis parte multa et clara uel opuscula propria uel ceterorum operum loca haec eadem accurate descripserint, sed et ego ipse in Epitomis ter quinis numero proprium pro-
10 nomini indixerim opusculum. Verum tamen ne in illud Glengi incedam, quod cuidam conflictum fugienti di-

N

364 habitis *Mai* : habetis *N* **366** aditu *Mai* : addita *N* **367** autem *alt. secl. Mai* **368** habit *N (corr. N*[2]*)* **369** nondum *Mai* : nodum *N* **370** cludenda *Mai* : cuidenda *N* **4** *sq.* uelim quidem *Mai* : uel inquidem *N* **5** magis *Mai* : magi *N* **8** accurate *Duvau* : occupata *N* descripserint *Mai* : descripserit *N* **9** Epitomis *Mai* : ephethomis *N*

cere fidenter ausus est: *Gurgo*, inquit, *fugax fambulo*
dignus est, pauca tibi tui negotii necessaria de prono-
mine profabor.

Primum in ordine pronomen finitum est ego, <de 15
quo> tam multi innumeras uentilant quaestiones, in-
scrutantes, quomodo et qua ratione tam desimilibus
litteris idem pronomen conpositum sit, ut dicatur ego
mei. Quod pleri iurgium ita docte sedare uolebant, ut
affirmarent ‚ego' inter monoptota debere semper ad- 20
scribi, ut in omni numero genere et cassu ‚ego' singu-
lariter diceretur. Terrentius ‚ego' inter defectiua credi-
dit iudicandum, ut scilicet excepto solo nominatiuo
nullum casum haberet. Vtrique tamen concordi horta-
mine difinitoque edicto dicebant pro ‚ego' ‚mius' acci- 25
piendum esse et sic declinandum: mius, mei uel mis,
mihi, me, o, a me. Quibus Galbungi auditores e diuer-
so resistentes dicebant: *Si ita est, cur non etiam plurali*
numero litterarum seruatur ordo, sed sic declinatur: nos
nostrum? Alioquin multa admodum sunt, quae cum 30

N

12 *sq.* Gurgo – est. : *cf. Aldhelm (ed. Ehwald) p. 494,* **15–40** *Don. Ort. 113,365–385* **15–27** *Clm f.* 14^{u}*,11–21*

12 fambulo *Aldhelm* : fabulo *N* **14** profabor *Stangl* : profabulor *N* **15** *sq.* de quo *Clm Don. Ort.* : *om. N* **16** innumeris *N* uentilabant *Don. Ort.* **17** quomodo *N Clm* : quod *Don. Ort.* **18** pronomen *Clm Don. Ort.* : pronominum *N* **19** plerique *Polara (sed cf. ad Cuimn. XVII 8)* doctores *Don. Ort.* **22** ego] ergo *Clm* **23** nominatiuo *Clm Don. Ort.* : nomine *N*

litterarum ordinem <non> seruent, sensu tamen sententiaque conuenientia esse non dubitantur. Simili ergo modo defendendum est hoc pronomen, ut sit rite declinandum, sicut plurimi reciperunt: ego mei et pluraliter
35 *nos nostrum.*

Quam quaestionem cum ad meum Aeneam retulissem ac diutina diei gande de hac eadem multa uoluerimus, ad extremum ita [ita] intulit, quod secundum Galbungi suorumque sententiam mius mei mihi rectis-
40 sime scribitur. Verum ‚ego' sicut ‚nequam' et cetera declinamenta per omnes casus unam tantum habere declinationem multa auctorum lectione indubitabilium credere conpellimur, Seruilio scribente: *Agrum ego rapuerunt*, hoc est dicere *mei agrum rapuerunt*. Et
45 iterum Galbungus quidam ueteranus in Indiae partibus constitutus in clausula cuiusdam sui operis sic fatur: *Num ego debitam, fili, fraudabis mercedem?*; ‚ego pro ‚mihi' posuit. Virgilius quoque Assianus in quarto dispositionum in Genesin hominis libro sic infit: *Quis ego*
50 *condidit, ut sic essem?*; hoc dicit ‚Quis me condidit?'.

N

40–44 *Don. Ort. 113,358–362* **40–69** *Clm f.* 14^{u}*,22–*15^{r}*,10 (sed aliqua om.)*

31 non *Don. Ort.* : *om. N* **33** *sq.* pronomen – declinandum *Don. Ort.* : pro mentrite ut sit declinandum *N* **37** ditina *N (corr.* N^2*)* **38** ita *alt. om. Mai* **39** mius *N* : meus N^2 **43** conpellimur *Clm Don. Ort.* : conpellimus *N* **45** Indiae *Huemer* : India *N* **46** constitutis *N (ut uid.) corr. Mai* **47** debitam *Clm Mai* : dubitam *N* **48** posuit *Clm Mai* : posui *N*

191ᵘ N Sarbon quoque, | pater Glengi, in Rigadis reginae cantico:

Digna ab ego laudari carmento mirabili,

hoc est ‚a me'. Et ne pluralem quis ‚ego' habere uideatur negare, exempla passim inuenta ponemus: Latomius, condiscens meus, in quodam quereloso carmine sic fatus est: 55

Ego quid simus acturi,
quibus agri sunt direpti?;

‚ego' hic pro ‚nos' positum est. Fassica quoque, femina tam sapiens et tam scolastica, ut nomen eius usque in diem quo orbis erit certe sine dubiis celebretur, hoc inter cetera usa est exemplo: *Patres ego tradiderunt omnia quibus utimur peritiae instrumenta*; hoc dicere mihi uidetur: ‚nobis tradiderunt patres'. Sarricius quoque, Ciceronis pater, *Quid*, inquit, *ego uita carpitur?*; hoc est dicere: ‚nostrum' uel ‚nostri uita'. Sed de his satis ista sufficiant, nam et de ceteris eadem possunt intellegi. 60 65

Verum Galbungus et Terrentius quattuordecim diebus totidemque noctibus in contentione mansisse refferuntur tali, ut, si ‚ego' uocatiuum casum haberet aut non haberet, ex omnibus doctorum ueterum traditio- 70

N

51 Glengi *Mai* : Glenci *Clm* glingi *N* regadis *Clm* **53** laudari *Clm Mai* : laudar *N* **59** agri N^2 *Clm* : egri *N* **60** Fascia *Clm* **61** tam *prius Mai* : tum *N* **62** dubiis *Huemer* : cludus *N* **65** Garricius *Clm* **68** eadem *Clm Mai* : easdem *N*

nibus approbarent. Terrentius rennuebat uocatiuum
75 casum ‚ego' habere, qui casus uocatiuus secundae
semper personae adiungi debet, ‚ego' autem ad pri-
mam personam semper pertinebit. Galbungus etiam
huic pronomini uocatiuum cassum accidere posse ad-
firmauit, in eo praecipue loco, ubi sub interrogationis
80 modo uerbum primae personae haberetur, ut si dicas
‚o egone recte feci?' uel ‚dixi?'. Sed hic uocatiuus, id
est ego, absque ‚o' et ‚ne' adiumento circumpositorum
stare non potest. Haec cum ad Aeneam quaestio me
internuntio refferetur, ita eam uerissime euentilauit,
85 ut, quia ‚ego' primae personae pronomen est et uer-
bum primae personae imperatiuum modum non ha-
bet, cui uocatiuus casus semper annectitur, tunc tan-
tummodo hoc pronomen uocatiuum casum retineret,
cum sub interrogationis modo diceretur *o egone recte*
90 *feci?* uel *locutus sum?*. Plurali tamen numero uocati-
uum casum inueniri in dubium nulli uel contendenti-
um parti uenire potest, ut nos o a nobis, praesertim
cum imperatiuus modus etiam primae personae plurali
numero flecti soleat; cum enim dicis ‚nos dicamus',
95 ‚nos' hoc loco uocatiuus casus esse potest, licet et no-
minatiuus esse non negetur. Sed de hoc pronomine
satis sit dictum.

N

81 *ad Cuimn. 16,500*

77 Ganbungus *N* **83** stare *Mai*[2] : etare *N* exstare *Huemer* **85** pronomen *Stangl* : nomen *N* **87** uocatiuus *Polara* : accusatiuus *N*

Hoc tamen pronomen compossitiones duas recipit: uel cum ipsum illud duplicatur, ut ego, ego; uel cum met syllabam recipiet, ut egomet; sic tutu tumet, sese semet. 100

Est et quaedam quaestio in pronominibus difficilis et solutionis satis indiga. Nam cum dicimus meus tuus suus et in plurali numero noster uester, quaeritur, quam tertiam personam huc ponere debeamus. Negant quidam tertiam personam in hoc loco sumi penitus oportere. Nonnulli <tamen> pro quodam solatio scribentium ac legentium tertiam personam illam, quam in singulari numero posueramus, id est suus, communem esse diffiniunt, ut dicant sic: meus tuus suus noster uester suus. Quibus nec credere nec omnino discredere licenter audemus, maxime cum nullam rationem hoc loco inueniant, qua asserant tertiam personam iterum resumi inreprehensibiliter posse uel debere. 105 110 115

Est pronomen, de quo dubitatio magna habetur, utrum finitum an infinitum sit, ut iste. Nonnulli etenim

N

98–101 *Ars Bern. 140,15–17* **103–111** *Ars Bern. 137,28–138,3 (p.a.l.)*

98 recipit *Ars Bern. Mai* : recepit *N* **99** illud *Ars Bern. Mai* : illum *N* **100** met] et *N* **103** solutionis *Mai* : solutionem *N* meus *Ars Bern.* : meas *N* **105** huc *N* : hic *Ars Bern.* hiic *Stangl* **107** tamen *Ars Bern. Stangl* : *om. N* **109** quam in singulari numero *Ars Bern.* : per quam plim̄ *N* posueramus *Mai* : posueramur *N* **112** licenter *Mai* : licentur *N* **113** qua asserant *Stangl* : quasseruant *N*

infinitum esse cum quadam diffessionis suae auctoritate hortantur, ut ego iste, tu iste, ille iste; quod tamen
120 in nostris lectionibus non tam prompte nec parate in usu habitum repperimus; uno etenim tantummodo in loco hoc legi, cum Cato dixerit *ego iste, qui locutus sum*; | quod utrum recte an secus posuerit, non est 192r N iudicii mei decernere aut definire, cum tam multa sit
125 et copiosa Latinitatis totius regio et ut ita dicam pelagus inmensum, ut discerni omnino diuersitates ipsius et nouae adinuentiones et incognitae, ut putantur, a nemine ad liquidum possint.

Sunt qui putant pronomen ‚alius' genetiuum casum
130 habere, quod putatiue potius quam rationabiliter usurpatum credendum est. Nonnulli enim ita declinandum rentur hoc pronomen: alius alius ali. Multi etiam ita declinant: alius ali alio. Nonnulli commentabantur: alius alis siue alionis. Sed haec omnia ex nulla certa auctori-
135 tate poterunt adprobari; neque enim Ciceronis, Donis, Catonis, Virgili Asiani aut illius Troeani aut Galbungi uel Terrenti aut alicuius ceterorum, qui de artibus multa opera fecerunt compte et pulcherrime scripserunt, dicta depromere [et] ad firmandum hunc casum uale-
140 bunt. De hoc ergo pronomine ista sententia seruanda est, quod genetiuum casum habere non potest.

N

118 diffessionis *scripsi (cf. Philologus 126 [1982], 102)* : diffensionis *N* **120** promte *N (corr. Mai)* **121** habitum *Mai* : habetum *N* repperimus *Mai* : repperimur *N* **125** regio *Mai* : negio *N* pelagus *Mai* : pylagus *N* **127** nouae *Huemer* : nolle *N* **129** pronomen alius *Mai* : pronominalium *N* **133** Nonnulli *Mai* : non alio nulli *N* **139** et *secl. Mai*

Sunt pronomina, de quibus ambigitur, utrum pronomina an aduerbia intellegi debeant, ut eccum, ellum. Sunt pronomina, quibus declinatio affectatiua uel commutatiua asseritur, ut cuius cui cuio; sic et cuia 145 cuiae et cuium cui; sed haec declinatio non ad auctoritatem referenda est.

Est etiam pronomen secundum utrumque numerum per quattuor cassus declinandum, duos scilicet nominatiuos casus et singularem et pluralem, duos aeque 150 accusatiuos, ut nostras nostrates, cuias cuiates. Sed ut haec eadem ueracia esse exemplis approbemus, Donatus in quodam carmine ita conposuit dicens:

nostras omnis familia,
nostrates quoque pecora 155
euadant inminentia
hostilium pericula.

Gabritius quoque
grammaticos uostrates, inquit,
salutate fratres, 160
quia et nostrates
uos undique salutant.

N

148–168 *Ars Bern. 136,14–25 (exc. 151–153)*

145 commutatiua *Mai* : commutatitia *Mai*[2] comm̃tatitia *N* **151** cuias *Ars Bern. Mai* : cuius *N* **156** euadant *Mai* : eadant *N* **159** grammaticos *Stangl* : grammaticus *Ars Bern. om. N* uostrates *scripsi* : nostrates *N* **161** quia *Ars Bern. Mai* : quid *N* **162** uos *Ars Bern. Mai* : nos *N*

Terrentius quoque in quarto dispositionum grammaticarum libro tale prohemium edidit: *cuias gens et cui-*
165 *ates populi litteris tam prompte dediti sunt quam Tusci, quorum natura fertur ab infantia usque ad canitiam sapientiae studere soli et nihil aliud amare quam semper philosophare?*

Sunt pronomina, quae prompta et cognita esse ui-
170 dentur, sed in aliis cassibus deficere putantur, ut solus, totus, alter alterius. Sed si quis sese omnibus Latinitatis lectionibus intendat, manifeste inueniet omnes casus horum pronominum rite declinari, ut solus solius soli solum a solo, et pluraliter soli solorum solis solos
175 a solis; quamquam nonnulli genetiuum casum pluralis numeri in <his> pronominibus non recipiant: solorum totorum alterorum. Verumtamen legere me non raro nec in incertis auctoribus memini hos casus trite et plane declinatos, sicut in Quintiliano legi, qui erat
180 computarius dierum et mensuum et lunae et solis: *totorum*, inquit, *mensium, quibus in sese reciproca successione reuoluitur annus, supputatio perdifficilis est et intellectu egens diligenti*; et infra *solorum*, inquit, *industriorum uirorum bella quis narrabit?*

185 Sunt etiam, qui ‚plures' aestimant in pronominibus accipiendos, quorum oppinioni nec multum defidimus

N

180 *sq. et* **183** *sq. Clem. 58,27 sq. (p.a.l.)*

166 infantia – canitiam *Ars Bern.* : infantiae annis *N* **173** rite *Huemer* : site *N* **176** his *suppl. Stangl* : *ras. N* **179** Quintiliano *Mai* : quintiniano *N* **183** egens *Mai* : agens *N*

nec nimium fauemus. Sed quae incedit, quaestionem prout potuerimus explicare temptabimus. Multi ‚pluribus' singularem numerum negant inueniri posse, sed 192v N sic declinari: plures plurum pluribus. | Requirendum 190 sicque est: si haec pronomina sunt, quare comparationis gradus a multis recipere dicuntur, cum pronomen comparationem habere non potest, maxime cum ‚pluriores' a quibusdam scribantur, quod comparatiuo gradu dicendum est? Vnde manifestum est haec nomina 195 magis adiecta esse quam pronomina, praesertim cum etiam superlatiuum gradum habere dicantur, ut plurimi. Sed numerus singularis in hiis nominibus non facile inuenitur nisi in neutrali genere; dicitur enim ‚plus'. Praeter quod nominatiuo casu dictum singularis nume- 200 ri flexio deficit. Quidam dicunt ‚plus' ad tria genera pertinere, quod non mihi uidetur esse usitatum.

De pronomine quidem satis fuisse aestimarem, nisi quia plures ex nobis quaestiones uolunt iactare, quid inter ‚ille' ce ‚iste', qualiter articulata a pronominibus 205 distant, quare ipsa articula sic uocantur. ‚Ille', ut ferunt, famosi intellectus siue in bonam siue in contrariam accipitur partem, sicuti Aeneas, rethorum et grammaticorum poetarumque peritissimus doctor, Aeneam Troeae bellatorem laudans *felix*, inquit, *ille Aeneas,* 210 *qui decies uictor Troea fugit incensa ce Indiam pergens quinque contenuis proelians annis uitam bellando feli-*

N

191 sicque *Huemer* : sique *N* **194** cumparatiuo *N (corr. Mai)* **196** *post* pronomina *add.* esse *N (exp. N²)* **199** dicitur *Mai* : dicatur *N* **201** deficit *Mai* : defecit *N* **205** ille ce iste *Polara* : illice istice *N* **211** qui *Mai* : quin *N*

citer finiuit. In malam etiam partem quod ‚ille' accipiatur, manifestum est ex ipsis Isceni cuiusdam Affricani
215 sermonibus, quibus uituperat Donatum quendam, auarum uirum: *Quid faciet*, inquit, *ille Donatus, auarus in propriis, cupidus in alienis, fur uorax?*. Hiic, quod subostendit, licet alio itinere, uolumus edocere, inter ‚cupidum' et ‚auarum' quid intersit: ‚cupidus' namque est
220 qui cupit semper augere, ‚auarus' autem qui congregata retentans nulli largitur. – ‚Iste' cuiuscumque commonis ac uilioris licet habetur personae.

De articulis autem nonnullorum diuersa sententia est. Tradunt enim quidam ob id [aut] articulata uocari,
225 quia cum ipsis nominibus una flectuntur, ut hic homo, huius hominis. Quod si ita est, eligant, utrum omnia pronomina articula uocent, quia in declinatione cuncta nominibus ipsis adherere possunt; an uero nullum ex articulis excepto ‚hic' in articulum recipiatur, quia ce-
230 tera possunt semotim declinari, praesertim cum et ‚hic' separatim sepe scultemus. Ista sunt hic is quis qui tu se, licet ‚se' nominatiuum casum careat. Vnde et mihi uerius uidetur, quod nostri <doctores> adserunt, omne pronomen monosyllabe articulum dici, quod

N

231–239 hicce *Clm f. 15ʳ,17–23*

215 Donatum *Mai* : donatiuum *N* **217** Hiic *Mai* : huic *N* **222** licet *secl. Winterbottom* **223** anticulis *N (corr. Mai)* **224** aut *secl. Mai* uocari *Stangl* : uideri *N* uicari *N*[2] **227** pronomina *Mai* : pronomine *N* **229** articum *N (corr. Mai)* **233** doctores *Clm* : *om. N* **234** monosyllabe *scripsi* : monodissyllabae *N*

maxime Cicero adserit. ‚Articulum' manifeste diminu- 235
tiuum est de ‚arte'. Vnde et multis uidetur tunc articu-
lum dici, quando monosyllabe fuerit, ut hic quis is, et
hoc figurae simplicis; cum autem compositum fuerit,
<tunc pronomen est>, ut quisque idem hicce. Haec de
articulis. 240

Pro dolor! sane et omni miseratione dignum est,
quod multi haec articula secundum ordinem corrupe-
runt. Nam quae subiunctiua esse debuerunt, praeposi-
tiua fecere, et e contrario quae praeponi oportuerat,
inlegittime postponuntur, secundum Gallienum in qua- 245
dam epistola scribentem: *Sciat hic in sese uindicatum*;
debuit enim dicere: ‚hic sciat'. Rectium quoque prauis-
sime scribens ita affatus est: *Is erat uir ualde bonus et
maxime prudens*; oportuit eum, si cerebri sui compos
fuisset, ita conponere: *Erat is ualde bonus uir.* 250

Hoc in pronominibus fecere, quod etiam in copu-
193r N latiuis contrario modo sepe posuerint, | quarum or-
dinem corrumpentes ‚que' copulatiuam coniunctio-
nem praeponentes, ‚et' ordine postposuerint, sicut
quidam Gallus noster quidem babtizatus contra gen- 255
tes agens *adorant*, inquit, *quidam solemque lunam*,
cum debuisset dicere *adorant solem lunamque.* Ter-
rentius quoque, Terrentii filius, contraria uice posuit:

N

235 adserit *Clm* : adsentitur *N* **236** de arte *Stangl* : de ante *N* ab artu *Clm* **237** monosyllabum *Clm* **238** cumpositum *N (corr. Mai)* **239** tunc – est *Clm* : *om. N* **250** is *Mai* : eis *N* **254** praeponentes *Mai* : proponentes *N* **256** quidam *Mai* : quidem *N*

Viri mulieres et; debuit enim manifeste dicere: *Viri*
260 *et mulieres.*

Multa habui huiusmodi, quae disserere possim, nisi
quia perlongum est omnia perscrutari. Sicut enim quis
uiator uia proposita gradiens si alia semita declinare
uoluerit, in non paruas itineris sui incurrit moras,
265 praecipue si festinare proposuerit, ita et qui scribendi
officio se dedunt si operis arrepti iter ingressi alia in-
ter scripta properant, multam in opere suo conperen-
dinationem necesse habebunt incidere in tantum, ut
multis interiectionibus occupati quam potissime uiam
270 gradiantur a nonnullis incipiat ignorari. Vnde et lecto-
ribus multis nasci uideam fastidium, dum longis scri-
bendi circuitibus fatigati cepti sensus iter tandem in-
ueniant. Rectissime etenim pedum nomine hominum
animi uocantur, qui per campos meditationum sapien-
275 tiae, <per> siluas quoque difficillimarum quaestionum
iter agentes, festinatione semper immoderata in tan-
tum ut lasescant, die noctuque utuntur, tanto deside-
rio accensi, ut sensum, qui latet uel qui difertur, cito
inuenire desiderent.

280 Sunt etiam pronomina, quae nonnullis adiecta esse
creduntur, ut talis. Legitur enim ‚talitas', quae primae
possitionis nomina pronominibus non accidunt. Vel ex

N

263 uiator *scripsi* : uiatorum *N* declinare *Mai* : declinari *N* **265** proposuerit *Mai* : praeposuerit *N* **267** properant *Mai*^{2} : proferant *N* **271** multis *Mai* : multi *N* **272** tandem *Mai* : tande *N* **274** uocamur *N* (*corr.* *N*^{2}) **275** per *suppleui* **278** differtur *N*^{2} **279** desiderent *Winterbottom* : desiderant *N* **281** Legitur enim *Polara* : Legatur et *N*

eo quod adiectorum nominum modo declinantur, ut talis talis, qualis qualis, quae consuetudo pronominibus accidere non solet declinandi; etenim genetiuus 285
casus pronominum multorum in ius syllabam terminatur et nullius in is. Denique qui pronominum artem scribunt, hac dubitatione sermonis fiduciam praepediente genera inquientes pronominum, quod sunt eadem fere sicut et nominum, non audent fidenter di- 290
cere genera pronominum eadem quae et nominum, cum a plerisque doctoribus audiant commune duobus pronomen generibus legittime non haberi; hac causa eisdem adstipulante, quod ex iis praedictis nominibus quae sunt talis qualis aduerbia nasci euidenter soleant, 295
ut taliter qualiter; licet enim ex pronominibus aduerbia uenire dicantur, ut meatim tuatim suatim nostratim uestratim, tamen nisi adiectis nominibus aduerbia in ter syllabam Latine exire rite posse negantur. Est et alia causa, quare haec nomina adiecta potius quam 300
pronomina censeantur: quia neutrale genus in e habent, ut tale quale.

De hiis pronominibus uel nominibus talia dicta sint.

Alia sunt pronomina, quae geminata uocantur, ut quis qui, quae qua, quod quid. Vnde et in ablatiuo 305
casu habemus a quo uel a qui, a qua uel a qui, a quibus uel a quis. Quibusdam tamen uisum est ‚qui‘

N

286 multorum *Mai* : multarum *N* **289** quod *Huemer* : quot *N* **293** hac *Mai* : haec *N* **300** alia causa *Mai* : aliam causam *N* quare *Stangl* : quae *N* qua *Mai* **301** genus *scripsi* : nomen *N* **307** Quibusdam *Mai*[2] : quibus *N*

alia declinatione potiri, ut tribus tamen uicibus flecteretur nominatiuo utriusque numeri et ablatiuo toti-
310 dem utriusque numeri. Nonnulli contendunt ‚qui' omni generi coaptari posse, quippe cum in ablatiuo dicamus a qui uiro, a qui muliere, a qui opere; si horum sententia stare debet, ‚qui' per omnem numerum omnemque casum monoptota quadam declinatione
315 fruetur, ut qui uir, qui uiri, qui uiro, qui uirum; qui mulier, qui mulieris | et qui mulieres, qui mulierum; 193u N
qui nomen, qui nominis, qui nomina, qui nominum et cetera huius modi. Quidam separatim utrumque pronomen flecti conantur, et sic habent: quis quuius quui
320 quem <o> a quo, qui quorum quibus quos <o> a quibus; alia uice qui quius <quii> quium o a qui, et in plurali numero duo ii ponuntur, ut quii quium quiis quios o a quiis. Sic et quae cuius cui (qui duo casus per c propter discretionem [esse] harum declinatio-
325 num non secus ponuntur) quam o a qua, et pluraliter quae quarum quibus quas o a quibus; altera uice quae et in genetiuo per duo aeae quaeae quaeae quaeam <o> a quaea uel a qui, quaeae quaearum quiis quaeas

N

310–318 *Don. Ort. 117,477–483*

312 qui uiro N^2 : qua uiro *N* mulieri *N* si *Polara* : siue *N* **313** sententia *Mai* : sententiam *N* **320** o *suppl. Polara (bis)* **321** quii *suppl. Polara* **322** quii *Huemer* : qui *N* **323** a quiis *Huemer* : a quis *N* cuius *Mai* : quius *N* **324** esse *secl. Mai* **326** quae *alt. scripsi* : quia *N* qua N^2 **327** aeae *scripsi* : ee *N* quaeae *alt. Huemer* : quaeea *N* **328** *sq.* o *suppl. Polara (bis)* quaeanum *N (corr. Huemer)* quiis *Polara* : quis *N (bis)*

<o> a quiis. Et neutraliter quod quuius quui quod o a quo, quae quorum quibus quae o a quibus; altera uice 330 quid quius quii quid o a qui, et pluraliter quaeae quaeorum (uel quium, ut melius uidetur) quiis quaeae o a quiis.

Haec tibi, diacone sanctissime, de pronominis ratione breuiter dicta oportunum sibi petunt finem. 335

Explicit II. de pronomine

INCIPIT III. DE VERBO

Antequam ad uerbi explanationem manum mittimus, super qua re in ephitomis pridem breuellas licet †tuar† tamen addidimus <expositiones>, respondendum reor hiis, qui nos profano et canino ore latrant ac lacerant, 5 dicentes nos in omnibus artibus contradicos uideri nobis inuicem, cum id quod alius adfirmat alius destruere uideatur, nescientes quod Latinitas tanta sit et tam profunda, ut multis modis fonis faris sensibus explicare necesse sit. Quis enim Latinitatem sensatus putet 10 tam angustam haberi tamque artatam, ut unumquodque uerbum uno tantum fario unoque sensu conten-

N

329 o *alt. om. N (suppl. N*[2]*)* **332** *sq.* quiis *Polara (bis)* : quis ... quibus *N* **2** uerbi *Mai* : uerbii *N* **3** tuar *N* : tutas *Mai* uarias *Huemer* **4** expositiones *suppl. Winterbottom* **7** adfirmat alius *Mai* : adfirmant alios *N* **9** fonis *Stangl* : fanis *N* **11** tamque *Mai* : quamque *N* **12** unum *N (rom. N*[2]*)*

tum esse uideatur, praesertim cum Latinitatis ipsius genera duodecim numero habeantur et unumquodque
15 genus multas in sese conplectatur artes? Vnusquisque igitur legentium sanoque scrutantium sensu (si tamen liuoris nullo torquetur morbo; nihil enim liuens sanum sentire potest, qui dum [aliis] aliis inuideat, semet ipsum aperto quidem ueritatis lumine fraudat), omnis,
20 inquam, lector subtili studens animo multimodis Latini sermonis uias, intente consideret inprimis ipsius orationis uim atque naturam, si tamen pro subtilitate atque habundantia considerari a quoquam recte queat. Deinde multas esse sciat causas, ob quas singulorum
25 inmutatio uerborum fieri soleat: nunc enim necessitatibus, nunc discretionibus personarum, nunc metrorum compositionibus, nunc eloquutionum ornatibus omnis oratio seruiat necesse est. Si quis ergo haec e medio tollere potuerit – quod tamen fieri omnino non potest
30 –, hic ualebit in omni Latinitate unam eandemque uiam, consuetudinem ac sententiam semper astruere seruandam. Sicut enim uia quidem regia et publica una est, quae ad metropolitanam ducat urbem, multas tamen ex se procedentes habet semitulas, quae qui-
35 dem ipsae ad eandem perueniunt urbem (nam si duo

N

18 aliis *prius secl. Mai* **19** omnis *Mai* : omnes *N* **21** intente *Winterbottom* : intentare *N* **23** quoquam *Mai* : quoquem *N* **27** cumpositionibus *N (corr. Mai)* **28** seruiat *Mai* : seruat *N* **30** eandemque *Mai* : eademque *N* **33** quae *Mai* : qui *N* **35** ipsae *Mai* : ipsa *N* si *scripsi* : qui *N*

†quolibet† unum iter ingressi fuerint et unus eorum per latam et publicam uiam pergere distinauerit, alter uero semitulam quasi conpendiosiorem gradi malluerit, nihilominus tamen in eadem urbe conueniunt), ita etiam haec de qua tractamus Latinitas una quidem lingua in proprietate sua consistit, multas tamen, immo pene [tam] innumerabiles sententias et orationes habet, quibus diuerso quidem sermonis tramite, unius tamen linguae ueritas adprobatur. 40

Haec autem ideo diximus, quia, cum omnes orationis partes nonnullas apud plerosque dissonantias habeant, multo tamen maior est in uerbo | difficillimarum quaestionum silua ac dissonantiarum deuia inueniuntur. Vnde et multa super uerbi explanatione concilia apud Romanos habita esse comperimus, quibus multi et famosissimi praefuere uiri, Iulianum dico et Terrentium Galbungumque et Glengum et duos Gregorios, Regulum et Reginum Cornilium, uirum satis eloquentem, Grecae et Hebraeicae linguae promptissimum interpretem, cuius in Latino sermone fulgor ingenii tantus erat, ut nihil obscurum relinquere uideatur. Qui me quoque et duos filios Iuliani, Donatum grammaticum ce Donem (prius rethorem simul et grammaticum, pos- 45 194r N 50 55

N

38 conpendiosiorem *Huemer* : conpendiorem *N* conpendisiorem N^2 **42** tam *secl. Winterbottom* **43** sermonis *Mai* : sermoni *N* **45** orationis *Mai* : orationes *N* **46** dissonentias *N (corr. Mai)* **47** multo *Mai* : multa *N* **48** silua *Mai* : syluam *N* **52** Galbungumque *Stangl* : galbulquoque *N* Gregorios *Mai* : gregorius *N* **58** ce *N* : et N^2

tea fidelem, modo presbiterum) ad se uenientes benig-
60 ne ac libentissime suscipiens docuit pleno rethoricam
mense artem et alio poeticam et decem reliquis grammaticam, et ita anno in conuictu ipsius scolari diei
noctisque usu transacto quasi culmen quoddam omni
discipulatui nostro, quo ad magisterium summum perue-
65 niremus, exiguam licet nostra pro mediocritate attigimus partem.

Quem cum super uerbi statu interrogaremus, utrum
uno eodemque modo idem status seruari possit, hoc
nobis responsum summa cum exultatione dedit, quia
70 uerbum simile esse debet regi, cuius animi status multi
et diuersi sunt. Non enim in sedatu et bello uno modo
regnat neque in gaudio et tristitia; aliquoties enim rigidum esse, aliquoties mitem; modo fortitudinem regiae
potestatis ostendere, modo clementiam et infirmam
75 quodam modo proferre lenitatem. Simili etiam modo
uerbum multos in sese continet status. Nunc enim fortitudinem infirmis largitur, nunc fortibus aufert firmitatem. Haec Cornilius, cuius sententias infra subiciemus, cum ipsius uerbi expositionem coeperimus
80 indagari.

Sed nunc iam praemissa praefatiuncula, quasi quodam apologitico aduersus aduersarios defensi scuto,
ad ipsum uerbum stili extendamus manus.

N

61 decem *Polara* X *Stangl* : de *N* **62** conuicto *N (corr. Mai)* **65** exiguam *Mai* : exigua *N* **68** uno *Mai* : unum *N* **70** animi *Mai* : anni *N* **72** regidum *N (corr. N^2)* **76** multos *Mai* : multus *N* **82** aduersarios *Mai* : aduersarius *N* scuto *Mai* : scutum *N*

Verbum pars quidem orationis usitato pene ab om-
nibus modo et intellegitur et uocatur. A plerisque ta- 85
men doctoribus non <una> pars orationis, sed XII
partes haberi creduntur, quas per numerum explicare,
quia proferre cupimus, necesse habemus: Prima pars
uerbi status, secunda formatio, tertia ordinatio, quarta
moderatio, quinta subfiguratio, sexta adnumeratio, 90
septima inmotatio, octaua indagatio, nona adfirmatio,
decima inchoatio, undecima praelatio, duodecima de-
clinatio. Has XII partes Cornilius supradictus Galbun-
gusque nobis plenissime atque explananter edisserue-
runt. Terrentius contra quos tauri ceu fronte cornuata 95
boans ac resistens dicebat uerbum non nisi unam so-
lam orationis tenere partem. Quod quidem in ipsarum
partium, quae octo sunt, numero uerum esse noueri-
mus. Verum quia uerbum multimodis ac multifarias
habet sententias, Terrentium non oportuit contraire 100
doctoribus has XII partes uerbo adscribentibus, quas
nisi legittime adprobauerunt, tunc reprehendendi sunt
ac discerpendi.

Status igitur uerbi hic est, quod omnis dictio atque
ratio uel sententia usque ad uerbi locutionem differtur 105
et quodammodo mutificatur: Sicut usque ad regis sen-
tentiam auctoritatemque nulla populus pope uti po-
test, nihil loquela, nihil numerositas consiliumque pro-
ficit, ita etiam uniuersae orationis partes, licet

N

86 una *suppl. Stangl* **88** profiteri *Stangl* cupimus *scripsi* : coepimus *N* **92** inchogatio *N* **95** cornuata *scripsi* : corniata *N* **107** pope *Stangl* : prope *N*

110 numerosae sint et clarae, nisi tamen uerbum adfuerit, infirmantur et nullificantur. | Vnde et status uerbi a 194ᵘ N nonnullis ‚uirtus' nuncupatur, quod uerissimum est, quia et testimonii uirtus in indicatiuo uel imperatiuo uel maxime traditur modo, qui duo in uerbi oratione 115 firmissimi dicuntur modi. Quidam statum uerbi hunc esse dicunt, cum solum uerbum sine ullo alterius partis orationis adiumento edicitur, ut est lego uel dico uel dixi. Quod si ita est, ubi uirtus apparebit, si agere uerbum uisum non fuerit? Virtus enim uerbi actiui 120 non in hoc tantum agnoscitur, quod ipsum uerbum in omni oratione primum loquatur, uerum etiam cum accusatiuo haereat cassui.

De hoc statu librum eligantissimum supra dictus Cornilius edidit, quem si uolueritis legere, in promptu 125 habetis. Ex quo unum tantum sumam uerbum, immo ex uerbo capitulum, in quo status uerbi euidenter appareat: *Quare*, ait, *status dicatur, intellege: quia in primis praeposterata licet inscriptione dictionum frontibus uerbum statuitur. Vnde errant hii, qui statum uerbi ideo* 130 *appellandum putant, quia uerbum per ordinem declinatur. Cum enim dicis ‚statum', non ex alio modo, praeter quam stat uel statuitur, intellegi debet. Vnde et super statu hominis hoc dicimus, quod homo in eo quod coeperit perseueranter stare uideatur.* Sicut et Originis 135 Africanus in quodam uolumine super statu hominis edito sic fatus est: *Hominis*, inquiens, *status si in coep-*

N

118 ita *Mai* : ubi *N* **121** accusatiuo *scripsi* : actiuo *N* **132** statuitur *Mai* : statuatur *N*

to permaneat, nihil instabilitatis habebit, sed inmotabilis quodam modo et aeternus aestimabitur.

Hunc Originem cum Romani legerent fideles, nisi quia gentilis erat, inter fidelium libros suscipiendum 140 decreuerunt. Hunc namque morem ex apostolicorum auctoritate uirorum Romana tenuit ac seruauit ecclesia, ut Christianorum libri philosophorum sepositi a gentilium scriptis haberentur. Cum enim necesse haberent homines in liberalibus saecularis litteraturae stu- 145 diis nati educatique, ut sapientiae ipsius consuetudinem fideles adhuc retinerent, uidentes ecclesiastici doctores non potuisse eos ab hac quam coeperant intentione deuelli, simul etiam quia maxima ex parte eloquentes uiri ad componenda ornandaque <scripta> 150 essent caelestis et diuinae sapientiae profuturi, si conuersi ad Dominum et in sua eloquentia permanentes praua ad recta studia uerterent, hoc consultissime statuerunt, ut duabus librariis compositis, una fidelium philosophorum libros et altera gentilium scripta conti- 155 neret, ne fidelibus infidelia conmiscentes nulla discretio inter munda fieret et inmunda, ut si quis uellet gentiles legere, semotim haberet. – Sed haec de hiis satis sint.

N

143 sepositi *Mai* : repositi *N* **146** educatique *Mai* : edocatique *N* **150** eloquentes *Mai* : eloquentis *N* scripta *suppl. Mai* **153** ad *Huemer* : et *N* **154** librariis *Mai* : libris *N* **156** infidelio *N (corr. Mai)* **157** inmunda *ex* munda *corr.* N^2 **158** gentiles *scripsi* : gentilis *N* gentilia *Mai* semotim *Stangl* : semotu *N*

160 Nunc de formatione uerbi, quam secundam diximus partem, pauca fatenda sunt. Formatio est, qua in formas uerba censeamus inclinanda. Formae autem usitate quattuor esse dicuntur, sed mihi esse uidetur contrarium, si forma dicatur illa declinationis totius
165 perfectio, cum forma non ad declinationem, sed ad quandam similitudinis diriuatiuae imaginationem pertinere credenda est.

Formae ergo sunt euidentes atque usitatae, quarum prima frequentatiua nominatur. Quod in Galbungi
170 scola sumi non erat solitum, sed magis adiectiuam dicere consuerunt, dicentes eam non litteris modo, | ue- 195r N rum etiam sensibus adiciendam esse. Quidam non adiectiuam, sed accumulatiuam uocitarunt; cum enim dicis ‚uictito', hoc intellegi das, quasi id dixeris: ‚magis
175 ac magis uinco'. Sunt qui frequentatiua forma sic utuntur, si idem uerbum iterato scribere noluerunt, ut uinco uinco. Quod quidam turpe putantes si utrumque uerbum integrum scribant, foede tamen scribendi hoc moderantur modo, dicentes ‚uincinco' et in praeterito
180 ‚uicici'; et sic ‚dicico' et ‚dixixi', ‚legego' et ‚legegi'. Quod etiam in primae coniugationis commentatiuo licet modo uerbis conantur astruere, ut pro ‚clamito' et ‚uocito' habeant ‚clamamo' et ‚uocaco', et sic secundum praeteritum tempus ‚clamamaui' et ‚uocacaui'.

N

161 fanda *Stangl* **162** inclinanda *Mai* : inclinenda *N* **165** forma *Mai* : formae *N* **170** solitum *Mai* : silitum *N* **176** noluerunt *Stangl* : uoluerunt *N* **180** uincici *N (corr. N²)*

Quod quia nulla ueritate subnixum atque suffultum 185
est, non ad auctoritatem, sed ad ambiguitatem scribendum est.

Solent tamen nostri pene omnes in suis scriptis ea sepe uerba conserere, quae uitioso consuetu tam a ueteribus quam etiam a recentibus scriptoribus inserta 190
sunt, multas ut reor ob causas; siue enim propter ipsam glifiam, ut scilicet lectores inpediant, siue ut ueniabilius eos excussem, propter difficultatis pansuram uel certe ut hac difficultate audientium ac legentium animos incitent. Et hoc modo cum a doctissimis nostri 195
temporis magistris haec usurpata sunt, non solum a praesentibus scriptoribus uelut ad indubitam auctoritatem, uerum etiam a posteriis suscipientur; sicut in libro Falangis, cuiusdam Lacedaemonici uiri, lectum est ‚scripsero', quod ad primae coniugationis uerbum per- 200
tinere a nonnullis putatum est, quia scilicet temporis futuri coniunctionem modi indicatiui temporis praesentis loco scriptor inposuit, dicens: *Haec uobis, amici, quasi populi mei filiis diligenter emando et scripsero.* Neque enim credendum est doctum uirum, aiunt, cum 205
copulatiuam coniunctionem interposuerit, non duo praesentia uerba conafecisse. Vnde et multi nostrorum maxime Gallorum hoc uerbum primae coniugationis

N

185 subnixum *Mai* : subnexum *N* **192** ueniabilius *Huemer* : ueni ab illius *N* **195** animos *Mai* : animus *N* **199** Lacedaemonici *Mai* : Lacedominici *N* **200** ad *Mai* : et *N* **207** confecisse *Mai* multi *Mai* : multorum *N*

esse opinantur, ut dicant sepe ‚scripseraui' et ‚scripse-
210 rabo' ac ‚scripserare' et cetera.
Sic etiam in quibusdam Gallorum nostrorum scriptis
inuenimus ‚canno', cum nos ‚cano' scribere consuemus.
Denique Bientius quidam epistolarem exercens ma-
num talibus utitur initis: *Cannenti domino Seneno*;
215 ‚cannenti' posuit pro ‚canenti'. [posuit]
Inchohatiua forma est, quae inchohari quidem, sed
non finiri uidetur. Quidam non inchohatiuam, sed de-
fectiuam uolunt uocari formam, quod scilicet tempori-
bus difficiat, quod et ego quoque magnopere adsenti-
220 or. Quidam tamen hanc formam inchohatiuam non ob
hoc dicendam putant, quod temporibus deficiat decli-
nandis, cum saepe repperire se dicant calesco calui,
feruesco ferui, marcesco marcui, liquesco liqui, sarce-
sco sarcui, tacesco tacui; sed quoniam praesentis tem-
225 poris litteralis declinatio a praeterito discrepare uide-
tur, idcirco inchohatiuam nominari debere censeunt.
Quibus ex maiorum traditione facillime respondebi-
mus non esse hanc rationem ueram, ut ex hiis uerbis,
quae inchohatiuae formae sunt, praeterita tempora
230 nasci soleant, ut tacesco tacui. Alioquin haec uerba
secundae coniugationis <essent, de> qua dicturi su-
mus, quod praeteritum tempus habebunt, ut taceo
marceo sarceo ferueo caleo et cetera, quae procul

N

212 canno *Mai* : hanno *N* anno N^2 **214** *Sereno Mai* **215** *posuit alt. secl. Mai* **216** *sqq. inchogatiua . . . inchogari etc. semper N* **221** *temporibus Mai : temporis N* **231** *essent suppl. Huemer de suppl. Mai*

195u N <dubio> praeteritum | tempus habere necesse est. Inchohatiua ergo uerba haec rite dicenda sunt, quae 235 cum declinari praesenti tempore coeperint, praeterito tamen tempore difficere noscuntur.

De his formis uerborum inter Regulum Cappadocum et Sedulum Romanum non minima quaestio habita est, quae usque ad gladiorum pene conflictum 240 peruenit. Quindecim namque noctibus totidem simulque diebus insomnes et indapes mansere, tribus militibus utrimque sumptis. Regulus enim has formas uerborum aliis nominibus, aliis quoque intellectibus, aliis etiam nos quam in usu habemus uocitabat rationibus 245 debere intellegi. Formam namque frequentatiuam omnibus simul uerbis accedere posse adfirmabat, necnon etiam inchohatiuam omnibus coniugationibus temporibus uerbis ministrare dicebat, ut calesco calescui, et in secunda persona caluisti; et tali modo in plurali nume- 250 ro calescuimus caluistis. Dicebat etiam unumquodque uerbum duas habere formas frequentatiuas uel tres, ut lego lecto legito lectito, et has tres primae coniugationis esse docebat. Formam quoque inchoatiuam dualem esse dicebat, ut calesco calisco, liquesco liquisco, 255 acesco acisco.

N

234 dubio *suppl. Mai* **235** haec *Mai* : hoc *N* **238** Cappodocum *N (corr. Mai)* **239** habita *Mai* : habeta *N* **242** militibus *Huemer* : milibus *N* **243** utrimque *Mai* : utrumque *N* **244** intellectibus *Mai* : intellectus *N* **251** Dicebat *Mai* : Dicebant *N* etiam *N*[2] *(legi non potest N)* **254** dualem *Mai* : duale *N* dicebat *ex* docebat *corr. N*[2]

Cui Sedulus Romanus, uir ammodum ingenio acutus atque eloquentia satis floridus, taliter responsum conpositissimum dedit: *O uir bone ac mitissime ciuis,*
260 *noli turbare sedata Romanorum scripta, quae ab ipsa Latinitatis constitutione inlaessa et inconcussa nunc usque perdurarunt. Has etenim uerborum formas suis lineis suoque ordine Romana eloquentissima conposuere scripta, ut forma frequentatiua certis uerbis accedat. Si*
265 *enim omnibus uerbis eandem formam accedere fidenter asserueris, necesse habebis exempla proferre, quibus sententiae tuae manifestum ostendas probamentum. Nulli etenim fas est praeter usitata uerba aliquid eloqui sine exemplo. Quis enim sibi uiam orationis pinguet,*
270 *quam nulli prius atriuere praecessores? Ergo quod dicis tria esse frequentatiuae formae incrementa et inchoatiua bina, planis maiorum approbato exemplis, ut, si approbaueris, duplicem nobis gratiam conferas: Te etenim ueritatis adsertorem monstrabis et nos horum,*
275 *quae fortasse penitus ignorauimus, expertos facies.*

Cui Regulus multa ex ueterum auctoritate praetendens quaedam ex hiis quae dixerat uerissima esse probauit; nonnulla eorum penitus stare non posse fortissima distructione conuictus est. Ex hiis autem, quae
280 uera esse nulli dubitantur, exempli gratia pauca proferemus. *Frequentatiua*, inquit, *forma tres efficientias tri-*

N

261 incussa *N (corr. N²)* **265** eandem *Mai* : eundem *N* **266** asserueris *Mai* : asserrueres *N* **269** pinguet *Stangl* : pinguae *N* **270** quam *Mai* : quem *N* **273** approbaueris *Mai* : approbatieris *N*

aque habet incrementa. Primum quod duabus syllabis gaudet, ut lecto, quod quidem ex simplici forma paulo obscurius cernitur discrepare; unde et a multis non tam facile recipitur, quia formam frequentatiuam adserunt 285 *sicut litteris ita etiam sensu diuersari debere, immo potius accrescere. Sed nos sic dicimus, quod hic legat qui potest saltim litteras dicere; lectet autem qui quod legit intellegere incipit; legitet uero qui quod legit intelligit* *<et> alios legere facit tradendo in artem scribendi quae* 290 *legendi asuetudine didicerit; porro lectitet qui omnino* 196r N *legere non desinit.* | *Inchoatiuae autem formae uerba utriusque coniugationis esse possunt, ita tamen ut utraque coniugatio alternum sibi uindicet uerbum. Nam cum dicis ,florisso', primae coniugationis esse noscitur,* 295 *ut florisso florissas; sic calisso patisso parisso.* Mirantur sane doctores horum in quibus adsumus temporum, quare et quomodo uerbum primae coniugationis non per omnia tempora declinabitur; si enim declinatur, inchoatiuum esse non potest, nam primae coniugatio- 300 nis [t] uerba per omnia tempora exire posse patiens lectio demonstrat.

De forma uero meditatiua multi ambigunt, utrum penitus esse debeat an non, multis negantibus et aliis

N

283 ex simplici *Mai²* : exemplici *N* **287** *sq.* qui potest *Winterbottom* : quod minimam *N* **288** lectet *Huemer* : lecte *N* **289** legitet *Mai* : legite *N* **290** et *suppl. Huemer* alios *Mai* : alius *N* **291** didicerit *Mai* : dicerit *N* **292** desinit *Mai* : desinet *N* **301** t *secl. Mai* patiens *Huemer* : faciens *N* **303** forma *Mai* : forme *N*

305 adfirmantibus. Duplici etiam nomine hoc uerbum formae meditatiuae utitur. Quidam enim ‚meditatiuam' uocant, quasi a meditando, quod mihi diligenter indaganti subobscurum esse semper uidetur. Nam cum dicis ‚uicturio', nescio quo modo ad meditationem perti-
310 neat, quocumque sensu intellegatur; siue ut nos dicimus ‚quandoque uincam', siue ut quidam ‚uolo uincere', meditatio hiic locum non mihi uidetur inuenire. Ergo non meditatiuam, licet id consuetudo nobis inuexerit, sed promissiuam an uoluntatiuam dicere debe-
315 mus. Nonnulli inter alios huius formae uerba per omnia tempora secundum primam dumtaxat personam declinare nituntur, quod non mihi uidetur inprobandum nec probandum.

Tertiam diximus partem esse uerbi ordinationem,
320 cuius in explanatione paulisper inmorari necesse habemus, praesertim cum de ipsa oppinio plurimorum tam uaria et tam diuersa sit, ut quid potissimum lectoris animus appetere debeat uel ignoretur uel ambigue putatiuum habeatur. Ordinatio ergo est, quam coniugati-
325 onem uerborum consuetudinarie nominamus, nam quod iugum in litteris sonat, ipse manifestatim ordo

N

305 Duplici *Mai* : dupli *N* **307** quod *Mai* : quid *N* **309** uictorio *N* **310** quocumque *Mai* : quodcumque *N* **312** hiic *Huemer* : huc *N* **314** promessiuam *N* **315** alios *Mai* : alias *N* **316** secundum *Mai* : secundam *N* **317** nituntur *Mai* : utuntur *N* **318** probandum *Huemer* : probandi *N* **320** explanatione *Winterbottom* : expugnationem *N* **321** ipsa *Polara* : ipso *N* **322** lectoris *Huemer* : lectoribus *N* **323** putatiuum *Mai* : patatiuum *N*

tenet. Vnde rati sunt maiorum plurimi non coniugationes, sed ordinationes scribendas esse. Harum autem ordinationum numerum multi tres, nonnulli quattuor, alii quinque uel sex sumentes confudere. Nam praeter 330 tres omnis eorum uacillat opinio, licet quartam coniugationem (siue ut hiic in manibus habemus ordinationem) <non> adeo refutandam esse existimemus. Porro tertiam ordinationem in tres plerique diuidendam <partes> putarunt, ut sit prima [quae uero] producta, 335 ut audio dormio. Quae uel maxime in his modiis uel temporibus facillimeque denoscitur, quae sumus inferius scripturi. Etenim <...> non est id quod in mentem modo uenit: *lubrica inrepens raptet obliuio.*

Memini me a quodam Lupo, Christiano uiro Athe- 340 niensi in ratione uerborum satis experto, cum illum <de> uerborum difficilium interrogarem <ordinatione>, qualiter et quomodo et qua ratione uariata sit, taliter ab eo edoctum: *Variis*, inquit, fili, *opinationibus non satis credas, quia tam multae sunt quam et cogitati-* 345 *ones hominum. Lege ergo singulorum libros et scrutare et considera et uide quid in eis congruatum atque unanime (ut ita dicam) quidue diuisum ac desentiuum, et quicquid concors et consentiuum inueneris, hoc suge et*

N

337 inferius :*ll. 360 sqq.*

331 uacellat *N (corr. Mai)* **332** hiic *Stowasser* : huic *N* **333** non *suppl. Mai* **335** partes *suppleui* quae uero *secl. Winterbottom* **338** *lac. statuit Stangl* **340** Atheniensi *Mai* : Athensi *N* **342** de ... ordinatione *suppl. Mai* **349** suge *Huemer* : sunge *N*

350 *in corde tuo ueluti quoddam salubre ac suaue uinum infunde; quicquid autem discors ac desentiuum repperieris, uelut uenenosum ac toxicum penitus euita.* Vnde et ego hoc inserui, ut in ratione uerborum, | quaecumque a maioribus ac ueteribus inserta sunt, libenter sus- 196ᵘ N
355 cipiatis. Quae autem media sunt et quodam modo in ambiguo posita, hoc nec refutabis nec adfirmabis, et si scriptum audieris, non contendes, utrum ad indubitatam auctoritatem aut ad ambiguum sumatur exemplum.

360 Quod autem dicturos nos fore promisimus, hoc est, quod tertia coniugatio producta in specialibus intellegatur modis, hoc est quia primo indicatiuo modo tempore praesenti persona prima facile dinoscatur; dicis enim ‚audio'; hiic i ante o habet, ut lanio. Vel propter
365 ea uerba, quae nec tota producta nec omnino correpta esse repperiantur, recurras ad praeteritum tempus eiusdem modi perfectum, ubi nihil †criposcium† remansurum est, ut si dicas audiui; dehinc ad imperatiuum modum, ut audi; deinde ad infinitiuum, ut audire.
370 Secundus autem tertiae coniugationis productae <modus> hic est, quem in quartam coniugationem suscipere se debere putant, ut eo is it. Tertiam autem partem eiusdem ordinationis (hoc est coniugationis) correptam [tertia] esse adfirmant, ut lego.

N

352 uininosum *N (corr. Mai)* **357** contendes *Winterbottom* : contendit *N* contenderis *Mai*[2] **363** *ante* facile *suppl.* non *Mai* **364** o *Mai* : a *N* habet *Mai* : habeant *N* **366** recurras *Mai* : recurrat *N* **371** modus *suppl. Mai* quartam *scripsi* : quarta *N* **373** coniugationis *Winterbottom* : coniugationem *N* **374** tertia *secl. Winterbottom*

Quartam autem, quam nobis in numerum ordinatio- 375
num adducunt, nullum omnino sanum suscipere opor-
tet, eorum dumtaxat uerborum, quae in um litteram fi-
niuntur, ut sum prosum et cetera. Super hac re Aeneam
aliquando interrogans, audiui ab ipso tale responsum:
Discrede, inquiens, *o fili, et noli summis quidem auri-* 380
*bus recipere, si quis tibi suaserit, quod ullum uerbum
possit, quod in um litteram finiatur, ullius coniugationis
fieri. Quae res a corruptae mentis hominibus introducta
est et his, qui nullam ex ueteribus rationem scriptis ac-
ceperunt, uolentesque inproba ut certa probare et con-* 385
*firmare sumebant quasdam quasi coniugationum spe-
cies, ut alii dicerent secundae coniugationis esse <sum>,
quia, licet in prima persona non more solito in eo exe-
at, ut uideo, certe in secunda persona in es desinit, ut
uides; a quibus inquirere debemus, utrum futurum tem-* 390
*pus eiusdem uerbi in bo aut in bor exire posse inueni-
ant. Alii uero firmissime contendunt tertiam esse coniu-
gationem, quia indicatiuo modo tempore praesenti
numero plurali persona tertia ‚sunt' habet. Sed quia
omnino per totum uerbum nihil habet, quod tertiam* 395
*coniugationem ueraciter ostendat, profecto errare eos
opinabile est.* Falsis itaque et commentaticiis imperito-
rum suspicionibus detectis, immo amotis, omne uer-

N

375 Quartam *scripsi* : Sextam *N* **382** possit *Mai* : passit *N* **383** fieri – res *Stangl* : quae res fieri *N* introducta *Stangl* : introductum *N* **385** ut *Mai* : et *N* **387** sum *suppl. Stangl* **390** uides *Winterbottom* : es *N* **395** habet *scripsi* : habent *N*

bum, quod primam habens personam non in o litte-
400 ram desinuerit, nullius coniugationis esse incunctanter definimus.

Sane etiam illud quaeritur, quare, cum tres ordinationes esse omnium antecessorum doctorumque nostrorum confirmet auctoritas, in unaquaque ordinatione
405 quasi confussibili modo alterius ordinis litterae interserantur in tantum, ut in prima secunda et in secunda et tertia repperiatur prima; scribis enim sic: lauda laudet, doce doceat, lege legat; et ideo sollicite requirunt, qua ratione haec commixtio facta sit. Super hoc plerique
410 nostrorum et a nobis et a nostris quaesiere parentibus; quibus consultate responsum est hoc idcirco suscipi, non quia rationabile actum sit, sed ut modorum et temporum discrimen habeatur. Si enim imperatiuo modo dicas secundum primam coniugationem lauda
415 laudat, doce docet, lege leget, indicatiuum modum putabitur et non imperatiuum uelle te perdicere.

Hoc etiam et in ordinationibus uisum est inquerendum, quare in omni coniugatione hic ordo seruetur, ut in modo imperatiuo | secunda persona in suo semper 197r N
420 statu permaneat. Facilis est quaestionis huius solutio: quia haec persona secunda nulla discrepatione cogitur ordinem suum motare.

Nunc de moderatione strictim quidem, sed plene dicere debemus. Moderatio est, qua per modos uerba

N

414 lauda *Mai* : laude *N* **415** *sq.* non *ante* putabitur *transp. N (corr. Winterbottom)* **417** in *exp.* N^2 inquerendum *scripsi* : ingerendum *N* **420** solitio *N* *(corr.* N^2) **423** de *iter. N* **424** modos *Mai* : modus *N*

ponderantur. In quo moderamine ratiocinatores numerorum diligenter inquirunt, quare sescupla moderatio habeatur. Et perpensiore laetantes intellectu secundum sex aetates uel tempora mundi sex modos uerbi ponderatos a ueteribus philosophis credunt et asserunt, sicut etiam tempora uerborum trino ordine secundum uisibilis mundi tempora permensi sunt. 425 430

In hac ergo sena moderatione uerborum nonnullae quaestiones incedunt. Prima eorum nascitur, qui secundum litterarum ordinem modos quoque uerborum ordinari debere putauerunt, ita ut ab imperatiuo modo declinationem uerbi exordirentur, praecipue si in a litteram desineret, ut macta liga planta; et hoc modo finito infinitiuus modus sequeretur, quia in e litteram finiatur, ut mactare ligare plantare; deinde post hunc modum cum ad indicatiuum uentum fuisset, a praeterito perfecto incipientes, quod i littera finitur, ut mactaui ligaui plantaui, in praesenti tempore finem uerbo statuerent, quia in o terminatur, ut macto ligo planto. Sed quia haec illorum sententia omnino suspicio magis coacta quam ratione ueritatis uideatur esse subnixa, reliquum ordinem, quo in secunda uel tertia coni- 435 440 445

N

426 sescupla *Mai* : sescopla *N* **427** perpensiore *scripsi* : perpessiore *N* **428** modos *Mai* : modus *N* **429** ponderatos *Huemer* : poterans *N* **433** quaestionis *N (corr. Mai)* **434** ordinem *Mai* : ordinum *N* **435** ordinari *Stangl* : ordiri *N* debere *Mai* : deberet *N* ab *Mai* : ad *N* **436** exodirentur *N* **440** modum *Mai* : totum *N* ad *Mai* : et *N* **441** quod i *Stangl* : qui cli *N* litteram *N (corr. Huemer)* **444** sententia omnino *Huemer* : sententiam in m in o *N*

ugatione per singulos cuiuscumque uerbi utuntur modos, reticere melius quam exsequi puto.

Nonnulli de imperatiuo modo quaestionem dicunt,
450 quare primam personam non habeat secundum nos, qui hanc negamus posse Latine dici. Ceterum in quodam uolumine, quod a Terrentio Marcillio scriptum adtitulant, ita inuenitur imperatiuus modus secundum tres personas quemadmodum ceteri inflexus. Sic enim
455 habetur: laudem lauda, addentesque in secunda persona subdistinctionem scribunt ‚uel laudes'; sic doceam doce uel doceas; audiam audi uel audias; quaeram quaere uel quaeras; et neutrali uerbo sedeam sede uel sedeas; dormiam dormi uel dormias; passiuo commoni
460 et deponenti loquar loquere uel loquaris; glorier gloriare uel glorieris; horter hortare uel horteris; et in futuro tempore eiusdem modi sic habetur: laudem laudato uel laudes; et sic per cetera uerba. Hoc utrum <uerum> sit ac ratione plenum an consuetudinarium,
465 immo potius uitiosum, nolo audaciter discernere, quia etsi nos non habeamus in usu, [uel] declinationis ipsius uel celebrium lectionum certe rara lectione docemur non usque adeo rennuere, si forte contigerit primam personam in supra memorato inueniri modo.

N

448 reticere *Mai* : reddicere *N* **452** a *Mai* : ad *N* **456** subdistinctionem *Winterbottom* : sub distinctione *N* **459** passio *N (corr. Mai*[2]*)* **460** loquaris *Mai* : loqueris *N* **461** horter *Mai* : hortar *N* **464** uerum *suppl. Stowasser* **466** uel *seclusi* **468** contegerit *N (corr. Mai)*

Alia quaestio est, quae quosdam mouet, quomodo 470
quasi confusis uel commixtis modis infinitiuus indicatiuo uel optatiuo adiungitur necnon et coniunctatiuo. Sic enim habes: dico dicis uel dicere dicit dicimus dicitis dicunt uel dicere; tempore futuro dicam dices uel dicere dicet [dicimus] dicemus dicetis dicent uel dicere; 475
optatiuo quoque modo utinam dicerem diceres uel dicere; futuro utinam dicam dicas uel dicere dicant uel dicere; item cum diceremus diceretis dicerent uel dicere; et in passiuo uerbo isdem modis scriptum inuenitur dicere. Et ideo requirunt, quae sit huius modi ra- 480
tio, quae infinitiuum modum tam mobiliter conuertat
197^u N et per omne | uerbum circumferat. Quibus rationem a maioribus nobis traditam ac praeceptam reddemus, quia infinitiuus modus secundum soloecismum pro omni modo accipiatur. Et ut hoc tam tibi quam omni- 485
bus palam fiat, inuenta [exempla] passim proferamus exempla. Catonius quidam Africanus in epistola ad Romanos de pace misa *cum*, inquit, *pacem facere, uestra sequimini commoda*; hoc est dicere ‚cum facitis'. Virgilius quoque Assianus in illo opere, quod quinque 490
uoluminibus de statu regali (Greco licet sermone) [quod] scripsit et a Galirio nostri temporis grammatico uersum est in Latinum, sic inchohauit dicens: *reges antiquitus secundum mores sibi solitos legittimis populos*

N

471 cum mixtis *N (corr. Mai)* modis *Mai* : modus *N* **475** dicimus *secl. Mai*[2] **481** modum *Mai* : modo *N* **483** praeceptam *Mai* : perceptam *N* **484** modos *N* **486** exempla *secl. Mai* propheramus *N (corr. Mai)* **492** quod *secl. Mai* **493** antiquitus *Mai*[2] : antiquitas *N* **494** populos *Mai* : populus *N*

495 *deorum statutis regebant; quos si nunc quoque istius temporis reges imitati fuerint, bene et conpetenter regnare*; hic ‚regnare' posuit pro ‚regnabunt'.

Sed forsan quis hoc inprobans dicat Latinum interpretem propter inscientiam Greci sermonis tali modo-
500 rum transmotatione ussum fuisse. Non autem hoc contendat. Nam etsi in Grecis dictionibus infinitiuus modus pro qualibet alia statui non debeat, certe apud Latinos, licet secundum uitiosam consuetudinem, sepissime certum est inueniri. Denique et Galbungus,
505 quem nulla ratio sciendae componendaeque Latinitatis potuit praeterire, in claro Romanorum laudis imperatorum militumque libro sic non semel (ne non tam de industria quam obliuiose ponere putaretur), sed quaterna uice infinitiuum pro aliis posuit modis, in pri-
510 mo quidem libri loco ita dicens: *clari imperatores laude esse digni*, ‚esse' pro ‚sunt' posuit. Postea autem *milites*, inquit, *Romani indiffessum habent studium, donec semper pro suis uincere*, quod pro ‚uincant' legendum est. *Vtinam excelsa Troeae moenia <a> uertice ne*
515 *disperdi, caute timuere*; hoc dicens assignat infinitiuum modum in optatiui locum recipi debere. Post item ali-

N

495 statutis *Mai*[2] : statibus *N* **496** emittati *N (corr. Mai)* fuerint *Mai* : fuerit *N* conpetentur *N* **502** qualibet *Mai* : libet *N* **503** Latinos *Mai* : Latinus *N* **508** industria *Mai* : indetria *N* **510** clari imperatores *Mai* : cliri imperatoris *N* **511** posuit *om. N (suppl. N*[2]*)* **512** *sq.* semper *post* indefessum *Winterbottom* **514** Vtinam *scripsi* : utique *N* a uertice *Winterbottom* : uertice *Huemer* utites *N* **516** itim *N*

quanta: *o sodales Romani ciuesque,* – imperatiuo modo – *consulere.*

De inpersonali modo una utrobique quaestio uentilatur, Terrentii quidem partibus obstinate contendentibus inpersonale uerbum ab omni uerbo significatorio, id est tam actiuo quam deponenti, tam neutrali quam commoni, nasci indubitabili assertione solere, excepto passiuo (nam quod ab actiuo tertiae personae uerbi passiui similitudine diriuatur, passiuum iterum non recipit, praesertim cum passiuum uerbum absque nominatiuo casu asseri non ualeat); Galbungi autem auditoribus non nisi ab actiuo et neutrali uerbo impersonalem modum procedere posse. Quibus et ego facile assentirer, nisi Terrentii partes mille nobis exempla prodidissent, quibus sententiam suam affirmabilem fecerint. Pauca proferemus in medium. Emerium namque, antiquorum praeceptorem, ferunt dixisse: *criminatur,* inquit, *ab omnibus, quia nos pecuniae in amicorum praesidia profligandae dura ditione pepercimus.* Et iterum Donati senis exemplum proferunt di- 520 525 530 535

N

521 inpersonale–**524** passiuo : *Clm 43^{u},17–19 Don. Ort. 134,366–368* **527–529** *cf. Laur. 93,68 sq.*

517 sadales *N* **518** consulete *N (corr. Mai)* **522** actiuo *Clm Don. Ort.* : acquo *N* **526** recipit *Stangl* : repetit *N* **529** modum *Mai* : modo *N* procidere *N (corr. Mai)* facili *N (corr. Mai)* **530** partes *Mai* : pantes *N* mile *N (corr. Mai)* **532** Pauca *Mai* : pa.ca *N* Emerium *Stangl* : et medium *N* **533** antiquorum *Stangl* : aruit quorum *N* criminator *N (corr. Mai)* **535** praesidiat *N (corr. Mai)*

centis: *gaudetur et gloriatur in nostris [in] urbibus rege de exilio redeunte.* Sed quisquam forsitan cum haec audierit, praesumat dicere, quia magis actiua uel neu-
540 tralia uerba esse [eadem] possint, ex quibus haec in- personalia ueniunt quam communia <et> deponentia, ...uel glorio; quod etsi ego alicubi inuenire potue- rim, tamen quia non est usitatum, affirmare non pos- sum.

545 De optatiuo quoque modo famosa et uentilabilis quaestio nascitur, utrumnam, quia in declinatione tres tantum temporum | efficientias ostendit, ita etiam ra- 198r N tio continuet, ut secundum eorum intellegentiam prae- sens tempus et praeteritum inperfectum modus non
550 recipiat, an potius duo tempora sub una declinatione uel propter Latinitatis breuitatem uel etiam (ut auden- tius dicam) propter angustiam per duos ordines conte- neantur, ut cum dicimus ‚utinam rogarem' [et] ad utrumque tempus, id est et praesens et praeteritum
555 inperfectum, pertineat; item cum dicimus ‚utinam ro- gassem', ad duo excurrentia tempora coniungatur,

N

537 in *alt. del. Mai* **539** praesumac *N (corr. Mai)* actiua *Mai* : aqua *N* **540** eadem *secl. Winterbottom* **541** et *suppleui* **542** *in lac.* id est gaudeo *scribunt Mai Huemer*, id est crimino uel gaudeo *Polara* **545** famosa *Mai* : famosit *N* **548** continuet *Winterbottom* : continuat *N* corum *N (corr. Mai)* **549** modus *Mai* : mundus *N* **550** declinatione *Mai* : declinatio *N* **551** Latinitatis *scripsi* : latini status *N* **553** et *secl. Mai*

quod et ego in Ephetomarum opere ita esse sentiendum scribsisse me arbitror.

Ceterum de coniunctatiuo modo, quia nulla ambiguitas est, nihil tractandum puto, praeter quod etiam 560 indicatiuum modum in eundem praedictum, id est coniunctatiuum, redigendum ac recipiendum nonnulli ueterum putarunt. Quibus nec ego rennuere possum. Quoties ergo indicatiuus modus sententiae caput non facit, simplicem coniunctionem faciat necesse est. 565 ‚Simplicem' autem ideo dicimus, quia non tam <ex> doctis quam simplicibus ac prosaticis exordium sumpsit haec scribendi consuetudo. Ceterum apud peritos quosque Latinorum omne uerbum, quod non ad dicturae caput pertineret, coniunctiuo semper modo pone- 570 batur.

Nunc de subfiguratione breuiarius quidam sermo dicendus est. Primum ergo requirendum est, quare compositio uerbo accidat. Ob tres, ut opinor, causas; prima est quarum propter sensum expletionem uel 575 inmotationem, secunda <est> propter metri conpositionem, tertia <est> propter loquelae ipsius decorem conponendum. Primam causam diximus esse, qua per figuras conpositas sensus uel explentur uel inmoten-

N

557 *sq. cf. Epit. p.176,70–72*

558 scribisse *N (corr. N*[2]*)* **560** tractandum *Mai* : tractantum *N* **564** ergo *Mai* : et ego *N* sententiae *Mai* : sententia *N* **566** ex *suppleui* **576** secunda est *Stangl* : secundam *N* **577** tertia est *Huemer* : tertiae *N* decorem *Huemer* : docerem *N*

580 tur. Explentur quidem, cum per hanc figurarum assumptionem perfectiores et pleniores redduntur sententiae, uelut si dicamus dico perdico, doceo perdoceo, facio perficio. ‚Dico' enim et ‚doceo' et ‚facio' etiam ab incipiendo possunt intellegi; cum autem di-
585 cendi aut docendi operisue faciendi finis aduenerit, tunc ‚per' conpossitio adici potest. Motantur uero sensus per has subfigurationes duplicem ob causam: uel propter distructionem uel propter aedificationem. Destruuntur quidem cum dicas ‚dissipo' uel ‚discredo'; il-
590 lud ad sepis distructionem, hoc ad incredulitatem respicit. Aedificantur autem cum dicis consipo et concredo; quod enim illic distruxisti, hic reedificas. Conponuntur etiam uerba propter metrorum, ut diximus, conpositionem, sicut in uersu quodam Greci ora-
595 toris legimus hoc modo dicentis: *bella Gallorum toto concessent in orbe*; hic enim ‚cum' nihil ad sensum addidit, propter quod uersum tantum expleuit. – Haec de figuris dixisse sufficiat, praesertim cum in epithomarum praedicto opere diligentius de figuris quaedam
600 dixerimus.

Nunc ad annumerationem ueniamus. Multi putant simplicium scriptorum hanc annumerationem uerborum eandem esse quam et numerum uerbo inter septem usitatas species accidentem. Sed nos hunc intellec-

N

598 *sqq. cf. Epit. p.189,79 sqq.*

580 figuratrum *N (corr. Mai)* **584** *sq.* dicendi aut docendi *scripsi* : docendi aut dicendi *N* **586** adici *Stangl* : addici *N* **592** reaedificas *Mai* : redificas *N* **595** dicentis *Mai* : dicentes *N* **604** intellectum *Mai* : intellectus *N*

tum firmissime destruimus, quia numerus simplex dua- 605
lis est, singularis dumtaxat et pluralis, annumeratio au-
tem usque ad duo uiginti species peruenit. Quod fac-
tum ita nostri intellegunt, quia in prima Hebreorum
lingua idem elementorum uoluminumque numerus
198^{u} N editus est. Ob quam causam etiam philosophi antiqui | 610
uerbum ex duo uiginti speciebus in unum ordinati sunt.
Et ut hoc tibi manifestius reddatur, singulas annume-
rabo species: Habet ecce inprimis qualitatem uerbi
per modos et formas X species habentem; modi siqui-
dem sex habentur et formae quattuor; habes ternam 615
coniugationem quinamque significationem, hinc octo
species concluduntur; per duplicem autem figuram et
dualem numerum haec <summa> suprascripta consu-
matur.

Verum quare tempus, quod ternum est, et persona, 620
quae aeque terna esse animaduertitur, ex hoc excipia-
tur numero, forte requiratur. Sciendum proinde est
Stoicorum hunc esse morem, ut, cum typum aliquem
uel numerum praetendere uoluerunt, non tam totam
summae plenitudinem quam quod ad typum pertineat 625
propositum annumerent. Quorum unus, qui erat ut re-

N

607 *(et 611)* uienti *N (bis; corr. Mai)* **608** itellegunt *N (corr. Mai)* **612** redatur *N (corr. Mai)* annumerabo *Stangl* : annumera *N* **613** Habes *edd.* **616** hinc *Mai* : hic *N* **617** concluduntur *Mai* : concludantur *N* **618** summa *suppl. Mai* suprascripta *Stangl* : suprascripti *N* **621** ex *Mai* : et *N* **623** Stoicorum *scripsi* : historicorum *N* historicorum *Mai* tympum *N (corr. Mai)* **625** quam quod *Mai* : quod quam *N* **626** erat *Mai* : erant *N*

bantur praecipuus Cromas nomine, ad nos usque peruentans quattuor tantum uocales litteras numerandas esse censebat. Cuius rei rationem cum ab eo Aeneas
630 meus perquireret, tranquillo reddidit effamine: *Scimus*, inquit, *et nos quidem quinque esse litteras, quae uocales dicuntur. Nostrorum tamen ueterum parentum mos antiquaris erat, ut nullum numerum absque typo mensurarent; unde quia quinquenum in supputatione*
635 *Stoica numerum nullus cardinalis praecesserit typus, quattuor tantum uocales litteras subtracta u principaliter summauerunt.* Vel certe ob hoc quidam u litteram inter uocales non receptarunt, quia non tam uocalem ueteres quam ambiguam appellari debere credebant,
640 quia aliquoties pro uocali, aliquoties pro muta accipitur. Sed hoc silentio praetermittamus. Illa autem ratio, ob quam quattuor uocales litteras quasi praeiudicatoria auctoritate annumerabant, haec est, quod iste intuebilis mundus quattuor constat elementis, terra scili-
645 cet igne aqua atque aere, quod Plastus elegantissimo carmine deseruit dicens:

limo solubili, lympha meabili,
igne ardibili, aura mutabili
mundus uisibilis sumptus initiis,
650 *cuius terribilis pendit tristities.*

N

628 litteras *Mai* : litteris *N* **629** sensebat *N*[2] **630** meos *N (corr. Mai)* **633** mos *Huemer* : mons *N* **635** Stoica *Huemer* : stoiat *N* typpus *N* **636** subtracta *Mai* : subtractat *N* **641** praetermittamus *Mai* : praemittamus *N* **644** elimentis *N* **649** initiis *Huemer* : initii *N* **650** tristities *Huemer* : tristitiam *N*

Secundum hanc itaque rationem, quam praedictus Cromas intulerit, in hac quoque annumeratione nostra, qua uerbum totum annumeramus, tempus et personam excipimus, ne, si hiis acceptis octo et uiginti species ut est necesse fuerint repertae, numerus typo 655 uacet. Quamquam si tempus in quinque species diuidatur, adiunctis tribus personis, octo species inueniantur, quas cum uiginti duabus adiunxerimus iuxta lunarem rationem XXX faciemus.

Nunc de inmutatione pauca nobis edicenda sunt, 660 quae inusitata quidem est, sed hiis qui nouis adinuentionibus delectantur utilis ac necessaria esse uidetur. Inmutantur autem uerba quidem simpliciter per litteras, per sonos, per sensus, <per> figuras, per tempora. Inmotantur quidem per litteras secundum duas effici- 665 entias, hoc est siue per uitium [sed] decorosum siue per necessitatem consuetudinariam. Per uitium quidem decorosum, cum in uersu Horatii legerimus ‚aggo' pro ‚ago'. Hiic adiectio g sequentis uitiosa est, sed cum agitur laetitia uel festiuitas, sic consuerunt dicere 670 ‚aggo'; sic enim in praedicto uersu habet: *laetaque aggunt in moenibus festa.* Ornatius enim et firmatius ren-

N

654 *(et 658)* uienti *N (bis)* **655** typpo *N* **659** faciemus *Mai* : faciem *N* **660** pauca *Mai* : pauat *N* **662** delectantur *Mai* : dilatantur *N* ac necessaria *Mai* : ad necessariam *N* **663** quidem *Polara* : qui *N* **664** sonos per sensus per figuras *Mai* : sonas praesentis figuras *N* temporam *N* **666** sed *secl. Winterbottom* **667** quidem *Mai* : quoque *N* **669** Hiic *Huemer* : huc *N* **670** sic *Mai* : si *N*

tur, si quandam conponderationem linguae per syllabas faciunt. Vnde et idem poeta commodius ratus est
675 addere g in priori syllaba quam semigrauato litterarum numero unam contra quattuor ponderare. Hac de causa in plerisque litterae duplicantur consonantes, ut ‚caellum' pro ‚caelum' et ‚uellim' pro ‚uelim' et ‚ollim' pro ‚olim'.

680 Inmotantur autem, ut diximus, per necessitatem | 199r N consuetudinariam, cum in usu habeamus scribere ‚sperno' et ‚cerno', cum apud ueteres Romanae eloquentiae doctores et eos praecipue, quos probabilitas suarum claros apud omnes efficeret doctrinarum,
685 ‚spero' et ‚cero' poni debere censeretur, refutantes r et n absque ullius uocalis interiectione scribi pariter posse. Sed quia ‚spero' et ‚cero' alium habent effectum (nam ‚spero' ex spe nomen accepit, et ‚cero' hunc sensum habet, cum quis a cera conponit), idcirco n neces-
690 sarie addita est ad spretionem et ad certam uisionem.

Inmotantur etiam per sonos, cum duo quaelibet uerba hisdem litteris uel syllabis scribuntur, sed non eundem habent effectum, ut lego lego, quae nisi sono discreta fuerint, confusibiliter dicentur. Propterea ‚lego'
695 ex lectione in prima syllaba acuetur, nam ‚lego' ex legatione in eadem syllaba corripietur.

N

676 nomero *N* **677** litterae *Mai* : litterate *N* **684** claros *Mai* : clarus *N* **685** censeretur *Mai* : censeret *N* **687** spero et cero *scripsi* : cero et spero *N* **688** ex *Mai²* : et *N* **689** cera *Mai²* : ceram *N* **690** spretionem *Mai* : praetionem *N* **691** cum *Winterbottom* : que *N* **692** uel *scripsi* : ut *N* **694** fuerint *Mai* : fierint *N* dicentur *Mai* : diligentur *N* **695** nam *Mai²* : num *N*

Mutantur etiam per sensus nec sono nec syllaba nec
littera distantia, ut credo credo. Nam ‚credo' de credu-
litate dicitur, quod omnibus clarum atque propatalum
est. Est etiam ‚credo' iuris iurandi, cuius exempla, 700
quia fortasis aliis inusitatum est, proferemus. Virgilius,
Troianae scolae doctor, contra Romanos scribens eos-
que falsitatis esse arguens ita infiuit: *O Romani, cur
uestrae inmemores ueritatis quae credidistis transgredi
uoluistis?*, hoc est dicere ‚quae iurastis'; Cato quoque 705
si quis, ait, *discredat, merito dampnetur*, hoc est ‚per-
iuret'. Sic etiam ‚lucror' duplicem sensum habet, pecu-
nias scilicet adquirendi, periculum nihilominus mortem-
ue euadendi. Sic ‚cohibeo' ad continentiam siue
alicuius rei indulgentiam concessionemque pertinebit. 710

Mutantur quoque per figuras, quod omnibus appa-
rere legentibus potest. Verum tamen uno hoc probabi-
mus exemplo. Dicimus enim ‚construo' et ‚adstruo',
aliud enim aedificandi, aliud adfirmandi.

Mutantur nihilominus per tempora, cum in lectionis 715
consuetudine habeamus in usu praesens tempus <pro>
praeterito perfecto scribere, ut Catonius *cum uenis-
sent*, inquit, *utrique, primi allocuntur Romani*, hoc est
‚allocuti sunt'. Sed qua ratione istud usurpatum est,
paucis perdoctum est, nisi quia multi Latinorum a ue- 720

N

700 iurandi *Mai* : iurando *N* **703** *de* esse *cf. Stangl, Berl. phil. Wochenschrift 1915 p. 349* infiuit *Huemer* : imfiunt *N* ramani *N* **708** atquirendi *N* **709** coibeo *N* **716** usu *Huemer* : usum *N* presentis *N (corr. Mai)* pro *suppl. Mai* **717** Catonius *Stangl* : catonis *N* **718** inquit *om. N (suppl. N[2])*

teribus sibi traditum putant praesens tempus ad utrumque pertinere, siue quod id temporis agitur, siue quod certissimo tempore quasi praesentim actum praeteriuit.

725 Nunc ad indagationem uerbi ueniamus. Indagatio uerbi tribus modis intellegitur: in coniugatione, in declinatione, in metro. In coniugatione quidem per tres litteras principales indagatur, quae sunt a e i, quibus quasi quadam indagine a secunda persona modi indi-
730 catiui omnis coniugatio per singulos modos dinoscitur, ut laudas fulges sepis. Indagatur autem in declinatione per quinque tempora, quae manifesta sunt; uia quippe uerbi declinandi tempus est. Sepe etiam indagatur in metro per pedes, qui sunt syllabae; crescente etenim
735 syllabarum numero metra uerbi conponuntur in uersus, quod planius in declinatione probabimus.

Affirmatio uno modo secundum nostros, cum duo uerba pro affirmanda sententia uni dictioni praesidunt, secundum illud Aeneae dicentis: *Reges Roma-*
740 *nos aequa et uera sententia credimus et fidimus*; sufficeret dici ‚credimus', nisi quia sententiam affirmare uoluit. Affirmatur etiam hoc dicendi statu uerbi, cum dicimus: ‚uenit inquit uir'; hoc pro affirma|tione tan- 199u N
tum; ratio enim sic haberet: ‚uenit inquiens uir', sed
745 quia, si modus indicatiuus in una dictione duplicatur, putant se fortiorem facere sententiam, idcirco uerbum

N

721 traditum *Mai* : traditam *N* **725** indagationem *Mai* : indigationem *N* **742** statu *Mai* : status *N* **745** modus indicatiuus *Stangl* : modum indicatiuum *N*

‚inquit" participali modo ponunt, sed tantum cum subponatur prius ‚loquitur', nam praeposterato licet ordine scribendi sic dicis: ‚inquit uenit'.

Inchohatio in una tantum uerbi forma habetur, 750 quae forma ob hoc inchohatiua dicitur, quia praeteritum tempus non habeat, ut calesco. Quamquam multi Latinorum diffinite affirment nullum uerbum fieri debere, quod praeteritum tempus non habeat. Quibus nec ego rennuerem, cum multa eiusmodi uerba quae 755 uidentur inchohatiua praeteritum tempus habere cernuntur, nisi quia perfectae formae uerba prohibent in eorum conuenire sententiam, quae praeteritum tempus sibi rectius uendicent. Sed cum hoc illis obiecerimus, responderunt praeteritum tempus geminae ordi- 760 nationis uerbis commune esse solere, ut floreo floresco, et utrique conuenire ‚florui'. Sed hoc quia scolarum nostrarum auctores numquam in usu habuere, in ambiguo relinquentes doctorum nostrorum sententiam proferemus, quod uerba inchoatiua praeterito 765 semper careant, exceptis hiis, quae inchoatiuis similia, quia uerba ex quibus nasci debeant non praetendunt se habere; ideo praeteritum tempus habebunt, ut conpisco conpiscui, cognosco cognoui, erubesco erubui.

N

747 tantum *Stangl* : tamen *N* **753** diffinite *Huemer* : diffinire *N* uerbum fieri *Mai* : uerbi fiere *N* **759** cum *Mai* : eum *N* hoc *om. N (suppl. N²)* **761** cummune *N (corr. Mai)* **762** conuenire *Mai* : conueniri *N* **765** inchoatiua *Mai* : inchoatiuae *N* **766** simlia *N (corr. Mai)* **769** erubes *N (corr. Mai)*

770 Nunc praelatio suo ordine ponenda est. Quid est autem praelatio et quomodo sine postlatione intellegetur? Praelatio ergo in modis solis constat, cum modus indicatiuus omnibus supereminet et ordine et uirtute.
Hiis nunc peractis solum quod restat explicemus,
775 declinationem scilicet, quae omnibus scolaribus etiam pueris prompta est ac trita. Verum secundum poetas per metra et non secundum grammaticos per prosam declinandum est. Et ut syllabas crescere uideatur uerbum monosyllabe, secundum promisum in indagatione
780 dilatum declinemus uerbum neutrale monosyllabatim indicatiuo dictum modo:

flo flamus flas flatis flabam flabamus
flant flate fla fletis flemus flatote
flem flato fles flabo flare flauere.

785 Et ut spatiosius et ad alia uerba reddatur exemplum (quia quae subrelicta sunt de hoc uerbo poetares quique ac uersidici mensurare ualebunt), etiam ad dissyllabata tendamus, quae sic mensurantur:

N

779 *sqq. cf. supra 734 sqq.*

771 intellegetur *Huemer* : illigetur *N* **772** cum modus *Huemer* : com modos *N* **776** prumpta *N (corr. Mai²)* **777** prosam *Mai* : prosa *N* **779** monosyllabae *N (corr. Huemer)* **780** dilatatum *Mai* **781** dictum *Stangl* : dicto *N* **784** flabo *Stangl* : flebo *N* flare flauere *Polara* : flauere flare *N* **786** uerbo *Mai* : uero *N* poetares *Stowasser* : pueatres *N* **787** uersudici *N (corr. Mai)*

Laudo laudamus laudatis laudas laudabamus
lauda laudaui laudasti laudaueramus 790
lauda laudemus laudate laudes laudare
laudabimus laudabitis laudatum ire
laudans laudantis laudanti laudaueritis.

Scire debemus trissyllabata uerba per hosce uersus non tam facile posse nisi per scissuram pensari. Et 795 ideo, quia finis epistulae in proximo est, ad tetrasyllabata transeamus, quae sic declinantur:

intellego intellegis intellegamus
intellegit intellegunt intelleguntur.

Scire et annotare debet unusquisque uersidicorum, 800 quod unumquodque fonum pro duobus longum breuibus in uersu et metro annumeretur.

Nunc ut promissimus epistolarem sermonem finiamus.

Explicit tertia de uerbo 805

INCIPIT QVARTA DE ADVERBIO

Omnis urbs munita et cincta ciues hostibus non tradat; ita historica expositio si recte ac ratabunde fuerit perordita, nullius reprehensionis locum ulterius habebit.

N

792 laudatu *N (corr. Mai)* **795** scissuram *Mai* : scissura *N* **796** titrasyllabata *N* **800** annutare *N (corr. Mai)* **801** duobus *Stowasser* : pro dub; *N* **3** historica *Mai* : historia *N*

5 Vnde nos doctores monent, ut omnes artes non solum
principales uerum etiam | mediocres atque officiales 200r N
recte in inpresis statuantur. Propter quod et ego, quia
tibi de nomine ac pronomine uerboque breuiarias ex-
positiones per epistolas intimauerim, inferiores quo-
10 que partes breuioribus quidem sed propriis epistolis
explanabo, praesertim cum <in> Ephitomis de IIII
partibus unum feci opusculum, quae residuae sunt,
aduerbio scilicet participio coniunctione et praepositi-
one. Hae si proprias habeant epistolas, paulo latius
15 aliquid legentibus conferatur ad sensum.

Aduerbium ergo est quarta orationis particula [est],
quae quia uerbo adheret aduerbium nuncupatur, sicut
pronomen ex nominis commonione uocatur. Sed hiic
quaestio adcurrit; forte enim aliquis inquirat, quod
20 non dubito euenturum: *Si propterea aduerbium uoca-
tur, quia uerbo semper adiungitur, quo nomine uoca-
buntur aduerbia conparandi uel qualitatis et quantitatis,
quae nonnumquam non uerbo tantum, sed aliis parti-
bus adiunguntur? Dicimus enim ,magna ualde uenit
25 turba'; numquidnam poteris ita conponere ,uenit ual-
de'? Alioquin quomodo sententia intellegetur*? Dicimus

N

11–14 *cf. 200,1 sqq.* **16–33** *Don. Ort. 174,379–388 (p.a.l.)*

7 in inpressis *Stangl* : in presis *N* **10** sed propriis *Huemer* : sprospis *N* **11** explanabo *Mai* : et planabo *N* in epitomis *Mai* : ephitomi *N* **14** Hae *Winterbottom* : his *N* **16** est *alt. secl. Mai* **18** hiic *Huemer* : huc *N* **26** Alioquin *Mai* : aliquin *N* sentientia *Mai* : sententiam *N*

etiam ‚tam docti' et ‚tam ueloces'. Vnde et hii, qui non octo sed plures orationis partes annumerare uolunt, aduerbium in duas partes diuidunt: unam prisco nomine aduerbium uocantes, alteram expresorium. 30 Etenim aduerbia, quae nominibus uel aliis aduerbiis applicamus, non tam adiunctionem solitam quam sensum expressionem significant. Aduerbium aduerbio adherens sine conparatione aliqua ad affirmationem tantum pertinebit, ut ‚tam digne' et ‚ualde uiriliter' et 35 ‚satis pulchre'; unde non paruum errant, qui ‚et' coniunctionem copulatiuam interponunt, ut sit ‚satis et pulchre'.

Aduerbiorum significatio multimoda est. Sed multi existimant nulla aduerbia ex sese nasci posse. Nam 40 cum dicis aduerbium separandi ‚seorsum', habes nomen ex quo nascatur, ut est ‚seurus', hoc est qui se ipsum ab humano separat consortio, sicut et ‚adorus' qui se ipsum ad omnium ora ostendit; iuxta illud Ciceronis: *Si peritus fuero, adorum me faciam omnibus; sin* 45 *alias, seurus efficiar, timens me conuentibus tradere peritorum.* ‚Simul' aduerbium congregandi et ex similitudine nascitur.

Multi obtendunt nobis quaestionem, quomodo adiecta nomina ex aduerbiis uenire uideantur, ut heri ex 50 quo hesternus, hodie unde hodiernus, cras unde crasti-

N

27 uelocet *N (corr. Mai)* **29** prisco *ex* presco *corr.* N^2 **30** aduerbium *Mai* : aduerbiorum *N* **31** Etenim *Don. Ort.* : eccenim *N* **32** sensum *i. q.* sensuum **43** adorus *Mai* : adoris *N* **51** unde *alt. Mai* : inde *N*

nus; debuerant enim magis aduerbia ex nominibus nasci. Super hoc Aeneam consulere me memini, qui mihi respondit, quod nisi usitate consuetudo haec temporis
55 aduerbia esse tradidisset, temporalia magis nomina et monoptota credenda forent, unde haec diriuatiua nascerentur. Et ne sui ipsius promere sententiam uideretur, a quodam se sene Iulio doctore didicisse asserebat, addens hoc quoque, quod, quia haec nomina
60 declinationem non habent, ideo ab inscis aduerbia putantur, sicut et ‚nequam' et ‚nugas' a quam plurimis qualitatis aduerbia propter defectum declinationis aestimantur. *Sed hoc*, inquit, *Romanis non placebit, quia plus solent obstinate consuetudini quam certae rationi*
65 *consentire.* | 200^u N

Sunt etiam aduerbia, quae ex quo nascantur, ambiguum est, ut frustra nequiquam nequiter. ‚Frustra' enim utrum ex originali nomine an ex imperatiuo modo uerbi communis ueniat, adhuc in electione pendit
70 lectorum. ‚Nequiquam' autem et ‚nequiter' si ambo ex ‚nequam' ueniunt, sicut multis Latinorum uidetur, hoc tantum mouet plurimos, utrum aduerbia in -ter nisi <ab> ablatiuo casu adiectiui nominis in e litteram ter-

N

66–71 uidetur : *Don. Ort. 174,389–393*

52 debuerat *N (corr. N^2)* **59** addens *scripsi* : addente *N* quoque *Stangl* : Q *N* **60** habent *Mai* : habet *N* ide *N (corr. Mai^2)* **63** placebat *N (corr. N^2)* **64** consuetudini *Mai* : consuetudine *N* **72** plurimos *Mai* : plurimus *N* **73** ab *suppleui* (ex *suppl. Mai*)

minato uenire possint; quod quia certum non habent,
,nequiter' omnino refutant. Sed nobis aliud uidetur es- 75
se ,nequiquam', aliud ,nequiter'. ,Nequicquam' enim
pro ,sine causa' uel ,frustra' intellegitur; ,nequiter' ue-
ro ad peius proficit. Multi etiam quaerunt, quare ,qui'
in medio situm sit, ut pro ,nequam' ,nequicquam' lega-
tur, cum etiam ,nequam' sicut in omni casu genere ac 80
numero ita etiam aduerbialiter adsumi possit. Sed
propter discretionem tantum hoc additamentum medi-
ae syllabae susceptum est. Ceterum ,nequiter' aut sim-
pliciter ex ,nequam' accipiant, aut ex sese nasci intel-
legant, quia aliter non habent, aut (si magis putent) 85
penitus respuant.

Requirunt etiam, utrum ex participiiis aduerbia nas-
ci possunt, et si possunt ex quo <a> participiis: utrum
ex omnibus an ex aliquibus. Spondeo quidem me eti-
am palam omnibus peritis orbis professurum, quod 90
aduerbia ex participiis indubitanter ueniant. Si autem
quaeritur, ex quo a participiis, dicam, ut expertus sum,
quia ex participio temporis praesentis communis gene-
ris <et> ex participio temporis praeteriti cuiuslibet
uerbi aduerbia sumuntur; ex duobus autem futuris 95
participiis <nullus> peritorum aduerbia sumpsisse con-
probatur. Dicimus enim docenter sapienter instanter
perseueranter, quamquam secundum Galbungum ex

N

74 possint *Mai* : possit *N* **75** refutant *Mai* : refutent *N* **81** numero *Mai* : neutro *N* **82** mediae *Mai* : media *N* **85** putent *Mai* : putet *N* **88** a *suppl. Stangl* **94** et *suppleui* **96** nullus *suppl. Huemer*

participio praesentis temporis actiui uerbi sumi abnu-
100 atur aduerbium, sed ex participio neutralis uerbi traha-
tur, necnon etiam ex commonis ac deponentis partici-
piis idem doctor aduerbia uenire nisi uitiatim abneget.
At in praeterito tempore secundum trinam significati-
onem, passiuam scilicet commonem ac deponentem,
105 aduerbia uenire nullus peritorum negare potest, siqui-
dem dicamus docte osculate suspicate locute. Audiui
tamen apud Affrorum scolas frequenter dici, quod ex
deponentium uerborum participiis – eorum maxime,
quae agendi consuetudinem non habeant – aduerbia
110 nasci non soleant. Quae cum ita sint, intenta docto-
rum ambiguitate sibi ut uidetur dissonantium, consu-
lendum nobis est, ut ea quae a nemine dubitentur sta-
tute ac definite sumamus, id est ut a participio
praesentis temporis neutralis uerbi atque ab eo quod
115 passiui uerbi commonisque sit, praeteritorum dumta-
xat temporum, aduerbia semper sumamus, ut est per-
seueranter firmate scrutate. Secundum hanc regulam
etiam in comparatione et praelatione participiorum
aduerbiorum quoque ratio seruabitur.

120 Aduerbia autem, quae in -im syllabam mittuntur,
non ex uno initio sumuntur. Quaedam namque eorum
adiectis nominibus ueniunt, ut caelestim fortim. Quae-

N

100 participio *Mai* : participium *N* **103** At *Stangl* : ut *N* **105** negare *Mai* : negari *N* **106** usculate *N (corr. Mai)* **111** dissonantium consulendum *Mai* : desonentium contulendum *N* **115** praeterito *N (corr. Mai*[2]*)* *post* dumtaxat *add.* at *N (exp. N*[2]*)* **121** *post* eorum *suppl.* ex *Mai* **122** ut *Mai* : ad *N*

dam uero ex possessiuis pronominibus nascuntur, ut meatim nostratim. Quaedam etiam ex participiis uerbi passiui, ut strictim singillatim; nam ‚singillo' trite legi- 125 tur iuxta illud Domini, eloquentissimi et modestissimi uiri, dicentis: *Non est mediocris uel facilis negotii bonum singillare a malo.* Nonnulli etiam ex primis nominibus uenire aduerbia suspicantur, ut partim, quod sit ex parte dictum, et uoluntatim ex uoluntate. 130

201ʳ N Quid nunc? | Quia de aduerbiis alicubi dixisse me arbitror, sermo breuiandus est. Ante cuius finem illud mihi Aeneae memorandum est, quod, cum interrogassem eum, utrumne aduerbia conponi possint sicut et ceterae orationis partes, ita mihi respondit: *Quid me* 135 *interrogas id quod tritum est? Nam aduerbia duas conpositionum regulas habent: Primam, quae secundum partem, ex qua ueniet, intellegitur, ut edocte indocte insipienter inepte reprobate appense; secundam, quae in aduerbiis localibus subiunctiue ponatur, cuius rei causa* 140 *erit, cum aliud locale aduerbium in quacumque scriptione praecesserit; tunc dicis ‚ibidem', sicut etiam hic mos in pronominibus sepissime inuenitur, quando cuiuslibet persona ante prolata sermone prosequente dicatur ‚idem' uel ‚eadem'. – Est etiam aduerbium ablatiui ca-* 145 *sus pronominalis simile, ut illo; nam sepe dicimus ‚illo*

N

131 *sq. cf. Epit. p. 200, 7 sqq.*

132 breuiandus *Mai* : breuiendus *N* **134** possint *Mai* : possit *N* **137** Primam *Mai* : prima *N* **146** prominalis *N (corr. Mai)*

exibimus', hoc est ,illuc'. Sic et ,quo', cum dicimus ,quo uadunt'. Sed haec aduerbia mobilia semper sunt.

Quia autem hiis dictis supra memoratus Aeneas su-
150 um finiuit sermonem, mihi quoque hanc epistulam scribenti hic terminus ponendus est.

Explicit quarta de aduerbio

INCIPIT EIVSDEM QVINTA DE PARTICIPIO

Dicturi de participio, de quo et a nobis et a plerisque doctoribus sermo frequens factus est, illud mei Aeneae in prohemio operis commemorandum puto. Ob-
5 timum etenim est et ualde peroptimum omnem discipulum in fine omnium scriptorum et aeque initio praeceptoris sui indeffessam facere mentionem, quem humanae disciplinae tertium sibi patrem uocant. Itaque Aeneas meus triplam participiorum adserit esse
10 uirtutem, quod in libro de omnium artium uirtute scripto atque ordinatim degesto tali edidit modo: *Prima*, inquit, *uirtus participiorum, quod nomen et uerbum, duas principales orationis partes, obtinet. Secunda, quod, sicut uerbum fuerit actiuum, eodem modo et*
15 *ipsum agit. Tertia, quod, si in fine testimoniorum posi-*

N

9–16 *Don. Ort. 176,8–12 (p.a.l.)*

147 dicis *N*[2] *Stangl* **4** commemorandum *Mai* : commemoranda *N* **6** aeque *Stangl* : atque *N* **8** patrem *Mai* : parem *N* **13** orationis *Mai* : orationes *N*

tum fuerit, pro uerbo accipiatur; quod tamen non iugi consuetudine, sed raro accidit. Haec Aeneas.

Sciendum inprimis est totum participium per omnes sex casus duplices agere solere, illo dumtaxat uerbo cuius sit significationis agente. Nominatiuus casus participii modi et ablatiuus sepe pro se inuicem ponuntur. Quod utrum sit rectum an secus, eorum qui ita scribunt arbitrio relinquamus. Nam pro nominatiuo ablatiuum participalem positum sepe inuenimus secundum illud Glengi: *Hoste per portas rumpente, ciues uacillauerunt.* De hoc tamen sententia uel maxime uariatur, quibusdam opinantibus septimum ex utroque nomine casum adsumi, quibusdam uero secundum Galbungi traditionem asserentibus octauum potius utriusque nominis hunc casum sentiri oportere. Quod et Aeneas probat, unde [unde] et scribens mihi quoddam nomen ita declinauit: proson prosonis prosoni prosonem, et cum ad ablatiuum uenisset, eundem casum triplicauit caraxando.

Cuius rei ergum inquirenti mihi, ita exsoluit dicens: *Sextus casus, qui est ablatiuus, et septimus atque octauus litterarum forma similes sunt, nisi dictione ac sententiae qualitate discrepauerint. Sed sic docte discernuntur: ablatiuo casu ‚ab hoc prosone bene clamatum est'; septimo casu ‚hoc prosone clamatorie fruuntur' (unde re-*

N

20 sit *Mai* : sint *N* agente *Huemer* : agentem *N* **30** hunc *Huemer* : Ñ *N* **31** unde *alt. secl. Mai* quodtam *N (corr. Mai)* **34** caraxando *Mai* : caraxanda *N* **38** sic docte *Stangl* : si a docte *N*

probandi sunt, qui dicunt ,fruuntur ab eo' siue ,eum' siue ,eius'; huiusmodi enim uerbum ,fruor' sicut et nonnulla similia nulli ali casui nisi soli septimo adiungi debet); octauo autem casu ,hoc prosone declamante'.
45 Pro quo casu, ut diximus, | nominatiuus in lectione sepe ponitur ob hanc puto necessitatem, quia in eadem dictione alius nominatiuus casus uerbo principali, quod primum loquitur, personaliter adiungatur; sicut in uersu Bregandi Eugenici legimus: 201[u] N

50 *Solus Cato miles, populus turbatus, in acie stetit,*

quasi hoc dixisset: ,solus populo turbato stetit'. Quod multi penitus ignorantes uerbum possuere ,est', quod omnino sine coniunctione causali fieri non potest; nam si hyperbatico more in media dictione commixto aliam
55 ordinem posuisset, sicut non raro legimus, hoc modo egregius doctor edidisset: ,solus miles – turbatus enim populus est – in acie stetit'.

Sed nunc ad participii expositionem, unde pene excessum est, oportune reuertamur. Participium pars
60 communis est orationis, quod generibus et significationibus suffonitur ac suffulcitur. Sed participium temporis praesentis ex nomine omnis generis esse diffinitur, <cetera> propriis generibus proferuntur. Dicunt qui-

N

47 uerbo *Mai* : uerbi *N* **49** Eugenici *Stangl* : lugenici *N* **51** solus] solii *N* **54** hyperbatico *Mai* : aeparbatico *N* alium *edd.* **56** edidisset *Mai* : eredisset *N* **58** nunc] ñ *N* **63** cetera *suppl. Stangl*

dam quaedam participia a uerbis et nominibus quasi quodam coniugio procreari; unde et eundem nomina- 65 tiuum habent nomen primae positionis atque ipsum participium, ut sensus gressus uersus intellectus quaestus cultus planctus et cetera. Nam hoc participium ‚sensus' ex uerbo passiuo rite assumitur quod est ‚sentior'; sic enim praeterito tempore declinatur: sensus 70 sum, sensus es, sensus est. Est etiam nomen, quod sic declinatur: sensus sensui; uerum tamen quia hoc nomen ‚sensus' ex uerbo nascitur, ideo participium non ex nomine, sed ex uerbo uenire credendum est. Sed in declinatione similitudo disparatur, nam nominis decli- 75 natio haec est: sensus sensus, participii autem sensus sensi senso et cetera.

‚Versus' autem a quibusdam in nomine non recipitur principali, sed in participio. Ibi autem ‚uorsum' scribunt, quia ‚uors' ipsa pagina dicitur, Lucano dicen- 80 te: *uorsibus egebunt multis.* Mihi autem uidetur et ‚uersus' paginae etiam scriptus non esse antiquandus, quia, cum paginam scribens ab initio per longum lineam usque ad marginem feceris pertendentem, manum rursus ad [ad] caput discriptae uertere necesse habe- 85 bis. Eadem consuetudo etiam in legendo ipso quoque uisu oculorum seruanda monstratur.

Participium praesentis temporis sicut omni generi ita etiam omni personae conuenire credendum est.

N

64 nominibus *Mai* : nonibus *N* **74** *ante* nomine *add.* hoc N^2 **78** quibusdam *Mai* : quibus *N* **81** uorsibus *Stangl* : uortibus *N* **85** ad *alt. secl. Mai* **89** omni *Mai* : omne *N*

90 Numeri participiorum et figurae ex utroque nascuntur.
Verum de participiis ista sufficere crederemus, nisi quia quaedam quaestio doctoribus imminet, ut putent, quia omnia participia omnis temporis pro uerbis ponenda, sicut Ossius et Perrichius et Galbarius et ceteri
95 Latinorum praesumunt. Nam Galbarius in quodam uolumine inmenso, quod de commentariis creati saeculi condiderat, habundanti quidem sed eloquenti, omnia pene participia pro uerbis sumpserat: *In principio quidem*, inquiens, *contuebilis mundus ab incontuebili*
100 *potestate creatus, sole et luna omnibus etiam astris uaria pictura splendentibus ornatus, nascituris in eo mortalibus sensus loculentissimi conlaturus adapertionem et in omnium fine resoluendus aut etiam reformandus.* Vides omnem texturam huiusce operis per participia
105 uerborum loco posita directam. Et haec consuetudo uetusta tenuit fortitudinem per multas Africae atque Europae prouincias, ut participia pro uerbis sumi soleant. Sed nos, quibus hoc scribendi studium a doctoribus nostris non est traditum, ut aliud pro uerbis lege-
110 re aut scribere soleamus, requiramus, utrum quis antiquorum patrum, quorum contraire doctrinis maximum nefas est, participium umquam pro uerbo sumpserit aut sumi praeciperit. Quod si inue|nerimus, nos 202r N

N

93 ponenda *Mai* : ponendi *N* **97** eloquenti *Mai* : elocuti *N* **101** splendentibus *Mai* : pendantibus *N* **103** resoluendus *Mai* : resoluendos *N* **105** composita *N* *(corr. N²)* **106** uetusta *Mai* : uestita *N* **107** Europae *Mai* : erupe *N* **109** traditum *Mai* : traditus *N* **113** inuenerimus *Mai* : inueneremus *N*

quoque emitari sententia est; licet prohibuisse nos meminerimus uerbum ex participio effici posse, nostram 115
tamen immotabimus deffinitionem.

Verum utrum participium secundum nominum regulas conparationis gradus recipiat, diligentius indagandum est. Nam multi arbitrantur participium non posse omnino conparari, quos autenticae lectionis rennuit 120
amplitudo. Restat igitur, ut regulam illam, quam aduerbiis ex participio sumendis possuimus, etiam gradibus participiorum rite comparandorum teneamus. Participium temporis praesentis neutralis uerbi indubitanter hiis gradibus conparatur; dicis enim au- 125
dens audentior audentissimus, instans instantior instantissimus, fidens fidentior fidentissimus, egens egentior egentissimus. Sic et illud passiui uerbi temporis praeteriti, cum dicis doctus doctior doctissimus, paratus paratior paratissimus, laudatus laudatior laudatissi- 130
mus.

Verum si quis nobis dicentibus participium uerbi actiui temporis praesentis habere comparationis gradus obicere uoluerit ac dicere, quod, quoties haec participia comparata fuerint, quae infra sumus possituri, ut 135
sapiens amans, quia haec rite comparantur, nomina potius participiorum similia debeant aestimari, non mihi uidetur arguendus aut etiam improbandus. Nos

N

114 sententia est *Hartel* : sententias *N* prohibuisse *Mai* : proibuisset *N* **120** lectionis rennuit *Huemer* : lectioni reum *N* **121** quam *Mai* : quod *N* **133** praesentis *Polara* : praeteritis *N* **134** ac *Mai* : ad *N* **138** probandus *N* (*corr.* N^2)

quoque ipse non inprobet, qui quod a peritis nostris
140 didicimus, instanter deffendimus atque asserimus.
Astipuletur mihi in hoc Maevius, uir in carminibus
dulcissimus, de quo illud praecentum est:

qui fauum mellis non amat, odit tua carmina Maeui.

Hic eloquentissimum carmen in octo partes orationis
145 edidit, in quo haec ait:

participium generis omnis omne
tam ex uerbo quam etiam ex nomine
comparatiuum recto gradum trahit iure,
sed et superlatiuum eodem receptat more.

150 In quo ostendit omne genus non solum appellatiuorum nominum, uerum etiam uerborum hiis praedictis
gradibus conparari.

Sunt etiam participia, quorum uerba non tam usitata sunt, et ideo negantur fieri participia, sed aestimantur
155 nomina esse participiorum similia, ut togatus tunicatus mitratus calciatus gladiatus hastatus scutatus.
Quod si ita est, secundum hanc rationem et haec ita

N

143 *Verg. ecl. 3,90*

139 probet *N (corr. N*[2]*)* **140** dedicimus *N (corr. Mai)* **142** dulcissimus *Mai* : dulcissimis *N* **143** Maeui *Verg.* : mei *N* **147** et uerbo *N (corr. N*[2]*)* **148** cumparatiuum *N (corr. Mai)* **150** appellatiuorum *dubitanter Polara* : appellatorum *N* **156** metratus *N (corr. Mai)* astatus *ex* estutus *corr. N*[2] **157** *ante* hanc *add.* in *N*[2]

esse dicamus: praecinctus uestitus amictus, quorum tamen uerba omni legenti parantissimo frequentissimoque suppetunt ussu. Et quomodo illud Aeneae stabit: 160
milites, inquit, *tunicantur*; et iterum: *quis gladiabitur in bello?* Horatius quoque *magno*, inquit, *impetu facto hastauerunt se omnes et calciauerunt et scutantes se inruerunt.* Vides, ecce, quomodo haec actiua uerba inueniuntur, et non modo actiua simpliciter, uerum et tri- 165
pliciter. Manifeste enim ostendit sensus lectionis haec uerba secundum actiuam significationem bis agere et secundum passiuam tertia uice; dicis enim ‚hastauit se hastam' et ‚hastatus est hastam'. Hoc et de omni uerbo, quod ornandi deornandiue efficientiam tenet, in- 170
cunctanter accipi potest, ut orno corono calcio uestio amicio cingo tunico hasto gladio mitro armo spolio nudo deamicio fraudo. Sic et secundum animi ornamentum, ut doceo erudio inbuo instruo informo.

Verum huius epistolae oportunus quidem finis im- 175
mineret, sed quaestio quae perdifficilis est ad soluendum cogit sermonem paulo longius progredi. Etenim cum a deponenti uerbo tria participia uenire non du-

N

176 quaestio–**183** *Don. Ort. 179,93–96 (p.a.l.)*

158 praecinctus *Mai* : pracinatus *N* **159** paratissimo *Huemer* **160** suppetunt *Winterbottom* : suppitant *N* **162** impetu *Mai* : impetus *N* **163** induerunt *Stowasser*[2] **167** actiuam significationem *Mai* : actiua significatio *N* **169** hastutus *N (corr. N*[2]*)* **170** deornadiue *N (corr. N*[2]*)* **173** deamicio *Stangl* : amicio *N* **177** sermonem paulo longius *Mai* : serpaulongius *N* **178** a *Mai* : ad *N*

bitetur, est uerbum deponens, ex quo [sunt] quattuor
180 participia trahi uidentur, ut orior, ex quo est oriens
oriturus ortus oriundus. Quaeritur itaque, qualiter | hac 202u N
ratione uti debeamus, cum uerbum passiuum non sit,
ex quo trahatur. Oriundus uidetur quibusdam non es-
se participium, sed nomen participii temporis futuri
185 simile, ut furibundus laetabundus gaudibundus rata-
bundus. Sed haec opinio non mihi uidetur esse con-
ueniens, nam participium ,oriundus' nemo ambigit.
Sed super hoc Galbungum interrogans, simul Aene-
am, ab eis uniter audiui, quia hoc participium sicut et
190 ,ortus' praeteriti temporis sit. Vnde et in annumeratio-
ne participiorum interposita coniunctione distinctiua
sic dicimus: oriens oriturus ortus uel oriundus. Ex quo
ostendimus haec duo participia unius esse temporis, et
ideo recte scribimus ,oriundus erat', non ,erit'.

195 Sed hac soluta quaestione, alia in eodem participio
suppetit quaestio, quare non scribamus ,oriendus',
cum sit ,oriens'. Qui prudenter uerba nouerunt scribe-
re, distinctionem in omnibus seruant, in modis et per-
sonis; sic enim declinatur: orior oriris oritur orimur
200 orimini oriuntur. Sic et in omni uerbo tertiae coniuga-
tionis siue productae siue etiam correptae u in tertia
persona pluralis numeri semper adsumitur, ut audiunt
legunt metiuntur. Hoc ideo, nam si e scribatur, futu-

N

188–193 temporis : *cf. Don. Ort. 179,96–98*

179 sunt *secl. Mai* **185** ratabundus *Polara* : natabundus *N* **186** uiuidetur *N (corr. Mai)* **194** orecte *N (corr. Mai)* erit *ex* erat *corr.* N^2 **203** nam si *Mai* : nisi *N*

rum tempus aestimatur. Videtur tamen mihi mirum esse, quare non sic scribitur: oriendus per e. Forte ne 205 [forte] passiuum putetur esse uerbum, ut legendus.

Rursum quaero, cum ‚oriundus' scribitur, quare etiam in participio temporis praesentis non ita scribitur: oriens oriuntis? Hoc non est consuetudinare nisi in participiis uerborum quartae coniugationis, ubi perac- 210 to per i et e nominatiuo casu in reliquis casibus i dempta e et u ponuntur, ut est iens euntis, sic quiens queuntis, transiens transeuntis et cetera.

Alia nobis quaestio inminet solutionis satis indiga, quare sepe inuenimus scribi ‚standum' ‚sedendum' 215 ‚audendum' ‚loquendum', cum neutrali uerbo non nisi duo participia uenire consuescant, et a deponenti tria tantum trahantur. Hoc autem uidetur participium passiui uerbi emitari, cum dicis ‚gaudendum' siue ‚meditandum'. Sed hoc ad inpersonalia uerba referendum, 220 quorum participia sunt haec quae praediximus.

Sunt etiam participia, quae deficere putantur temporibus, quod ualde mirum est, cum ipsa uerba non deficiant. Credere itaque non debemus, quod participia uerbis adhuc ex integro positantibus deficere pos- 225 sint. Participia autem talia sunt: ‚studens', nam partici-

N

210–213 *cf. Prisc. gramm. 3,456,21–23* **214–218** *et* **220** *sq. Don. Ort. 180,115–119*

206 forte *secl. Mai* **210** peracto *Stangl* : per octo *N* **212** pununtur *N* **216** *post* cum *suppl.* a *Winterbottom (sed cf. Latomus 40,828 sq.)* **225** positantibus (*i. q.* existentibus, *u. ThLL s. u.) N* : possitantibus N^2

pium hic temporis futuri a plerisque negatur haberi, ut ‚studiturus' non dicatur; quod ignoro quam bene putetur, nisi forte cum praeteritum tempus indicatiuo
230 modo uerbi huius non accidere credatur, quod penitus non conuenit, quia sepe legimus ‚studui'. Est etiam aliud participium temporis futuri, quod solummodo ceteris abdicatis inueniri posse aestimatur, ut ‚urguendus', quasi ‚urgens' legi non possit; quod quia frequen-
235 tissime legimus exemplis non indiget; sic etiam ‚urgiturus' et ‚urgitus'. Dicunt etiam, quod ‚coeptus' defectiuum participium sit; compellimur et nos in hoc assentiri eis, quia ‚incipio' neutrale uerbum est. Sed forte dicas, quia ‚capio' actiuum est, ex quo ‚coeptus';
240 non ita est, nam ex hoc uerbo secundum passiuam significationem non ‚coeptus', sed ‚captus' uenit. Mirans itaque, quomodo passiui uerbi participium a neutrale uerbo uenire possit, super hoc Aeneam interrogasse memini, et taliter mihi respondit: hoc non esse
245 participium, sed nomen adiectiuum participio simile. Hoc Aeneae de isto participio iudicium est.

Cum itaque audissem eum | diffinite dicentem, quod a defectiuis uerbis defectiua participia semper esse debeant, interrogaui eum dicens: *Quomodo ergo, mi do-* 203r N
250 *mine, ab illo uerbo, quod in personis deficit, inuenimus*

N

228 bene *Mai* : breuem *N* praue *Huemer* **233** inueniri *Mai* : inuenire *N* **234** quia *Mai*[2] : qua *N* **237** defectium *N (corr. Mai)* **241** *sq.* Mirans itaque *Mai*[2] : mira mirataque *N* **248** a *Mai* : ad *N* **250** deficit *Stangl* : defecit *N*

participium nasci, ut est decens a decet? Tunc ad me subridens ait: *Moneo te, fili, ne similitudine aliqua seducaris. Multi etenim non intellegentes uim Latinae orationis, ducti similitudine, partes pro partibus ponunt; sicut et illud, quod sepe legere solemus, ‚inpraesentiarum' confundunt, nescientesque, quid sit, demunt syllabam extremam rum, ut ponant ‚in praesentia', facientes ablatiuum casum cum praepositione. Quod omnino conueniens non est, nam ‚inpraesentiarum' unum aduerbium facit temporale, ut sit quasi ‚praesentim'. Similiter in hoc modo seducuntur, quia putant uates ‚decens' participium esse. Nam haec uerba, quae secundum personas deficiunt, ut decet oportet taedet et cetera, participia nulla habent. Superest ergo, ut ‚decens' intellegas nomen esse adiectiuum, participii quidem simile, sicut et condecens et indecens et perdecens.* Haec Aeneas. 255 260 265

Verum quoniam de participio et in hoc et in supra memorato sepe opusculo sufficienter edisseruisse me arbitror, oportunum huic epistolae finem dabo. 270

Explicit quinta de participio

N

259 *sq. cf. Don. Ort. 180,119 sq.* **268–270** *sq. cf. Epit. p. 204,81 sqq.*

251 diecet *N (corr. Mai)* **257** extremamrum *Huemer*: extremarum *N* **261** Similiter *Polara* : simili et *N* uates *scripsi* : uatis *N* **268** supra *Mai* : spera *N* spra *N*[2] **269** edisseruissi *N*

INCIPIT SEXTA DE CONIVNCTIONE

Videtur mihi, fili carissime, haec pars orationis, quae coniunctio uocatur, similis esse incastraturis quibusdam uel nexuris, quibus uincienda quaecumque colli-
5 gantur mulimina, maximeque tabulatorum. Tali etenim modo haec particula coniungit et conglutinat dictiones ac sententias. Cuius potestatem in quinque species diuisam ueteres annumerant, quarum prima est copulatiua, quae proprie dicta coniungit. In copulatiuis con-
10 iunctionibus, quae numero sex sunt: et ac at atque <que> ast, ce Graeca assumitur; extrema enim apud Grecos pro ,et' semper ponitur. Et haec copulatiua subiunctiui ordinis fieri solet, apud nos dumtaxat; ceterum in sua propria lingua sepe praeponitur. A nobis
15 autem pronomini demonstratiuo uel reuelatiuo, quae monasyllaba sunt, subiunctim amplicatur per syllabae illius – ut puto – adiectionem, ut si dicas hicce haecce hocce isce eace idce; sed et omnibus pronominum casibus praedictorum subiungi potest. Sed forte dicas,
20 quia pronomen reuelatiuum generis feminini ,ea' non unius syllabae, sed duarum est. Verum est quidem, quod duae syllabae sint ,ea', sed tunc id fiat, quando

N

15 reuelatiuo: *cf. Smar. 100,268*

11 que *suppl. Stangl* extrema *Winterbottom* : extreme *N* **16** monasyllaba *scripsi* : momonassyllabae *N* monosyllaba *Mai* applicatur *edd.* per *Mai* : pro *N* **18** casibus *Mai* : casus *N* **20** reuelatiuum *Polara* : relatiuum *N* **22** duae *Stangl* : duo *N*

nouissimam consonans quaelibet consequetur, ut eam eas eos et cetera, ut una longa littera contra duas breues conponderata, utraque syllabam faciat. Nam 25 duae solae uocales in unam syllabam redigi possunt, unde, quia ‚ea' una syllaba est, addicimus ‚ce'; non necesse fuerit.

& uero duae sint litterae: e et t, sed in copulatione uno stilo caraxantur et sub una dictura dicuntur; sed 30 in uerbo tertiae personae non &, sed ‚et' scribi debet, ut uacet sulcet. Errant etiam, qui in copulatiua ‚ac' aspiratiuam h scribunt, quae in solo habenda pronomine est, quod per omnes casus hanc eandem receptat, ut haec huius huic hanc ab hac. 35

Sciendum sane est, quod in coniunctionibus potestas sepe motetur pro qualitate sententiarum ac ratione sensuum. Nam ‚ast' et ‚at' sepe non copulatiuae coniunctiones, sed expletiuae siue, ut melius dicimus, discretiuae dicuntur. Non tam enim sententias coniun- 40 gunt quam discernunt; nescio enim, quomodo exple- 203u N tiuas uocemus, quae et sensus | et personas motant ac discrepare faciunt. Sunt autem hae coniunctiones discretiuae: at ast sane uero porro autem ceterum.

Sunt etiam aliae coniunctiones, quae copulant sen- 45 tentias quaeque, licet pro causalibus uel rationalibus accipi dicantur, si ueritas nominis iuxta qualitatem

N

23 consequetur *Mai* : consequentur *N* **26** redegi *N* *(corr. Mai)* **27** ea *om. N (suppl. N²)* **31** et *Mai* : & *N* **32** ut *Mai* : et *N* Errant *ex* erant *corr. N²*

sensus inquiratur, rectius conplectiuae dicendae sunt.
Quae sunt autem conplectiuae? Cum dum nam nam-
50 que quia quoniam etenim enim et cetera.

Mirandum autem, immo deflendum est totoque lu-
gendum affectu, quod cum ceterae orationis partes
tum maxime coniunctiones confusae et circumiectae
sint, in tantum <ut> inter causales et rationales nulla
55 pene distantia sit. Donato meo parcam, qui hanc ora-
tionis partem maxime confundit, quod frater eius Don
rectissime reprehendit. Qui rectissime iterauit; sunt
coniunctiones iteratiuae, quae eundem sensum ean-
demque sententiam iterant, quae sunt: item itemque
60 itidem idemtidem tantundem rursum denuo iterum.
Sunt tamen <apud> Affros scriptores, qui haec aduer-
bia potius adfirmant esse iterandi.

Causales autem coniunctiones sunt, quae retractan-
di et quodammodo destruendi sententiam habent cau-
65 sam. Quae sunt: si nisi nisitamen uerum saltim ne sed
donec usquequo quoadusque usquedum quatinus
quamdiu quamuis quamquam quamlibet siquidem et
cetera. Rationales autem sunt, quae ex praecidente
sententia rationem sequentis requirunt. Quae sunt: er-
70 go ideo idcirco itaque propterea epita igitur ceros
quamobrem proinde prohoc quapropter propterquod
et cetera.

N

52 orationis *Mai* : orationes *N* **54** ut *suppl. Mai* **57** Qui *Huemer* : quia *N* **58** coniunctiones *Mai* : coniunctionis *N* **61** apud *in lac. suppl. Huemer* inter *Mai* qui *Mai* : quae *N* **64** habent *Mai* : habet *N* **67** quamlibet *ex* libet *corr.* N^2

Sunt etiam quaedam coniunctiones adsimilatiuae. Dicuntur, eo quod aduerbiis similitudinis respondent, ut sic ita perinde. Sunt etiam partes, quae et aduerbia 75 et coniunctiones communi modo dicuntur, ut paulatim utique etiam equidem interea praeterea. Dicimus enim ,interea' coniunctionem rationalem pro ,ergo'; dicimus etiam ,interea' aduerbium temporis pro ,tunc'; dicimus etiam loci aduerbium, ut ,ubi'; tunc etiam ipso 80 dictionis breuiatur accentu. Sunt etiam coniunctiones reuelatiuae, quae sensum reuelant, ut scilicet uidelicet ilicet.

Scire et hoc debemus, quod coniunctiones omnes aut praepositiuae aut subiunctiuae aut communes 85 <sunt>. Sunt etiam, quae nullius ordinis sunt. Praepositiuae: et at si quoniam ac atque porro ceterum ceros. Subiunctiuae: autem uero que scilicet et cetera. Communes: ergo ideo itaque idcirco prohoc quod proinde epita igitur. Quae nullius ordinis sunt: iterum paulatim 90 saltim; non enim ad ordinem dictionis, sed ad qualitatem sensus attinent.

Possim quidem de coniunctione paulo latius tractare, sed quia et a nobis et a multis sepe scriptum est, idcirco posita una dictione, quae utilis fore legentibus 95 censenda est, cetera relinquemus intacta. Duae coni-

N

74 aduerbiis *Stangl* : a uerbis *N* **79** etiam *Mai* : enim *N* **81** accento *N (corr. Mai)* **83** illicet *N (corr. Mai)* **85** *sq.* communes sunt *Mai* : communis *N* **87** porro *Mai* : poaro *N* **88** quae *N (corr. Mai)* **89** pro hoc *Polara (cf. supra l. 71)* : per hoc *N* **91** ad *Mai* : et *N (bis)* **96** coniunctiones *Mai* : coniunctionis *N*

unctiones si in una dictione positae fuerint, id est complectiua et rationalis, a sese soluentur, et nullius alterius sententiae ratio poscetur, ut quoniam ergo, quia
100 igitur, ideo quia, unde quoniam, quoniam idcirco et cetera.

Hiis dictis finis epistolae inponendus est.

Explicit sexta de coniunctione

INCIPIT SEPTIMA DE PRAEPOSITIONE

Septima mihi epistola de praepositione ordienda est. Sed quia de usitatis praepositionibus | usitatus sermo (204r N) pene pueris philosophorum est, ideo inusitatas prae-
5 positiones ex quarto philosophicae Latinitatis genere sumamus, hoc primitus scientes, quod monassylabae praepositiones nullum aliud praeter usitatum genus habeant, ut a ad e de ex pro prae cis post trans in sub cum clam; haec in nulla excepta qua utimur Latinitate
10 penitus habentur. Dabo ergo praepositiones casus accusatiui: eon pro apud, salion pro ante, cyron pro ad-

N

4 *sq. cf. L f. 82u* (De praepositionibus ex quarto Latinitatis genere philosophie) **10–20** *L f. 82u (sed L multa om.)*

98 a sese *Mai* : a se a se *N* **102** his *N (corr. N²)* **2** ordienda *Mai* : ordenda *N* **4** ideo *Huemer* : id et *N* **5** philosophicae *Mai* : philosophiae *N* **7** usutatum *N* **9** excepta *Stowasser²* : expta *N* **10** Dabo *Huemer* : da *N* **11** con *Mai*

uersus uel contra, trasso pro citra, matyrion pro circa, rectim pro erga, statuim pro pone, relas pro prope, farax pro secundum, longeon pro ultra, sarium pro propter, sepelum pro supra, gabil <pro usque ad>, 15 caom pro penes, liuim pro iuxta, leuim pro secus. Nunc ablatiui praepositiones: respon pro coram, aspon pro palam, peripsa pro sine, absit pro absque, aram pro tenus. Item ad utrumque communes: padon pro super, lindon pro subter, madus pro subtus. 20

Nunc, nisi molestum est, ut haec luceant, quae paululum obscura sunt, maiorum demus exempla. Loquitur ecce Andrianus, quidam uir in soluendis problismatibus admodum eruditus: *Eon tecta Numantiae iubelorum soni et laetitiae*, hoc est dicere ‚apud habita- 25 tores tectorum'; Glengus quoque ille nostri Maximiani pater, in expositione de diis facta ita exorsus est: *Salion solem dii erant*, id est ‚ante solem'; idem – etiam in Latinitate opimus erat – alio intulit in loco: *Sepelum Pyrenaeum uissere montem*, id est ‚supra montem'; 30

N

12 tharost *L* materion *L* **13** pone *N* : pene *L* pro *tert. om. N (suppl. N^2)* **14** farac *L* secundum pro *N (corr. N^2)* **15** spelum *L* giabil *L* pro usque ad *suppl. Huemer (cf. infra l. 32)* pro in citra *L* **16** cleuim *L (corr. L^2)* **18** aspois *L* proeipsa *L* peipsa L^2 absit *N* : apsa *L* **19** padon *N* : sandon *L* **20** lidon *L* **21** paululum *Mai* : paulatim *N* **24** Con *edd.* Numantiae *Stangl* : numande *N* **25** iubelorum *Stangl* : iubelos *N* **28** idem *Mai* : id est *N* etiam *N* : etenim *Stangl (sed cf. P. Stotz, Handbuch 4 p. 389)* **30** Pyrenaeum *Stangl* : pereneum *N*

Galbungus quoque in quadam epistola ad Assianum scripta Gurgilium *Altitudo*, inquit, *eloquentiae tuae gabil peruenit aethera*, id est ‚usque ad aethera'; ego quoque olim *Bellatis*, inquam, *cyron me*, hoc est ‚contra
35 me'. Harum praepositionum accentus non tam subtiles sunt in uersu quam necessarii propter tegenda misteria et propter experimentum docendae huius Latinitatis. Haec de inussitatis praepositionibus dicta sufficiant; nunc ad nostras redeamus, quae in usu semper
40 sunt.

Nulla praepositio debet in d finire, nisi quod nos necessitas cogit discernendorum utique fonorum maiorum scita transgredi. Nam quia aduerbium in t exire certissimum est uel coniunctionem, ut ‚at', cogimur in
45 praepositione ‚ad' scribere per d; nam ‚at' aliquoties aduerbium temporis est praesentis iuxta illud Virgilianum: *At pergite ad proeliandum*, id est ‚nunc pergite'. ‚Aput' autem per t semper scribi debet; sed quia ‚aput' nomen scribitur neutrale, ligni scilicet illius, quo
50 tundenda quaeque uel terrae iniectanda feriuntur, idcirco ‚apud' per d scribere solemus.

Inter ‚cis' et ‚citra' hoc interest, quod ‚cis' ad proximiorem – interposito dumtaxat monte uel flumine –, ‚citra' uero ad longiorem pertinet locum, unde et ‚ci-
55 teriora' et ‚longiora' dicuntur. ‚Trans' uero ad utrum-

N

32 Gargilium *Stangl* **34** cyceron *N (corr. N²)* **37** dicendae *N (corr. N²)* **39** nostras *Huemer* : nostram *N* **41** debet *scripsi* : debuit *N* **43** t *Mai* : te *N* **44** at *Polara* : ad *N* **47** At *Mai* : ac *N* **51** apud *Polara* : aput *N* **54** ceteriora *N (corr. Mai)*

que referri potest, licet motabiliter, hoc est in transitu tantum, sic accipiatur; nam quicumque scribere uel etiam dicere audent ‚aliquos habitasse trans mare', non incaute tantum, sed pessime ac peruersissime dicunt; ita enim ordiri debet sententia, ut dicatur: ‚trans mare uadunt' uel ‚ueniunt', ‚habitant' autem ‚cis mare' uel ‚citra'. Inter ‚ultra' et ‚citra' non parua distantia est; nam ‚citra' | etiam montis uel fluminis interiectu dici potest, ‚ultra' uero ad ultima uel remotissima loca uel deserta semper refertur. 60 204u N 65

Inter ‚absque' et ‚sine' hanc ueteres ponebant discretionem, quod ‚sine' semper in bonam ferebant partem, ‚absque' autem in malam, ut ‚sine peccato', ‚absque sapientia'. Sed hoc obseruamentum utrimque confusum est. Non enim satis certum est, utrumnam utrumque utroque dici possit modo an potius scriptorum errore ordo ratioque dictorum commixta sint. Hoc sane omnibus recte legentibus datur intellegi, quod ‚sine' incommutabili ratione ad id refferatur, quod cuiquam rei omnino non inest; ‚absque' uero ad duplicem sensum pertinet: siue eius rei, qua quis in totum caret, ut dici solet ‚animalia sunt absque intellectu', ‚intellectum utique non habentia'; siue eius excepta qua ceterae uel obscurantur uel negantur, uel etiam eius cum qua simul aliqua uindicatur. Multa 70 75 80

N

60 sententia *Stangl* : sententiam *N* **62** Inter *Mai*[2] : in *N* parua *Huemer* : paura *N* **68** ut *Mai* : et *N* **70** enim *scripsi* : autem *N* **71** scriptorem *N (corr. N*[2]*)* **72** errore *Mai* : errorem *N* **74** incomutabili *N (corr. Mai)* **80** cum *Mai* : eum *N*

sunt huius rei exempla iuxta illud, quod et ego hesterno feceram anno, cum librum de mundi creatione cummentatorium aduersus paganos ediderim, cuius principium est: *Absque Deo nullus est solo, qui omnia*
85 *creat*; hiic et obscuratio et negatio simul et laudatio continetur; cuncti etenim dii qui dicuntur obscurantur et negantur, et solum omnium laudatur Deus. Hunc sensum habet et ,praeter' secundum illud *Nullus praeter te sapit*. In eo autem, quod Andreas quidam scrib-
90 sit de Pyrro *Absque Asiae*, inquit, *uiribus in comitatibus habuit X milia*, hoc <est> dicere ,cum Assiae uiribus'.

,Tenus' a multis subpositio, eo quod subiungitur, sic uocatur, ut dicimus ,nocte tenus'; et conposita ,qua'
95 coniunctionem ex se reddit causalem, ut ,quatenus dicat', hoc est ,usquequo dicat'. ,Ante' quoque duplicem habet sensum; siue enim de anteritate temporis dicitur, ut illud ,Ante saecula fuit', siue etiam pro ,coram' accipitur, ut illud ,Ante tribunal sedebat', hoc est ,co-
100 ram tribunali'. ,Circum' et ,circa' et ,erga' a nobis pridem quid intersint ante expositum est.

Itaque de praepositionibus haec breuiter satis edicta fiant.

Explicit septima de praepositione

N

85 hiic *Huemer* : huc *N* **88** *sq*. praeter te *Mai* : praeterite *N* **89** quidam *Mai* : quidem *N* **91** est *suppl. Mai*

INCIPIT NVNC OCTAVA DE INTERIECTIONE

Nunc de <interectione> pauca dicamus. Interiectio est quidem pars orationis, sed tam inusitata, ut nisi quia a Grecis non annumeratur Latina esse non pute- 5 tur. In oratione autem, quae raro a nobis legitur, multae interiectiones sunt earumque significationes copiosae sunt: gloriandi, ut rassam rauc samia sarap; laetandi, ut euge salecon; post clamandi, ut heu ehun aue; festinandi, ut max etcetiu salum; laborandi, <ut> 10 faticalpin eugan; mirandi, ut euax affario; suadendi, ut quesgoor; gemendi, ut tatans; lugendi, dolendi, ut pappen leon. Haec de interiectione dicere contenti, cetera praetermittamus. Nulla enim pene earum ad dicendum nobis prompta est, excepta una, quam pene prae- 15 termiserimus, quae est lamentandi, cum aspiratione dicenda, ut uae; quae tam firma est, ut a multis ambiguatur, utrum nomen an uerbum an certe aduerbium sit.

Libet in clausula operis mei ludos tibi philosopho- 20 rum exponere. Licet ex pluribus paucos, tres de Ae-
205r N neae ponamus sermone. Dixit mihi: *Vide, fili, doceat te* |

N

3 interiectione *suppl. Mai* **5** adnumeratur *Mai* : adnumerantur *N* **9** salec *N (corr. Mai²)* **10** ut *prius Mai* : unt *N* ut *alt. suppl. Mai* **11** suadandi *N (corr. Mai)* **12** gimendi *N (corr. Mai)* lugendi dolendi *Mai* : legendi dolandi *N* **14** dicendum *Mai* : ducendum *N* **15** prumpta *N (corr. Mai)* **20** Libet *Winterbottom* : licet *N* ludos *Mai* : lidos *N* **22** sermone *Mai* : sermones *N*

lapis hic nudus, quem uides aquis conrossum; sic sapiens aquis suis conroditur, hoc est sapientiae studiis infae-
25 *nosus in mundo habitat.* Videns praeterea solem orientem *Ecce,* inquit, *equus ex suo silit repagulo, totum percurrens campum, quoad <ad> idem equile reuersuro mulae cum pullis locum dat siliendi*; in ‚campo' celum, in ‚mula' lunam, in ‚pullis' stellas, in ‚repa-
30 gulo' mare significans. Tertio dixit: *Quis amat, nisi qui non redamatur?* Galbungi ludus est: *Quae, inquiatis, tota una transuolans hora puncta? Anthrophaea mens uno sub totum momento peruolans polum.* <Sunt> mei quoque lusculi, licet in cunctis tibi pareant minimi, qui
35 plus aedificent quam doceant lectorem: *Natum personet ponticum ponto ex natum naturo naturum natura nata naturo; Terni ternum flumen fontes fronda ex una undatim daturi; septena semper atur aspir annis perennis rectis re perque tura toregmatis magna dei decies*
40 *dena diffensum quam possit molos minulatur; atroci*

N

24 infaenosus *Mai*[2] : infaenosum *N* **25** habitat *Hartel* : habeta *N* habetur *Mai* praetereatam *N* **26** equus *Mai* : decius *N* repagulo *Mai* : rapagulo *N* **27** ad *suppleui* equele *N* **28** neuersuro *N* **29** in repagulo *Mai* : irapagulo *N* **30** Tertia *N* **31** redamatur *Stowasser*[2] : redamat *N* **32** Anthrophaea *scripsi* (anthropea *Mai*) : anthropheani *N* **33** Sunt *suppl. Winterbottom* **34** licet *Stangl* : et *N* **34** *sq.* qui plus *Mai* : quae pius *N* **35** doceant *Stowasser*[2] : noceant *N* Natum *Polara* : uatum *N* **36** naturum *Huemer* : natum *N* natura *Polara* : naturam *N* **36** *sq.* nata naturo *Huemer in app.* : nata turo *N* natata turo *N*[2] **37** ternum *Polara* : terna *N* **38** septena *Polara* : sepna *N* **40** diffensum *Polara* : dilfensum *N*

saeuo seu ignaro nimphe neganda, gnaro ab ignando, ignaris ab gelandis, leto lectisque lux – oro – suis solim in trono trino uno omnipraesente potente deo digna regna regnaturo thoris per cuncta cunctorum aeterno aeuo efandi saecula. 45

Finiunt bis quaternae Maronis epistolae feliciter Saltore perscriptae.

N

41 ignaro *ex* ignoro *corr.* N^2 **42** ignaris *Polara* : gnaris *N* **43** omnipraesente *Polara* : omnipraesim *N* **44** thoris *Polara* : torii *N* **45** efandi Mai^2 : esandi *N*

<EPITOMAE>

ARS VIRGILII MARONIS

205r N
11r P
30r A

MARONIS VIRGILII ORIVNTVR AEPITHOMAE XV PRIMA DE SAPIENTIA

5 Toto proficit in polo nostrae connumeratio litteraturae, quia non pecuniarum contractus, sed sapientiae quaestus ratiocinamur. ‚Sapientia' autem ex sapore sic nominatur, quia, sicut in corporis fit gustu, ita et in animae motu quidam sapor est, qui artium dulcidinem
10 gustet, qui uerborum sententiarumque uim discernat, amara quaeque refutans, suauia uero consectans. Amara quidem dicimus, quae sectarum contraeunt ueritati, suauia autem, quae uniuscuiusque artis ac

A N P(X)

7–18 *Clm f. 1r,1–11 Clem. 3,12–21*

1–4 *P* : In nomine Dei Patris Maronis Virgili ordiuntur ephithome *N* Incipit aepitome XVI Maronis ordinaria de sapienti *A* Incipit epytoma Virgilii Maronis *X* **5** nostro *X* commemoracio *A X* **6** qua *A* **7** ratioinamur *P* ratiocinarum *A* ratiotinemur *X* ex] a *X* **8** corpore … gustus *Clm Clem. Sittl* gustu fit *A* in *alt. om. A* **9** qui] quia *X* dulcedinem *A N X* **10** gustat *X* gustauit *A* **11** complectens *A* **13** ueritate *N* autem] uero *A X*

disciplinae suggerunt rationem. Haec sapientia biformis est: aetrea telleaque, hoc est humilis et sublimis; 15
humilis quidem, quae de humanis rebus tractat, sublimis uero, quae ea quae supra hominem sunt internat
ac pandit.

Nemo sane in hac me carpat pada, quod ueluti praeposterato telleam aetreae ordine antetulerim, cum 20
scandentium hic mos sit, ut ab inferioribus incipiant et ad superiora scalatim perfendiant; unde et conparationum gradus hac moda ponimus, ut primum possitiuum acsi decelsiorem, dein conparatiuum, exhinc superlatiuum ordiamus. Huius itaque sapientiae per illam in 25
homine similitudo demonstratur, qui plastum telleum afflamque habet aetream. Haec ergo pars sapientiae, quae humilis est, sublimi seruire debet, sicut et pla-

A N P(X)

27–29 *Clm f. 1ʳ,11–13*

14 suggesserunt *P* fugerunt *X* **15** etherea *X Clm* tellaque *N* stellataque *X* hoc – *16* quidem *ante 13* artis *iter. P* hoc] haec *A* **16** humiles *N* tractat rebus *A* rebus *om. P* **17** ea] ae *P* internat] tractat *X* **19** pada *om. A* quod] qui *A* **20** proposterato *X* ethereo *A* aetrae *N* ordini *A* **21** mos] non *N* ab *om. P (suppl. P[1])* **22** fendiant *N* praetendant *A* pertendunt *X* et] ei *N* conparatium *N* **23** hoc modo *A X* **23** possitium *P* **24** decessiorem *P* dicessiorem *A* decessior est *X* conparatium *N P (corr. N[2])* exin *A* **25** ordeamus *N* ordinauimus *A* per illam in *X (et Law p. 42)* : per illa in *P* perillam *N* pericia in *A (et Polara)* **26** telleumque *N* stelleum *X* **27** habet *om. A* aethereum *A N X* sapienciae pars *A* **28** et *om. A* pla. stum. *Clm*

stum afflae. Vnde etiam nos, qui philosophiae artibus
30 nimi|e studemus, quamlibet hisdem quaedam eorum 11u P
quae antiquioribus Hebreorum legibus, quas Diuinas
autumant, canitus promulgata sunt, contrauersari ui-
deantur. Non audemus tamen decelsis celsa subiecere.
Hoc ergo nobis omnimodatim actitandum est, ut no-
35 stram eloquentiam, nostram solertiam, nostrum studi-
um nostrumque leporem | in illius aetreae legis constru- 205u N
mentum ornatumque ministremus. Etenim quicumque
hancce, quam nos ualde aemulem putamus, ita defen-
dunt peritiam philosophorum, ut auctoritatem primae
40 Hebreorum minulae huicce quamuis ornatae recenti-
ori sectae postferant, incassum omne suum expendunt
audatum. – Sed hiis praemisis, ad ipsius Latinitatis,
quae minula sapidinis est minima, oratorium transe-
amus.

A N P(X)

29 afliae *N* **30** nimie] minime *A* his *N* **31** quae] qui *A* quas] qualibus *X* **32** autumnant *P* controuersari *NP* **33** subicere A^2 subire *A* **34** omnino *A* actitandum *Stangl* : accitandum *P X* catizandum *N* iactandum *A* **35** nostrum *ex* nostram *corr.* P^2 nostrumque studium *A* **36** illis *N* aethereae *N* aethaere *A* aethere *X* contrumentum *P* **37** -que *prius]* qui *P* ministremus *ante 36* in *transp. A* **38** hanc *A* aemulam *A* emulari *X* **40** Caebreorum *P* minulae] inhulae *A* inulae *P* inornate *X* **41** expedunt *P X* **42** ausum A^2 incasum *(?) A* praetermissis *A N X* **43** quae minula *Huemer* : qūe non *P* qūe non illa P^2 quem in illa *N* que nulla *A* que non nulla A^2 quae non in illa *X* oratorī *N* oratorum *A*

‚Latinitas' autem, ut quidam rentur, ex Latino est 45
orta, quasi qui ipsius linguae auctor exstiterit. Latinus
quidem fuit Anneus, quem bis centenarium fuisse ferunt.
Sed quia hic Beli cuiusdam regis temporibus fuerit
et longe ante linguarum retroacta diuissio sit, negare
cogimur Latinitatem utpute antiquiorem ex ipso 50
Latino usurpauisse uocabulum, sed putius, ut Aeneae
ac maioribus uisum est, ex latitudine ipsius linguae
constat fuisse diriuatam. Denique cum Hebream Grecamue
transedere in Latinam linguam uolueris, hanc
omnibus modis, loquelis, orationibus syllabisque lati- 55
12r P orem | offendies. Haec autem Latinitas propter oratorum
ordinatissimum leporem ‚oratio' nuncupatur, unde
et partes orationis intellegendae sunt partes
Latinitatis. At uero qui partes orationum craxare uolunt,
nescio qua auctoritate animantur, nisi forte (ut 60

A N P(X)

45–59 *Clm f. 1r,13–25* **45–63** *cf. Clem. 23,7–16* **50–52** Latinitatem ... ex latitudine : *Sed. mai. 57,1 sq.* **56–63** *Don. Ort. 60,41–45*

45 autem] non *A* quidem *X* retur *N* ex] a *X* **46** orta] or *P om. X* **47** quidam *X Mai* Anesus *Clm* cenentarium *N* ferunt fuisse *A* **48** cuiusdam Belli regis *A* (Belli *etiam N X)* **49** fit *P* **50** cogem̄ *N* *ante* ex *add.* tamen *A* **51** usurpasse *N* Aenea *N* **52** latitudinem *N* latinitatetudine *P (corr. P²)* **53** fuisse] esse *X om. A* diriuatum *A P X Clm* Hebraea ling̃ *A* Grecamue *om. A* **54** transcenderem *X* uetus edere *A* transferre *Mai* linguam *om. A* **56** offendas *A* offendes et ostendes *X* autem *om. A* Latinas *A (corr. A²)* **57** ornatissimum *A N X* laborem *N* **58** orationes *N* **59** partis *N* oracionem *A* cracxare *P* crassare *X* **60** qui actoritatem *P* (actoritate *P²*) animantur] adiuuentur *X*

Glengus tractauit, quem Asperius secutus est) orationes pro sermonibus eloquentionibusque accipiendae sunt. Quae in octo partes findi soleant.

Latinitatis autem genera sunt XII, quorum unum
65 usitatum fitur, quo scripturas Latini omnes atramentantur. Vt autem duumdecim generum experimentum habeas, unius licet nominis monstrabimus exemplo. In usitata enim Latinitate ignis I. habetur, qui sua omnia ignit natura. II. quoquihabin, qui sic declinatur: geni-
70 tiuo quoquihabis, datiuo quoquihabi, accusatiuo -bin (ueru superpossito), uocatiuo -bin (breue), ablatiuo -bi; et pluraliter: quoquihabis (producte), genitiuo quoquihabium, datiuo -bibus, accusatiuo -bis, uocatiuo -bis, ablatiuo -bibus; quoquihabin dicimus, quod incoc-
75 ta coquendi habeat dicionem. III. ardon dicitur, quod ardeat. IIII. calax calacis ex calore. V. spiridon ex spiramine. VI. rusin de rubore. VII. fragon ex fragore flammae. | VIII. fumaton de fumo. VIIII. ustrax de 30ᵘ A

A N P(X)

61 Asperiš *P* Asporius *N* Aspius *X* securtus *N (corr. N²)* orationes *om. N* **62** per *N* **63** in *om. P* solent *A N X Clm* **64** XII sunt *A* **65** situr *N* fit *A X* Latini omnes scripturas *A* omnis *N* atrametantur *P* atramentur *A* **66** autem *om. A (suppl. A²)* XII *A N* **67** nominis] nostris *A* exemplum *A* **68** usitate *P X* I. *N* : primo *A P X* **69** natur *P* quoquihabi. II *P* declinantur *P* **71** uero *N (et Tardi)* suposita *A* **72** *post* pluraliter *add.* nominatiuo *A* quoquihabes *N (corr. N²)* **72–74** -bēs ... -bēs ... -bēs *A* **74** incota *P* **75** dictionem *P X* ditiones *N* diccionem *A* ardor *X* **76** IIII] III *P* caloreum *N* piramine *N* **77** rursin *A* VII – *78* flammae *om. P* **78** flammeae *N* ustax *A* astrax *N (corr. N²)*

urendo. X. uitius, qui pene mortua membra suo uigore uiuificat. XI. siluleus, eo quod de silice sileat, unde 80 et ‚silex' non recte dicitur nisi ex qua scintilla silet. XII. aeneon de Aenea deo, qui in eo habitat siue a quo elimentis flatus fertur. – Sic per omnia pene ora-12u P cula Latina haec summa generum supputatur. |

Explicit prima 85

INCIPIT II. DE LITTERA

211r N Littera est uelut quaedam legendi natiuitas, unde et eius incrementa infantuli e matris utero prorumpentis aetatibus meum Aeneam aequiparauisse memini. Vt enim infans dicitur qui nescit loqui, et paruulus cum 5 parua gressuum molimina nititur inpremere, et puer, quando pubescit, adulescens autem, cum proceritate

A N P(X)

2–27 *Petr. gramm. (gramm. suppl. 160,3–19 et 24–30)*

79 membra mortua *N* **80** uiuificat *post 79* mortua *transp. A* sileusius *A* seleseus *N* seleusius *N*[2] sileat] silet *A* saliat *X* **82** enion de eneon *A* deo *P X* : de eo *A N* habitant *P* **83** oracula *ex* ocula *corr. A*[2] **84** haec] ac *N* **85** Finit primus *N* **1** Secunda de litteris incipit *A* *om. N* III *P* **2** uelut quaedam] ueiuto uedmi *N* ueluti *A* legenti *A* **3** matres ex utero *A* (matris *A*[2]) utero *ex* utro *corr. N*[2] prumpementis *P* **4** meum – memini *om. N* Aeneaen *P* aequiparasse *A* **5** dicit *P* loqui nescit *A N X* loqui] fari *Stangl* et] qui et *A* **6** paruam *P* gressuum *om. A* nitatur *N X* **7** quando] cum *A* procertate *P*

corporis adulescit, iuuenis uero cum iuuentute adulta
coniugis armis ceterisque liberalibus studiis iam dignus
10 sit, at uir cum omnium | sensuum consiliorumque uir- 211[u] N
tutem nanciscitur; ita etiam littera ab ipsis cerae carac-
teribus usque ad quassorum conpossitionem hosce or-
dines directat, siquidem infans appellatur cum artem
non sonet, hiis dumtaxat qui craxandis per ceras
15 grammulis eisdem indigent; paruula uero est, cum syl-
labarum conglutinatione paulatim gradiatur; puerula,
cum peduum mensuris crescit; adulescentula, cum poe-
tica metra per uorsuum carminula soffat; at iuuencula,
cum casuum uerborumque quandam intellegentiam
20 capissat; uirgo autem, cum quassorum (ut dixi) con-
possitionem plenissime perdoceat. Et ut aliquid inti-
matius aperiam, littera mihi uidetur humanae condici-
onis esse similis: sicut enim homo plasto et affla et
quodam caelesti igne consistit, ita et littera suo corpo-

A N P(V)(X)

9 coniugiis *A X* coiugis *N P* (armis coniugiis *A*) stuchis *N* **10** fit *N* -que] qui *P* uirtute *A X* **11** anciscitur *N P* cracteribus *P* carateribus *N V* **12** hos ordinem *A* **13** dum *A* arte *N* apte *Stowasser*[2] **14** sonat *A* sanet *N* his *A N* que *N* *hinc inc. V* carasandis *N* caraxandis *N*[2] crassendis *V* per caeras *A* : per ceteras *N P* pre ceteras *V* **15** gramulis *A* : gammulis *N P* gambulis *V* *fort.* indiget **16** conglutine *N V* pallatim *N* graditur *A X* greditur *V* pueruula *P* puerumla *N* *post* puerula *add.* est *A* **17** pedum *cett.* crescat *A*[2] *N V* adulestula *P* **18** uersuum *A P V* . . ffat *V* sophat *A* soffot *P* iuncula *V* **19** casu uel *A* sacum *N (corr. N*[2]*)* intelligentia *P* **20** capiescat *N* capessat *V* casorum *V* conpossionem *P* **21** perdoceant *A* intimatus *P (corr. P*[2]*)* intimantius *V* **23** plausto *N* **24** caeleste *P (corr. P*[2]*)* litte *P*

13ʳP re (hoc est figura, arte ac ditione uelut quisdam | con- 25
pagibus, arcubusque) suffunta est, animam habens in
sensu, spiridonem in superiori contemplatione.

Litterarum autem numerus omnibus tritus est; figura quoque palculis patet. De potestate autem quia magna ex parte legestum est, bigero sermone defabo: 30
quaedam quidem uocalium mobiles sunt, quaedam autem stabiles, mobilesque aliquoties fortes nonnumquam proscriptiuae uidentur, ut a o u. Etenim a cum in principio fineue alicuius artis possita fuerit, e statim non subsequente, maxime cum producatur fortiosa 35
erit, ut ars amor scola; at enim cum in predictis locis e eam subsecuta fuerit, a infirmis habebitur, ut aes Aeneas Mecenae Gannae. Sic et o fortis in hisdem locis erit, ut amo os origo sermo; at cum e sequatur, dip-

A N P V(X)

31–40 *Don. Ort. 42,104–112* **36–38** *cf. Cruindm. 8,16 sq.*

25 discione *N* quidam *P (corr. P²)* quibusdam *A* conpaginibus *A N V X* **26** arctubusque *V* artibusque *X* arctubusqui *P* artubus *om. N* subfunda *V* subfonta *A* fufunta *N* suflata *X* anima *N* **27** spiritionem *V* spiridionem *X* superiore *N* contemplacione superiori *A* **28** numerum *N* **29** paculis *N* pauculis *N²* quia *om. N* **30** digestum *A (fort. recte)* est *om. N* bigerro *P V* clefabo *P* **31** quidem – autem *om. P* **32** stabilis mobelisque . . . fortis *N* **33** proscriptatiuae *V* scriptiue *A* uidenter *P* **34** partis *A* **35** non] nosi *N* forcior *A* **36** at enim] enim a *A* **37** subsecutae *V* inprimus *N* habetur *A N (corr. A²)* Aenias *N V* **38** cgannae *A* Gan Gunnae *V* fortis – *39* at *om. P* **38** *sq.* est in isdem locis ut *V* **39** *post* os *add.* ut *A (exp. A²)* semo *N* deptingi *P*

40 tongi loco ponetur, ut coena foedus goela. V autem aliquotiens liquiscit, cum ab alia diciosiore proscribatur, ut uatis uerax uinum uox; uel a semet ipsa, ut uultus. Mulae praeterea litterarum ab hoc fortiosae sunt, quia solae absque ullius alterius amminiculatione
45 ualent, ut a e o c. A enim et e recte praepossitiones sunt. O quoque aliquoties interiectio, modo autem uocatiuus omnium pronominum, sepe etiam uerbum actiuum licet indeclinabile; dicis etenim *O regem decorosum*, hoc enim sonat ‚miror regem decorosum', unde
50 non recte quidam eam nominatiuo applicare constant, dicentes *O rex decorosus.* C sane in copulatiuis recte receptanda est, cum optatiuum modum negandi aduerbia ‚non' uel ‚ne' praecesserint, et idem iterato, cum ‚nec' adiectione sequatur, a quo c ablata capiti testi-
55 monii | adiungitur, ut ‚ne' resedeat, secundum illud 13ᵘ P Galbungi ubi de Turno quassum facit: *At uero*, inquit,

A N P V(X)

48 *sq. cf. Clem. 16,17 sq.*

40 ponitur *A V* coera foebus *A* goelum *N* gella *A* goella *A*[2] **41** aliquatenus *N V* ab alia *om. A (suppl. A*[1]*)* ditiosore *N* decessione *A* **42** a] ad *V* ipsam *N* **43** Muulae *V* ab *P* : ob *cett.* **43** *sq.* fortiosae sunt] fortiores sunt *X* decessiores *A* **44** ullius animiculacione alterius litterae *A* **45** ut – *72* expositionis *om. N* c *om. V X* **47** pronominum *om. P* **48** etenim] enim *A* **49** *post* hoc *add.* est *P* hoc – decorosum *om. V (suppl. V*[1]*;* enim] etiam *V*[1]*)* **50** recte eam nomini quidam *V* nomini *etiam P* nomini ae *A* applicari *A* contant *P V* cantant *A* **52** receptenda *A* aduerbia negandi *V* **53** praecesserit *V* et] uel *V* **54** *post* nec *add.* ad nec *A* testimonio *V* **55** ne] nec *V* **56** Galbunci *V* Ternon *A* cassum *V*

rex Turnus ne populum incassum profligaret nec ur-
31ʳ A *bem Fidenam perderet,* | *proeliantes pene sedauit ami-*
cos; ita soffonitur: *at uero sedauit, ne profligaret* et ite-
ratione *c sedauit, ne perderet* †nec indimam assinso†. 60
De h autem hoc dicendum est, quod semper inspirat,
nunc ad fortitudinem, nunc ad motationem tantum;
nam cum semiuocalem praecesserit f, solum sonum
pariter motabunt, ut hfascon, et faciunt p pro se; si
uero mutam c uel t uel p, suum sonum non amittit, ut 65
hcorda, htronus, hpalancx. N autem si eam f m p u
secuta fuerint, in m sonum uertetur, manente figura
uel inmutata, si ita libeat, ut si dicas ‚non fuit', sonum
m habeat; sic in infecit, inflauit, confodit, inuenit, non
ualet, non piget, inpossuit, non manet. 70

Scire et hoc uos in fine huius epithomae (hoc est
expositionis) cupio, quod nulla littera computo careat.

A N P V(X)

57 Ternus *A* in casu *A* profligaret incassum *V* **58** Fe-
denam *V* perderit *V* animos *P* **59** *post* ita *add.* enim
A subponitur *A* suffonitur id est supponetur *V* **59** *sq.* ite-
rato nec sedauit *Herren* **60** ne] nec *A* pederet *V* nec –
assinso *P* : nec in dimam mas fensu *V* nec inde mā mas finso
A **61** inspirat semper *A* **62** ad *prius*] et *A P* ad *alt.*] et
A et ad *P* notationem *A V X* tantum *om. A* **63** cum *om.*
P solam *P om. A* **64** notabunt *X* hfaescon *V* propter se
p *A* **65** mutum *V* t uel c *A* sonum suum *A* **66** hcor-
da] hcofida *V* hpalax *P (corr. P²)* hplanx *V* hphalanx
A N] h *V* f u p m *A* **67** secute *V X* sequende *A* fuerit
P (corr. P²) uertet *A* uertitur *V X* **68** liberet *A* **69** in
om. A V imfecit *A* inficit *V* comfodit *A* confudit *V* imuenit
A **69** *sq.* non ualet, non posuit, non piget, non posset, non
manet *A* **71** nos *V* in *om. A* **72** expositiones *P (corr.*
P²) conpat. o *V* compotu *A*

Nam a sepe quincentos, sepe triginta, sepe X, sepe unum significat; at b quinque milia uel duo tantum, c
75 centum uel octoginta; d et f et n et q quincentos semper et noncentos efficient; i et e uel quadricentos uel unum tantum faciunt; m, r, s, u, l mile significant; t, x decim et decim milia; g omni numero usque ad X subiecta est; h ab undecim usque ad XXX; k centies
80 centena milia supplet; o nulli numero negatur siue magnissimo siue minissimo.

Explicit

INCIPIT TERTIA DE SYLLABA

Syllabae sunt glutini litterarum, quibus uernale est, quod nulla earum absque uocalibus litteris stare | 14r P queat, unde et regenae dicuntur litterarum. Syllabae

A N P V(X)

2 *cf. Don. 605,11*

73 a *om. P* quingentus *N V* trienta *P* tricentos *A* **73** *sq.* sepe unum *om. N V* **74** significant *P (corr. P²)* duos *N V* **75** octuagenta *P* d – q] o *N* et *prim. om. A V* et *sec. om. A V* et *tert. om. V* quincentos *P* : quingentos *cett.* **76** nongentos *A V* nonecentus *N* efficiunt *A N* uel *prius om. A* uel *alt.*] et *A* **77** tantum *om. V* s *om. A* *post* t *add.* et *A N* **78** et] uel *A* **78** *sq.* ad *om. A (bis)* **79** undecim] duo XI *P* uo XI *P²* **80** centene *N V* supplet *om. V* numeri *N* negaret *A* **81** magnismo *P (corr. P²)* minissimo *Stangl* : medissimo *P* midissimo *N* minuissimo *V* modissimo *X* minimissimo *Polara* siue minidissimo siue magnissimo *A* **82** Explici *P* Finit *N* Explicit II. *V* Explicit secunda de littera *X om. A* **1** *tit. X* : *om. P* Incipit de syllabis *A* Incipit *N* De syllaba *V* **2** conglutinae *V* **3** nulle *A* **4** queant *A* litterarum dicuntur *A N X*

monades senas litteras transcendere non debent, ut 5
scrobs, nec duas habere uocales, excepto cum dipton-
gus aut aliquidatio significetur, ut aes faus laus fraus.
Desillabae autem cum in nomine aut uerbo aut quauis
arte forint, duas tantum uocales habebunt, exceptis
quae supra diximus. 10

Sciendum sane est, quod ubicumque uocalem quam-
libet in media arte possitam s duplicata secuta fuerit,
eandem uocalem corripiemus, ut uassa uossa clussit
uissit uessit; at si una s, uocalis producetur, ut glorio-
sus uisus; omnis superlatiuus gradus s duplicatam sem- 15
per habebit, ut altissimus. Sic et m duplicata antesitam
corripit uocalem, ut summus gammus; sin alias, produ-
cetur, ut sumus ramus. Vna littera, quae sillabae opus
facit sicuti fortis, ita et longa erit, ut a e i o.

A N P V(X)

11–18 *Don. Ort. 44,167–45,173*

5 monas *A N P* monades monogramma una littera dicitur senas *V* non] con *N* debeant *V* **6** scrups *V*² nec] uel *N* uocalis *N* cum *om. N P* diptongos *V* deptun *P* **7** liquadacio *A* liquidatio *X* aliquid ratio *N* significatur *N X* laus faus *A* faus] faux *X* ficcus *N* fraus] fracus *N* **8** autem *om. V* uerbum *N* quamuis *N* **9** parte *A* fuerint *N V* habunt *N* **10** quas *V* super *N* **11** est sane quae *A* qualibet *N* **12** arte] ante *A* positum *V* secuta *om. V* **13** eadem *V* uocalem *om. V (suppl. V²)* corripimus *V X* corripiens *N* fossa *A V X* forsa *N* **14** uissit uessit] nescit *X* uessit – *15* omnis *om. N* uocales producitur *V* **15** omnes *P (corr. P²)* gradus *om. A* s *om. N* duplicatam *A X* : dupliata *P* duplicata *N P² V* semper *om. N* **16** habet *A* habebunt *V* Sic – *19* o *om. N* duplicatam *A* **17** uocalem corripit *A* summus rammus gambus *V* sum gams *A* si non alias *X* producitur *A V* producimur *X* **18** simus *X* opus syllabae *A V*

20 Syllabarum | naturas quis facile intelleget, cum tam sepe motantur, ut a nemine omnino deprehendantur, quia secundum peduum statum flexibiles sunt? Etenim secundum necessitatem mensurandorum pedum de duabus syllabis una efficitur et longa uocatur, ut audi 25 uade aula. De computo autem syllabarum quia Terrentius plenissime disputauit, nos breuiter disseremus, ea tantum quae ipse reliquit subdentes. Omnis syllaba compotaris duarum uel trium erit litterarum; dicis enim al, et ostendis octocentos, et rursus bpa et signi-30 ficas trea milia. | 212r N 14u P

Disposueram quidem de syllabis longius sermonem protrahere, sed quoniam ad metrorum nos pensationem ordo prouocat scribendi, quibus pedes et syllabae taxantur, idcirco commodius puto praemisa de syllabis 35 quasi quadam praefaciuncula ad metrorum tendere expositionem.

A N P(V)(X)

20 syllarum *P* intellegit *V* intelligat *X* tam *om. V* **21** mutentur *X* ut] et *A* nemini *N* deprehendentur *N* deprehenduntur *A* **22** peduum *V*: pedum *cett.* flexibilis *N* flexibile *P (corr. P^2)* fluxibiles *X* Etenim] Et cum *X* **23** secundum] *hinc des. V* necessitate *N* mensurandorum necessitatum *A* perdum *N* **24** efficiatur *X* **25** uadi *N* De *om. N* compotus *A* autem *om. A* **26** disputabit *A (corr. A^2)* disseramus *X* disputamur *A* **27** relinquit *P* syllabis *P* sylb̄ erit *A* **28** computamuris *A (corr. A^2)* compo *P* erit *om. N post 27* syllaba *A* **29** enim *om. A* octingentis *A* da *N* rur *P* pa *A* ppa *P (corr. P^2)* significas P^2 : significans *P X* significat *N* **31–36** *om. N* **31** disposueras *A (corr. A^2)* **32** pensationem *X (et Stangl)* : penseacionem *A* pensacionem A^2 psanationem *P* **34** texantur *A* de *om. A* **36** prefaciunculam *A*

207u N

INCIPIT IIII. DE METRIS

Metrorum quidem conpositio multifaria est. Non enim ad eundem ordinem naturam numerum finemque omnia respiciunt, uerum tamen hoc unum nosse debet unusquisque cantatorum, quod metra in quacumque 5 pensatura fona sint. ‚Metrum' ex meta nomen accipit. Cuius pedes sunt dicti uelut quaedam medietates fonorum, quae quoniam necessitate cantandi a poetis 31u A disparata sunt | in tantum, ut extrema foni parte in alterum translata nullum fonum incolome remaneat, 10 hac causa nullum metrum planum inueniri potest.

Multas autem metrorum cantilenas propter poetarum rehtorumque uoluntatem eorum sectae declarant; quaedam enim prosa, quaedam liniata, quaedam etiam mederia, nonnulla perquam extensa ponuntur. 15 Quorum pauca pro uestra utilitate expossituri sumus. Prosa quidem sunt perbreuia, sicut in Aenea lectum

A N P(X)

1 metro *X* Incipit de metrorum exposicione *A om. P* **2** trorum *P* multifarie *A (corr. A*[2]*)* multiphara *P* **3** natura *N X* -que *om. N* omnium *N* **4** recipiunt *A* hoc *om. N post* unum *add.* s *P* **5** cantor *A* **6** pensaturea *P* accepit *A N X* **7** ueluti *A* medietatis *A* **8** quoniam necessitate] propter necessitatem *A* **9** disparata *Mai* : disperata *P* disperta *A* dispara *N* disrate *X* tantum] tamen *A* **10** altera *A*[2] (alitera *A*) translatra *P* **11** inuenire *N* **12** Multas *iter. P* metrorum] a metro *N* **13** uoluntatum *A* secta *P* **15** nonnullaque perextensa *A Polara* **16** nostra necessitate *X* ulitate *P (corr. P*[2]*)* **17** perbrauiae *P* per breuitatem *N*

est:

Febus surgit, caelum scandit,
20 *polo claret, cunctis paret.*

Hii duo uorsus octo metra habent; primum enim metrum ,Phoebus' est, secundum ,surgit' et sic per cetera fona; et ita hii duo | collecti sedecim pedibus fulciuntur. Omnes autem prosi uersus per spondeum edi so- 15r P
25 lent. Hoc autem sciendum, quod inter omnes pedes dactulus et spondeus principatum habeant.

Mederiorum uersuum est nec prosos nec liniatos fieri, quod magis pro cantuum modulatu quam rationis respectu consuetum est, Varrone canente:

30 *festa dium solempnia*
pupla per canam competa,
quorum fistilla modela
poli persultant sidera.

Nunc metire per metra: Primus uorsus est trium me-
35 trorum, quorum primum per spondeum et duo se-

A N P(X)

19 sugit *P (corr. P²)* **21** hii a duo *P* uersus *P X* *post* metra *add.* sunt *P* **22** *ante* surgit *add.* sic *A* **23** pona *P* duo hi *N* hii *om. A* *post* collecti *add.* uersus *A* fulcuntur *N* **24** autem *om. A* **25** *post* sciendum *add.* est *A N* **27** medoriorum *P* est uersuum *N* est *om. A* prosus *N P (corr. P²)* liniatus *N P (corr. P²)* limatos X latinos *A* **28** *post* fieri *add.* poss̄ genera *A* pro *om. A* cantuum *Mai* : cantaum *P* cantum *N* cantancium *A X* rationisque (quam *om.*) *A* **29** cosectum *P* nent *P* **30** feta *P* **31** copeta *P* **32** fistilla *Huemer* : fystilla *P* fistula *N* fistella *A* *om. X* medella *A* **34** mittere *N P* metore *X* uersus *A P X* **35** prius *A* primus *A²* per *om. A* dua *N*

quentia dactilis ponderantur, ut festa I., dium sol II., lemnia III., et sic per IIII uorsus pari lance pensatos bis sena repperies metra et pedes II triginta.

At liniati uorsus quinque semper metris metiri debent secundum illud Catonis eligantissimi rehtoris: 40

bella consurgunt poli praesentis sub fine,
precae temnuntur senum suetae doctrinae,
reges dolosi dolosos fouent tyrannos,
dium cultura molos neglecta per annos.

In his uersibus primum spondeus et tertium metrum 45 itidem spondeus, reliqua trea dactuli sunt, qui pedes habent LII.

Perextensi autem uorsus ornato quidem, sed inrationabili circuitu pene usque ad XII metra perueniunt,

A N P(X)

36 dactuliis P dactulus *A* per dactilis *N* festadium I. sol II. *N* **37** sollempnia *P (corr. P²)* **37** *et* **39** uersus *A P X (bis)* parari *P* anciae *A* lancae *A²* pensatus *N* **38** et *om. A* II *om. N* XXX *A X* trigenti *N P* **39** quinque] II *A* semper] super *P* metrri *P* **40** Cationis *P* elegantissime *N* rentoris *P* **42** precae] prisce *A* suietae *P* **43** regis *N P (corr. P²)* dolosos] dolus *N* tyrandos *A (corr. A²)* **44** dum *A* multos *A X* **45** hiis *P²* primus *A N* et tertium metrum *om. N* metrum *om. P* **46** spondeum itidem *A* spondes *P om. N* quibus *A* **47** XLII *N* **48** uersus *P X* quidem *om. A* innarationabili *P* inracionabiles *A (corr. A²)* **49** pene] per *P* metra *om. N* perueniuntur *A*

50 secundum illud Lupi Hcristiani ita effantis:

ueritas uera,
aequitas aequa,
largitas larga,
fiditas fida
55 *diurnos dies*
tranquilla tenent tempora.

Nam hic uorsus, et hoc plus solito, | necessaria ut credo 15u P uerbi adiectione tredecim metra tenet, cuius pedes sunt XXXIII.

60 Sunt autem qui adiciunt trifonos aut quadrifonos uersus, quibus quidem non est derogandum, quia poetis libertas quaedam suos conponendi uorsus a ueteribus nostris permissa est. Sed tamen indubita fides non est hiis adhibenda, qui auctoritate canorum nulla sof-
65 fatorum suffulti permisum magis sequi quam exemplum uoluerunt. Quorum uorsus in medio proferemus; Don quidem, discentis mei Donati germanus frater,

A N P(X)

50 Hcristiani *P* : Cristiani *cett.* affantis *N* **53** larga *Winterbottom* : lauta *P X* lata *A* laudata *N* **54** fiditas fida] fidas *N* **56** tent *P* **57** et hic uersus plus et hoc solito *A* uersus *etiam P X* plus *om. P* **58** tenent *A* cuis *P* **60** autem *om. A* uel *A* **61** *ante* quibus *add.* in *N* **62** conponendis *A (corr. A²)* uersus *A P* **63** permissa] prima *P* commissa *A* tamen *om. A* indubitata *A X* **64** in his (est *om.*) *A* quia *N* cantorum *X* **65** quae *A* **66** uoluerent *N* **66** *sq.* uorsuum in medium proferemus exemplum pp Don *A* uersus *P* proferimus *N* **67** discenti *N* dicentis *X* germanus] gramatici *A*

trifonum uorsuum canticum in laude Arcae, regis Arhcadum, possuit, dicens:

Arhcadius rex terrificus, 70
208r N *laudabilis, laude dignissimus.* |

Gergesusque in commentaris suis, quos de sole, luna, astris et praecipue caeli arcu septem uiginti uoluminibus edidit, quadrifonis sepe usus est uorsibus. Quorum uno tantum in principio possito exempli et ego gratia 75 utar; dicit enim:

sol, maximus mundi lucifer,
omnia aera inlustrat pariter.

Horum ordines uorsuum quia non ad certam auctoritatem, sed ad uarietates poeticorum cantuum manife- 80 standas possiti sunt, indagari me necesse non est, praesertim cum omnis qui uoluerit eos pensare facillime ualeat.

A N P(X)

68 trifonum *A* : trium *P X* tuum *N* uersuum *P X* anticum *N* laudem *X* Archi *A* Archadum *A N* **69** dicens *om. N* **70** Arhcadius *P* : Arcadius *P*[2] Archadius *A N X* **72** Gergesusque *P* : Gergessus quoque *X* Gergissus quoque *N* egressus *A* soles *P* **73** astrisque *A* uiginti *scripsi* (uienti *Huemer*) : uiuenti *P* uiuentium *N* XX *A* uolumini *N* **74** persepe *N* per s̅e̅ s̅e̅ *A* uersibus *A P X* **75** unum *N* et ego exempli gra *A* **77** maximaximus *P* **78** astra *Stangl* inlutrat *P* **79** ordinis *N* ordinem *A* uersuum *N P X* certam] tam *P* **80** diuersitates *A* canticorum *A* manifestas *P* **82** omnis cum *A (corr. A*[2]*)*

Nonnulli aiunt, quod in unoquoque gresu duum pe-
85 dum primus eleuetur et secundus inclinetur (uel, ut
proprius dicam, soluatur), ut légit, ágit, núbit, uádit.
Sed nos dicimus, quod rectum esse sentimus, quia non
minus secundos pedes repperimus eleuari quam pri-
mos, ut egó, amá, docé, audí. Maxime autem haec
90 diuersitas ob similium fonorum | discritionem repperta 16r P
est, ne confussibilitas aliqua nascatur. Dicimus enim
nominatiuo cassu ‚sédes' eleuato primo pede, | at, si 32r A
uerbum sit, uersa uice secundum leuantes pedem dici-
mus ‚sedés'. Sic cum dicuntur ‚réges', primus erigitur,
95 at cum uerbum ‚regés', secundus pes eleuatur. Quod
tamen non secundum rationem metrorum, sed secun-
dum discritionis aptitudinem facere solemus. Sicut eti-
am ‚póne' imperatiuo modo primam acuimus syllabu-

A N P(X)

84–101 *Don. Ort. 51,93–107 (paene ad litt.)*

84 duorum *A* **85** eleuatur *A* indeclinatur *A* **85** *sq.* uel – soluatur *A* : uelut souator proprimus dicam *P* uelut proprius soluatur dicam *N* uel uti propius dicam soluntur *X* *om. Don. Ort. accentus hic et infra add. Huemer* **86** ait *A* **88** secundos] fos *A* primus *N P* **89** ut egó] ugeo *N* doceo *N* haec *om. P* hae *N* **90** diuertas *P* discretione *N* **91** nec confusibicitas *N* ne confusa uilitas nascatur aliqua *A* **92** nominatiuum casum *N* eleuato primo pede *Stangl* : eleuato primo *P X* eleuato primus *N* eleuacio primo pede *A* at *om. N* sed erat *P* **93** fit *P* uersam *P (corr. P²)* secundum] ū s *A* eleuantes *A* dicemus *P* **94** sedet *P* cum *om. A* ditiuntur *P* dicitur *A* erigatur *N* **95** cum *om. A (suppl. A²)* pes *om. A* aleuatur *P* **97** *sq.* sicuti pone etiam *A* **98** pene *N* modo *om. A (suppl. A²)* prima *N* syllabulam *Huemer* : syllahulam *P* syllaba *N* syllā *A*

lam et nouissimam calcamus, atque e diuerso, ubi aduerbium fit aut praepositio, prima calcata nouissima acuitur. 100

Sunt etiam quaedam carminum genera, quae quamquam extraordinaria esse uideantur, tamen a rehtoribus ac leporicis secundum inlectum uoluntatum sepiter usurpantur, ut sunt cantamenta et cantatellae, 105 quibus uel maxime Sagillius Germanus et Vitellius utuntur. Et ille quidem in libello de mare et luna scripto statim in prohcemio cantamentum insuit, dicens:

mare et luna concurrunt una 110
uice altante temporum gande.

Iste uero in laude Matronae, uxoris suae, cantatellam satis intulit iucondam, ita infiens:

mea, mea Matrona, tuum amplector soma,
nobis anima una haeret atque arctura. 115

ANP(X)

99 calcamus *u. sp r. om. N* e *om. N* diso *P (corr. P*[2]*)* **102** Sunt *AX* : sicut *NP* carmina genera quodam *N* quamquam] quandam *P* **103** uidentur *A* a] aut *N* **104** secundum] sed *A* inillectum *P* intellectum *A* uoluntatum *Huemer in app.* : uolutatum *P* uoluntatem *NX* uoluntatis *A* **105** cantametra *P* et met cantella *A* (met *exp. A*[2]*)* **106** Sagislius *P (corr. P*[2]*)* **107** Et] ut *N* libro *AX* mari *AX* **108** cantamento *N (corr. N*[2]*)* institit *N* inseruit *Huemer* **110** ma *P* cumcurrunt *N* **111** grande *PX* gante *A* **112** uxoris] coniugis *A* cantatellat *N* catatellam *P* cantellam *A* **113** iucondam] inquondam *N* insiens *N* **114** mea *alt. om. N* Matronae *P (corr. P*[2]*)* zoma *P* zona *N* **115** atque] aquae *N* arctura *NP* : astaira *A* astira *A*[2]

Et quoniam de rehtoribus et leporicis mentiuncula facta est et de metris atque carminibus sermo progressus est, uideatur mihi commodum esse, ut aliquanta de philosophiae generibus memorem. Philosophia quidam
120 est amor et intentio sapientiae, quae fons et matrix est omnis | artis ac disciplinae; unde et omnis, qui in qua- 16ᵘ P
cumque parte siue caelesti siue terrestri puro amore et intenta sollicitudine sapificat, philosophus recte dicendus est. Nostrae autem philosophiae artes sunt mu-
125 lae, quarum studia principalia sunt: poema, rehtoria, gramma, leporia, dialecta, geometria et cetera, quae non tam emulitatem quam curiositatem praetendunt.

Inter poema et rhetoriam hoc distat, quod poema sui uarietate contenta angusta atque obscura est, reh-

A N P(X)

119–121 *Ps. Beda Coll. n. 144.* **125** *sq.* poema … gramma : *ad Cuimn. 3, 68*

116 retoribus *P (corr. P^2)* **117** progressurus *N* **118** uidetur *A X* esse *om. A* **119** generibus phylosophie *A* memorant *N* quidam *om. P* quidem *A (corr. A^2)* **119** *sq.* est amor quidam *N* **120** quia *N* fons sit et matrix *A* **121** omnis *alt.*] omnes *N* **121** *sq.* quacumti pate *P* (parte P^2) **122** parte *om. A* terestri *P (corr. P^2)* amore] animae *N* amorem *A* **123** intento N^2 recta *P* rectae P^2 **123** *sq.* dicendus est recte *N* **124** Nostra *P* **124** *sq.* mulae sunt artes *A* artes sunt multae *N P X* **125** rehtoria *P* : rethoricam *A* rhetorica *X* rathria *N* **126** gamma *P* grammatica *X* gramaticam *A* lemporia *A* delecta *P* diria-lectica *A* dialectica A^2 *X* geometrica *A P* (geumetrica A^2) *post* geometrica *add.* astronomia *A* **128** rhetorica *N* rethoricam *A X* destat *P* **129** sua *A* uaritate *P* ueritate *A* angusto *P* nentoria *P* rhetoria *N* rethorica *A X*

toria autem sui amoenitate gaudens latitudinem ac 130
pulchritudinem cum quadam metrorum pedum accentuum tonorum syllabarumque magnifica annumeratione praepalat. Sed muli in hoc tempore uim differentiamque harumce artium ignorantes in rehtoria poema et in poemate rehtoriam agglomerant, non habentes 135
in memoria, quod Felix Alexander, Agenorum magi-
208u N ster, praeciperit, *unaquaque*, inquiens, | *ars intra suas conteniatur metas, ne adulteretur disciplina maiorum et nos apud eos accussare cogatur.* Sepissime uersus mei soliti meminisse conpellor, quem frequenter in expro- 140
brationem nostri temporis gurgonum decanto:

mulctaui tornores logi, nec arena cessi.

Et re uera quis internas sapientiae uenas intrabit? Quis omnem pernoctationem, omnem sollicitationem, omnem diem, omnem noctem erga sapientiam transi- 145

ANP(X)

130 sua *A* 131 quaedam *N* **132** magnificata numeratione *N* magnificata annumeratio *X* **133** praeparant *N* praeualet *A* Sed *ante 134* harumce *transp. P* multi *NPX* deffendentiamque *P* **134** harumce *om. N* -ce *om. A* ignorantis *N* rethorica *AX* **135** et *om. A* poema *N* poemata *A* rethoricam *A* agglomunt *NP* **136** quid *PX* q̄ *A* Silex Alexandri *N* Agenorum *Stangl* : agnorum *P* agrorum *NX* argorum *A* **137** praecipit *A* inquiens *om. P* **138** metas contineatur *A* ne – *155* deuitat *om. N* maiororum *P* et] in *A* **139** cogatur *Huemer* : cogantur *PX* cogamur *A* **141** gurgunum *PX* **142** mulctaui *Huemer* : muli lau *P* et multi lau *A* logii *P* arenam *P* **143** intrabit uenas *A* **144** omnem sollicitationem *om. A* **145** transiget *Huemer* : transeget *AP* transegit *X*

get? Multi etenim sapificare incipientes a puero festim ad seculi negotia relictis legitimis studiis praecipiti | 17r P feruntur iectu. Vnde et nostri definiere doctores neminem eorum, qui saeculi uoluptate et cupiditate pecuni-
150 ae uinculabuntur, ad ueram sapientiae scientiam perfendere posse.

Sed ut ad incepta redeam, leporia est ars quaedam uerbis locuplex atque amoenitatem mordacitatemque in sua facia praeferens, mendacitatem tamen in sua
155 internitate non deuitat; non enim formidat maiorum metas excedere, nulla reprehensione confunditur. De qua pauca non pigeto promere exempla: Lapidus quidem in Assia minore oratorio praesens | multa repre- 32u A hensione digna conscripsit, ut illud:

160 *sol in occassu metitur maria.*

A N P(X)

146 etiam *A* confestim *A* **147** a seculi uoluntate negocio *A* praeciti *P* **148** precipiuntur ictu *A* ictu *etiam X* et de *A* **149** uoluptate *Huemer* : uoluptu *P X* uoluntate *A* cupitate *P* **150** uiculatur *P* uinculatur *P*[2] perfendere uel pertendere *X* **152** ad *om. A* ars *om. A* quadam *P* **153** mordicitatemque *P* **154** facie *A X* praetendens uel praeferens *X* mendatitatem *P om. A* **155** ternitate *P* internitatem *A* diuidat *A* formidant *N* **156** excedere] scindere *N* confunditur *P* : confundent *N* confudit *X* digna conscripsit non confundatur *A* **157** non pigeto *Hartel* : non pigito *A N X* conpugito *P* Lepidus quidam *A* **158** oratoria *A* **159** ut est illud *A* **160** in *om. A* occasum *N* occursu *P* mittetur *N*

Nulla hiic ueritas est; nulli enim creatae naturae maris profunda metiri possibile est. Ergo nos dicimus: *Sol in occasu tinguit mare*, quo quodammodo transitorie tincto usque ad possessores festinato perfendiens toto illis ardentissime fulget noctu. Lapidus itidem dicit: 165

uentus e terra roborum radices euellit altas,

quod fieri omnino non potest, sed tantum uentus robora labefactat.

Gramma est litteraturae peruidatio, quae quasi 170 quaedam totius lectionis semitula est. Vnde et a plerisque ‚littera' interpretatur ‚legitera', quod est legendi itinerarium, cuius prae ceteris o et laudo utilitatem, quam omnis pene participat mundus.

A N P(X)

172 *cf. Diom. 421,26 Isid. etym. 1,3,3 al.*

161 creatae *om. N* natura mari *N* **162** metiri] maris *(ut uid.) A* possibili *N* nos dicimus] dicitur *N* **163** occasum *N* occursu *P* transtorie *P* **164** pessores *P* suppossessores *A* perfendens *A* perfidens *N* **165** ardentissima *N* fulges *N* nunctu *N* nuctu N^2 Lepidus *A* **166** et terra *N* a terra *X* atera *P* **168** tantum *om. A* **169** labefacta *N* **170** grama *P* grammatica *A* periudicatio *X* **170** *sq.* quae quasi quaedam *om. N* quasi *om. A* **171** est – plerisque *om. N* et *om. A* a plerisque *A X* : asperisque *P* a peritis *Huemer* **172** legitera] igitur littera *A* quod est] quidem *A* est *om. P* **173** itenerarium *P* cuius – *183* oportet *om. N* caeris *P*

175 Dialecta est mordatrix omnium uerborum, quae legi, dici ac scribi ab omnibus solent, exinterans quodammodo atque effibrans uiscera sententiarum, medullas sensuum, uenas fonorum. Cuius auctores in omni pictura crocitant, acriterque in reprehensionem 180 omnium scribtorum rictu | hiante auidant. Quorum 17u P unus erat Iulianus, pater Donati ac Donis, qui nobis dicebat multo aliud esse dici ‚non debet' et dici ‚non oportet'; oportere etenim de oportunitate diriuatur, debere autem ex insolubili debito; unde et si dicis 185 ‚non oportet', non tam fieri omnino interdicis quam oportunum non esse ostendis; cum autem dicis ‚non debet', indebitum est, si umquam fiat. Dicunt etiam aliud esse ‚non potest fieri' et ‚inpossibile fieri'; quod enim non potest, ad praesens tantum non potest et 190 forte aliquando possit; quod autem inpossibile est, quasi definite dictum nequaquam poterit effici. Et hoc aliter esse dicunt ‚locutus est' et ‚dixit mihi'; loqui

A N P(X)

182 aliud–**223** pertineat *M f. 32u*

175 Dialecta *Huemer* : dealecta *P* dialectica *A X* moderatrix *X* **176** solet *A* exinternas *A* quodamodo *P* **177** effibrans *Huemer* : efibrans *X* effibans *P* euibrans *A* **178** auetores *P* **180** scripturarum richtu *A* **181** ac Donis] senis *A* **183** oportere – diriuatur *habet N, sed* **184** debere – *192* mihi *om.* enim *NM* **183** *sq.* diriuate dicitur deberi *A* **184** debeto *P* **185** quam *ex* quando *corr. P*[2] **186** autem] aut *P* **187** indebetum *P* est *om. M* Dicunt – *191* effici *om. M* **188** *post* inpossibile *add.* est *X* **190** est *om. A* **191** effici] fieri *A* Et – *192* dicunt] Aliud est dicitur *M* aliud *etiam A X* **192** *post* est *add.* mihi *X* mihi *om. A*

enim inmorosioris eloquentiae est, dicere autem simpliciter communiterque ad omne dictum refertur. Dicunt quoque aliud esse ,uolo' et ,cupio'; uelle enim ex 195
quadam suaui et legitima uoluntate intellegitur, cupire autem inmoderatae cupiditatis est. Inter ,bellum' quoque et ,praelium' et ,pugnam' et ,certamen' non paruam differentiam esse adfirmant; praelium enim non nisi in praelo, hoc est in pylago, effici potest, quod 200
ideo ,praelum' nominatur, quia prae ceteris elimentis quadam sui inmensitate inundando etiam et deundando quendam ammirationis praelatum habet; bellum autem non nisi in belsa, hoc est in campo, agitur; ,belsa' enim ob hoc dicitur, quia belsa plurima quae sunt 205
gramina profert; ,certamen' autem ex certo loco hoc

A N P(X)

197 Inter–**208** iectant *F*

193 enim *om. A* inmorosiris *P* eloquentis *M* est *om. A* sempliciter *P* **194** -que *om. A* omnem *A* **194** *sq.* Dicunt – esse] inter *N* **195** aliud esse] quod aliut est *A* **196** saui *P* et *A P* : ac *M N X* **196** *sq.* intellegitur – inmoderatae *om. P* cupere *A* capere *M* **197** est *om. A* Inter – *204* agitur *om. N* quoque *om. A F* **198** et pugnam *om. F* et pugnam et praelium *A* et certamen et pugnam *M* **199** esse differentiam *M* defferentiam *P* enim *om. A* **200** in *prius om. P* prelo *A F X* : proelo *P* proelio *M* **201** prelum *A F* : prelium *M X* proelium *P* uocatur *A* ceris *P* **202** quamdam *P* sui *om. M* **203** quandam *A* preliatum *F* habent *M* **204** autem *om. A* belsa *prius*] belso *M X* agitur *om. A* belsa *alt.*] belsum *M X* **205** ab hoc *F M* quia] quod *M* belsa *om. N* **205** *sq.* plurima belsa profert quae sunt gramina *A* **206** gramina *ex* gramana *corr.* P^2 certamen ex certo loco dicitur *N, qui cetera usque ad 208* iectant *om.* ex] a *M*

est receptaculo exercitus diriuatur; ‚pugna', in qua pugilles suos utrobique pugiones iectant. Dicunt etiam, quod alia sit ‚plebs', alius ‚populus'; ‚plebs' enim haec
210 erit, quae plenis agris domibusque | omni substantia redundans per hoc nec belli peruicax nec doctrinae exstat efficax; ‚populus' autem ex ‚pope' hoc est ex fortitudine uel manuum uel sensuum sic appellatur; unde Honoratum reprehendimus gramaticum, qui canit: 18r P

215 *plebs in bello congregata est.*

Et alio loco: *uerus*, inquit, *poeta sic ait*; hoc quam stulte locutus est, cum hoc dicere debuit: *uerax poeta*; ‚uerus' enim ad naturae tantum ueritatem refertur, ‚uerax' autem dicitur qui nequaquam mentitur. Non
220 bene etiam plerique ‚consumptionem' in bonam par-

A NP (V) (X)

218 *sq. Beda orth. 56,1223 sq.*

207 in qua] iaculationes suas *M* pugelles *F* **208** suas *A* utribique *P* pugines *M* iactant *A* Dicunt – *209* alius] Inter plebis et *N* **208** *sq.* Dicunt quoque aliut sit ples et populus *A* **209** *sq.* plebis enim quae *N* **210** pleni *NP* redundas *A* **211** peruiacax *P (corr. P*[2]*)* doctrina *N* **211** *sq.* efficax extat *A* **212** autem *om. A* **213** uel manum uel sensum *N* unde – *217* poeta] Inter uerus et uerax *N* **213** Honoeratum *P* Horat. um *A* **216** uenus *P* inquit *om. A* sic ait] sicut *P* **217** locutus] *hinc inc. V* hoc *om. A* **217** *sq.* uerax – naturae *om. P* *post* poeta *add.* ait *A* **219** autem *om. A* quia *N* Non – *227* etiam *om. N* Non – *222* cum *om. M* Nam *A* **220** consummationem *V* consummotionem *P*[2] conmotionem *P*

tem et ‚consummationem' in malam partem acceptant, cum ‚consumptio' ad defectionem, ‚consummatio' ad perfectionem pertineat. Male quidam ‚loquillas' in elocutione intellegi uolunt, cum ‚loquillae' diminutiuae sunt quasi simplicia clefia, ‚loquelae' per e et unam l 225 scribendae ad perfectam pertenent eloqutionem. Miror etiam, cur ‚creaturas' pro elimentis et ‚elimenta' pro creaturis ex nostris et quidem sapientes quidam possuere, cum ‚elimentum' non nisi aetreum quasi 33r A Diuinum aliquid uocandum sit; | ‚hel' enim apud He- 230 breos deus erit, unde et apud Grecos ‚helium' sol dicitur; ‚creatura' autem uocatur quicquid de terrae materia creatum sit; sunt ‚elimenta', hoc est initia litteraturae, quae ex elimatione, hoc est ab inscribtione, uocitantur. 235

A N P(V) (X)

230 *sq. cf. Isid. etym. 7,1,3.*

221 malam partem *A* : pallam *P* acceptum *A* **222** consumptio] consumotio *P* consummatio *V* *post* defectionem *add.* et *A* *ante* ad *alt. add.* uero *M* autem *V* **223** pertinet *M* in loquelas *A* elucutione *P* **224** loquillae *Polara* : loquellae *P* loquele *A X* diminitiuae *P* deminute *A* **225** deffia *A* unum *A* **226** scribenda *A* perfectam *P* pertenen *P* pertinen *A* perteneant *V* **227** cur] cum *A* cur quod *N* craturas *P* *(corr. P²)* creaturus *N* creaturis *N²* **228** creaturas *A* craturis *P* *(corr. P²)* ex nostris quidem quidam *V* ex nostri quidam *N* et *om. A* sapientibus *A* **229** posuere *N* aethereum *N* etherium *X* aereum *V* discretam *A* **230** *post* Diuinum *add.* aetrium *V* uocatum *V* Ebreus *P* **231** dicitur deus *N X* et *om. A* helium *Huemer* : helios *A* elium *P* eliun *V* elyos *X* eloim *N* dicitur] appellatur *N* **232** materiae *P* *(corr. P²)* **233** sit *P* : est *cett.* **234** est *om. N* **234** *sq.* ex scripcione uocantur *A*

Haec de dialectica arte sint dicta, quam sofisticam, id est argutam, siue ex sapidio sapidiosam nonnulli appellauerunt.

Nunc ad geometricam ueniamus. Geometrica est ars
240 disciplinata, quae omnium herbarum graminumque experimentum enuntiat. | Vnde et medicos hac fretos 18ᵘ P
geometres uocamus, id est expertos herbarum.

Est et alia philosophiae ars, quae astronomia nuncupatur, quam mahtessin Greci uocant. Quae astrorum
245 omnium cursus liniasque ostendit; in qua arte temporum signa et operum oportunitates intelleguntur; ex qua XII signa principalia supputantur, quae Greci ‚mazoron' uocant, apud quos tamen non XII signa, sed sedecim habentur. Quorum sunt nomina: mon,
250 mah, tonte, piron uel dameth, perfellea, belgalic, mar-

A N P(V) (X)

236 de *om.* *N P V* daelectica *P* sunt *A X* dicta *om.* *A* quam – *239* ueniamus *om.* *N* soffysticam *P* suffissicam *A* **237** acutam *A* siue ex *Huemer* : siue *A* sine *P* ex sapidio *om.* *A V* sapidiorem *A* **239** geometriam ... Geometria *X* **240** disciplinatam *A* *om.* *N* quam *A* **241** et *om.* *N* hac fretos *om.* *N* **242** geometris *N* geumetros *A* geometrices *V* geometricos *X* experitos *A* **243** Est – *244* uocant] Astronomia id *N* astronomi *P* astronimice *A* uocatur *A* **244** mahtessint *P* a matessi *A* matesin *X* **245** leniasque *P* **246** et *om.* *N* oportunitatis *N V* **247** XLI *N* subputatur *V* quae Greci *ex* quegoeci *corr.* *P*[2] **248** mazaron *N* tamen *om.* *N* signi *P* *om.* *N* **249** sunt *om.* *A* **250** mah tonte] mathonte *A V* peron *A* phinon *N* damech *N* dametht *P* dameth *A* perffellea *N* perfellia *A* ... abel gali marg *V* balgalic *A*

galeth, tamiron, taminon, raphaluth et cetera. Quibus omne humani generis ius gubernari putant, sicut Aemerius de muliere quadam infatua dicebat: *Haec ideo patitur, quia in prima nocte qua uxorata est mon cum belgalic cucurrerunt.* Sed quia stellas ex sese factas es- 255
se nulla ratio credi permittit, gubernari humani status iura et mores per astra credere nulli sensato fas est uiro, sed putius per inmensam illam potentiam, ex qua et stellae factae sunt, omnium quoque hominum et tempora reguntur et opera, quam potentiam Diuinita- 260
tem et per hoc Deum a culturae illius uiris ac mulieribus uocari et inuocari sepe uideamus. Omnis igitur humana industria, omnis ad hoc spectat sapientia, ut de inferioribus ad superiora conscendat, quo scilicet naturalem omnium rerum notitiam, hoc est fisicam, 265
disputans, ehticam quoque, quae ad morum emulu-
19ʳ P menta pertenditur, legitime transcendens, logicam | ip-

A N P(V) (X)

251 tamiron *A P* : lutamrion *N* tamimon *P* rappaloth *V* raphalut *P* **252** generis humani *A* gubernare *A (corr. A²)* gubernaturi *N* **252** *sq.* sicut – dicebat *om. N* Xemerus *A* Cemerus *X* **253** quedam *A (corr. A²)* infatuia *P* fatua *A* infatuata *X* dicebant *P (corr. P²)* **254** patitur] fatua *A* noc *P* **255** belgalit *P* belgalith *N X* *post* cucurrerunt *add.* id est stellae duae *N* Sed – *267* logicam *om. N* stell *P* stella *P²* facta *P* **256** ratione *A X (corr. A²)* **257** pensato *A* **258** imensam *P* **259** et *prius om. A* **260** quam *om. A* potencia *A* Diuinitatem *X (et Huemer)* : diunitatem *P* diuinatis *A* **261** eius *V* **263** industria humana *A* **263** *sq.* ut de] unde ab *A* **264** inferiobus *P* conscendat] *hinc des. V* conscendit *A (corr. A²)* **266** quoqui *P* **267** pertenduntur *A* logicam *X (et Huemer)* : locam *P* loicam *A*

sam, hoc est rationabilem supernarum rerum attinguat disputationem.

270 Illud quoque omni sapienti sciendum atque scrutandum est, quomodo et qualiter sese plastus homo habeat, qui primum plastum ex limo, dein afflam ex superioribus et haec ineffabiliter coniuncta habet, dissimili natura in semet ipso perfruens. Plastum qui-
275 dem quasi materia uiliore conpactum, utpute ex liquidis et aridis, frigidis et calidis rebus conexum, in famulatum sibi affla, quae est anima, nouerit deputatum. Sed quia anima ad hoc tantum imperat corpori, ut animet sicut et omnia animantia, ergo, nisi haec anima
280 mentem et rationem habuerit, nihil ab animantibus differt, quae motu utroque carent. Sicut anima corpori, ita et mens animae et ratio praesulat menti. ‚Mens' enim de metiendo dicta, quandam subtiliorum sensu-

A N P(X)

268 rationalem *X* supernatura *N* **269** dispocionem *A* **270** omnis sapientia *A (corr. A^2)* **271** plaustus *N* astus *P* **272** plaustum *N* **273** coiuncta *P* *post* habet *add.* et *A* **274** diesimili *P* natura *u. sp.r.om. A* perfruens in semet ipso *A* Plaustum *NX* **276** et aridis *om. A* fridis *P (corr. P^2)* contrectum *X* fabulatum *N* **277** anima *ex* anime *corr.* A^2 nouerit] numeri *N* **278** ab hoc *P* **279** *sq.* anima mentem *AX* : animantem *P* omnia mentem *N* **280** ab animantibus nil *A* **281** deffert *P* dissimile erit *A* dissimilis erit A^2 quae – *282* menti *om. N* motu utroque *X (et Stangl)* : utroque motu *A* ... utroque *P* **282** mens et anima *A* praesulet *P (corr. P^2)* **283** enim *om. P* mentiando *N* quandam *P* : quoniam *X* quasdam *A* quando *N*

um mensuram aperit animae, in quam capacitate tali
209r N quadam facta superior ratio infussa perfecte eam | sa- 285
pire facit in cunctis. Secundum triplicem ergo sapienti-
ae quam diximus regulam triplex quoque in homine
status est: Anima quidem naturalia sapit, in qua est et
ingenium de ingenuitate creationis creatoris sibi inser-
tum ac nominatum; mens autem moralia intellegit, in 290
qua est memoria, qua uisa et audita tenaciter memo-
rat et in ipsa uelut in quodam integro uasse congre-
33u A gans innumeris cogitationibus scatet; ratio uero | su-
periora et caelestia perlustrans intellectum quodam
19u P modo ignitum flammosumque possidet. | Non inmerito 295
itaque praeceptores nostri et praecipue Sulpita atque
Istrius hominem mundi minoris nomine censuerunt,
quippe qui in semet ipso habet omnia, ex quibus mun-
dus constat uisibilis: terra enim in corpore et ignis in

A N P(X)

297 *cf. Isid. nat. rer. 9,2*

284 mensuras *A* qua *A N* capacitatem *P* **285** sapiri *N* sapere *A X* **286** in – *287* regulam *om. N* **287** quoque] quidem *N X* in *om. P (suppl. P²)* **289** ingeniouitae *N* ingenuitatem *P (corr. P²)* ingenuita *X* creatoris] creatumque *A* **290** men *P* memoralia *A* **291** et *P X* : uel *A N* teneciter *P* **292** et in ipsa *om. N* et in se ipso *A* et in se ipsa *X* uassa *P* uaso *A* congregrans *P* **293** superiorea *P (corr. P²)* **295** modam *P* ignotum *A (corr. A²)* fammosumque *P* -que *om. N* merito *N (corr. N²)* **296** et praecipue *om. N* **297** Istius *A N X* h. omnem *P* mundi hominem *A* **299** uisibilibus *A* igis *P* **299** *sq.* in anima] in ... anima ratione *P* in racione ac *A*

300 anima, aqua in inrigiditate et aer in cogitamentorum uelocitate accipitur, sol in splendore sapientiae, luna in incerto et instabili statu diuitiarum iuuentutisque, campus floridus in nubilitate uirtutum et mititudinis planitia, montes in exaltatione generositatis, colles in
305 successione hereditatis, ualles in humiliatione tribulationis, ligna fructifera in fructibus largitatis, ligna sterilia et loca aspera et uoragines inmundae, spinae quoque et tribuli in malis moribus auarisque hiatibus, serpentes et pecora in semplicitate atque prudentia, mare
310 quoque undosum biluosumque in turbinossa cordis profunditate hominis et in ipsa ratione.

His omnibus licet alio itinere decursis ad nostrum propossitum, hoc est ad metrorum narrationem fine tenus recurramus. Omnis uorsus exametrus siue epta-
315 metrus rehtoricus est; trimetrus autem et tetrametrus

A N P(V) (X)

300 inrigiditate *Law p. 54* : frigiditate *X* rigiditate *cett.* **301** accipitur *om. N* **302** et *om. A* iuuentusque *N* **303** campos *A P*[2] floridas *A* multitudinis *A X* multitudine *N* **304** planitia *Polara* : plania *P* planitiae *A N X* in *prius om. A N* exultatione *P X* **305** tribulationes *A (corr. A*[2]*)* **306** stirilia *P*[2] **307** apera *P* uoraginis *N* inmunditia *N* inimunditia *N*[2] **308** uariisque *A X* **309** ac *A* mare] *hinc inc. V* **310** beluosumque *N* billosumque *A* bilosum ... *V* turbissona *A (corr. A*[2]*)* cordis] auidis *V* **311** produfunditate *A (corr. A*[2]*)* homines *P V X* et *om. A P V X* **312** alieno itenere *A* (itinere *A*[2]*)* aliis tenere *N* itenere *etiam V* **313** prepositum *A X* narrationem *V* : narratione in *N* racionem *A X* pationem *P* **313** *sq.* sine tenus *V* fi tenus *A* **314** omnes *V* uersus *A P V*[2] *X* exametris *A (corr. A*[2]*)* *post* eptametrus *add.* et pentametrus *P* **315** rehtoricos *P* et *om. A*

et pentametrus poeticus est. De Safico autem et heroico uorsuum metro in quadam epistola, quam inter duodecim ad Donatum Romam missimus, describsisse me sufficienter memini; uereor ergo, ne, si haec eadem repetiero, fastidiosus magis scribtor quam sollici- 320 tus doctor haberi incipiam. De Grecis autem metris, quorum natura dissimilis est et longe uersa, nihil hiic 20r P disputare | necessarium reor, cum Latinum opus efficiam.

Ante omnia autem trea ista omni doctori carmina 325 conponere uolenti necessaria sunt, ut primum discribendarum litterarum notitiam habens singularum modos mensurasque depinguat syllabarum neue uorsum uorsui et metrum metro commisceat, ne sua uel suorum ars bene conpossita per scribendi imperitiam nihil 330 lucri legentibus conferat; tum deinde ut in orationis

A N P V(X)

316 poeticos *P (corr. P^2)* est] erit *N V X* Sapico *V* autem *om. A* *post* autem *add.* metro *N* ieroihco *P* **317** uorsum *N* uersuum *P X* ex uorsuum *V* ex uersuum *V^2* metro uorsuum *A* in *om. P (suppl. P^2)* inter *P X* : in *A* ad *N* **318** ad *om. N* *post* Donatum *add.* notata *A* discripsissem (me *om.) N* **319** suffienter *P* ne si] nisi *N* haec *om. V* eadem *om. A* **320** repetiuero *N* repecioero *A (corr. A^2)* fastidiosis *N* **321** lector doctor *X* Croecis *P* autem *om. A* metris autem *N* **322** est *om. V* diuersa *A N V X* hiic *Huemer* : huc *P* hic *A N* hīc *V om. X* **323** disputari *A V* **325** omonia *N* doctore *N* carimina *P* **326** primo *A* prim *V* **327** singularem *V* modus *N* **328** depinga *V* depingit *A* neue] ne *P* que neue *A* uersuum *P V* uersum *N* **329** uersui *N P V* et] uel *A* ne *om. A (suppl. A^2)* commiscat *A* sorum *P (corr. P^2)* **330** pene *V* inperiam *A N* **331** conferat – orationis *om. P* afferat *X* oratione *V*

partibus et Romana ueritate non fallatur, ne quod eloquenter se conpossuisse putaret ignorata ueritate Latina risum pro laude adquirat; tertio ut in suis carmini-
335 bus unumquemque uorsum suo reddat iuri, ne, sicut rex Alaxander Macido cuidam sibi laudis carmina decantanti audenter exprobrauit, suo uitio pretiosarum sit fuscator margaritarum.

Explicit IIII.

INCIPIT V. DE NOMINE

212r N

De nomine breuiariam epithomam edicturus rogare prius debeo quaerimonantibus, qua diuitia nomen omnibus partibus Latinitatis praelatum sit, cum in Hiber-

A N P V(X)

2–12 est : *Clm f. 12u,10–18 (p.a.l.) Don. Ort. 65,10–17*

332 ne] de *N* eloquentur *V* **333** sese *V* putarat *N* putauerit *X* **334** laudem *N* ut *om. A* **335** uorsum *scripsi* : uorsuum *A* uersuum *X* uersum *N P V* sicut] si *A* **336** rex *om. V* Macedo *A X* sibi laudis *om. N (suppl. N2)* decantandi *P* decantenti *N* **337** *post* audenter *add.* et *N* **338** fiat *A* furcatur *V* suffocator *X* fuscar *P (corr. P2)* margaretarum fuscator *A* **339** *om. N P* Finit IIII. *A* **1** *tit. om. N P* De nomine *in marg. N1* de nomine *om. V* **2** breariam *N ut gloss. secl. Stowasser2* epitomae *N* epithomae *N2* editurus *A* medisurus *N* medicturus *N2* erogare *V* rerogare *A N* **3** pr. .us *P* querinō *A* qua – nomen *om. A* nom *V* **4** Latinitati ... prae ... latum *P* cum in Hibernorum *Sittl p. 71* : cum hibonorum *P* cum inhiborum *N Clm* cum iniborum *A* cum in horum *X* cum in Hebreorum *Huemer*

norum eloqutione et conpossitione primatum tenere 5
aestimatur uerbum. Super hoc Aeneas X libros edidit,
ex quibus unum tantum sumere oportunum puto quassum: *Nomen*, inquit, *secundum sensum principium est, non secundum appellationem. Cum enim nascitur homo, antequam rem aliquam agat uel discat uel sciat,* 10
nomen illi inditur. Nomen ergo principalis pars Latinitatis est. Cuius qualitatis uirim, quae prima illi accidit, tractare temptabo.

Qualitas nominum non bipertita, ut quidam rentur, sed mulipertita est; uaris siquidem et multis consistit 15
34r A speciebus. Nonnulli tamen de propriis | et appellatiuis
20u P nominibus | quaestiones obtendere constant, quasi proprium sit aliquod nomen Latinum.

A N P V(X)

9–11 *Clem. 25,13–15 Laur. 10,6 sq. Sed. mai. 64,7–9; cf. Sed. mai. 61,31 sq.*

5 inpositione *V (corr. V²)* primium *Clm* tenere *habet solus V* **6** (a)estimatur *V (et Huemer)* : estiatur *A N P Clm Don. Ort.* Super – 7 puto *om. N* **7** *post* quibus *add.* ego *V* quassum] casu *V* **8** secondum *P* sensu *V* principatum *V* participium *P* **10** antequam] antiquam *V iter. P* uel discat uel sciat *om. N* **11** ergo *om. A* **12** Cuius – *13* temptabo *om. N* Cui *A* qualitatem *A* uirim *V (et Huemer)* : uerim *A P* accidi *V* **14** bipititae *P* *post* bipertita *add.* est *A* qui *N* **15** muliapertita *N* multipertita *V* est *om. P* siquidem – *16* speciebus *om. A* et multis] emultis *V* consistet *P* **16** Nonnulli] cum multi *(ut uid.) V* **17** quaestiones – constant] quaestionantur *N* obtinere *V* constant *V (et Huemer)* : contant *A P* **18** prium *P*

Omnia namque nomina Latina, immo omnia fona,
20 ita inuicem conexa sunt, ut quodque sicut alteri haeret
ita ab altero appelletur. Propria ergo nomina non secundum simplicem sonum sonanda sunt, sed secundum subtiliorem quandam interpretationem. Proprietas quippe duas res significat: aut specialitatem aut
25 priorem ordinem. Proprii enim recte dicuntur, qui in primordio ciuitatum honore uel dignitate uel censu scribuntur; unde et Cicero de Iustino quodam Romano scribens ita imfiuit: *Iustinus autem proprius omnium sese obdedit*, hoc est ‚primus omnium'. Propria ergo no-
30 mina primaria dicenda sunt, ut Roma uel Chartago; commonia autem inferioris ordinis sunt, ut ciuitas. De re autem et corpore multi haessitant. Res Hebrea lit-

A N P(V) X

19 namque] *hinc des. V* namque nomina *om. N* latinae *P (corr. P²)* omnia *alt.*] nomina *A*; *hinc inc. V* **20** . . umque *V* **21** appellatur *A* Propria – *23* interpretationem *om. N* Propri *P (corr. P²)* **22** simplicem sonum *P* : simplicitate sonorum *A* . . . cem sonum *V* **23** iterpretationem *P (corr. P²)* Proprium uel proprietas *X* **24** dus *P* duae *N* significait *P* aut *alt.*] a *A* **25** propriorem *N V* Proprii *P² X* : propriae *P* propri *N* propria *A* dicimus *A* **26** *sq.* primordio scribentur *N (rel. om.)* censu *X (et Huemer)* : census *P* sensu *A* **27** scribuntur] dicuntur *A* **27** *sq.* quodam – scribens *om. N* **28** infit *X* diffiniuit *A* fuit *N* autem] aut *N* omnium] omnius *P* **29** obsedit *N* primus omnia *N* Propriae *P* **29** *sq.* Proprium nomen (ergo *om.) N post* nomina *add.* a *A* **30** dicenda *om. P (suppl. P²)* ut Roma – *31* ciuitas *om. N* uel *om. A* Kartago *A* **31** interioris *A* **32** rem *A* haessitant] *hinc des. V*

tera est, quae interpretatur ‚caput'; res ergo hoc est quod et primarium nomen; sicut enim a primario quolibet ducatur exercitus inferior, ita et a capite corpus om- 35
ne regitur.

Appellatiua autem nomina multifidas species habent. Quaedam enim nomina principalia sunt, ut rex; quaedam primitiua uocitata, et multas ob causas postea repperiuntur inmotata: alia enim ob uictoriam, 40
alia ob dignitatem, alia ob infamitatem, nonnulla ob amorem indita sunt. Cum enim Scipio Affricanos et bello uicisset et in dedicionem recipisset, et ipse Scipio Affricanus dictus est; Gordonus quoque propter Misanorum opulentiam dignitatemque, quibus prae- 45
erat, Misanus et ipse uocatus est; Mantanus quoque
21r P propter auaritiam uo|racitatemque, quae Tantalo uernacula sunt, Tantalicus uocitus est; Samminius autem,

A N P(V) (X)

33 *sq.* res – nomen *om. N* **34** primanrium *P (corr. P*[2]*)* nominis *A* sicut enim *om. A* enim] ergo *P* quolibet *om. N* deno *supra add. P*[2] **35** dicitur *X* inferior – *36* regitur *om. N* a *om. P* **38** enim nomina *om. A* nomi *P* principalia – *39* primitiua *om. N* **39** primitiua *scripsi* : primit̄ *A* primatum *P* **40** repperiunt *P* enim] autem *A* **41** dignitate *A* *post* dignitatem *add.* et *N* infamietatem *A* infamiam *N* **42** eni *P om. A N* scripio *N* affricanus *N* et *om. A* **43** dicionem *N* scripio *N* **44** dicitur est *N* ductus est *P* Gordonus] *hinc inc. V* Gordunus *P* quoque *om. N* **45** opullentiam *P* dignitatis *A om. N* praeeram *N* **46** et ipse *P* : quoque et ille *A om. N* uocitatus *N* montanus *A* quoque *om. N* **47** -que *om. P (suppl. P*[2]*)* *post* quae *add.* et *A* cantalio *P (corr. P*[2]*)* tantulo *A* uernaculata *A* **48** uocitatus *A N* Somninus *A* autem – *49* meus *om. N*

aunculus meus, quia goela erat matri suae (hoc est
50 lectuosus), Goelanus usque hodie uocitatur. Alia sunt
agnomina, <quae> de agris uocantur, ut Parthi de Parthe. Cognominum autem duplex regula est; nomen
namque, quod postea inditur, primo adhuc inmotabili
manente, cognomentum appellatur, ut Paulus, Fabius;
55 multa tamen de cognatione carnali cognomina dicuntur, ut Saurinus de Saureis.

Multis autem praetermisis qualitatis speciebus ad
necessarias ueniendum est. Nomina primi status immobilia sunt, quae nullis adiciuntur, ut rex. Deminu-
60 tiua autem quamuis et ipsa inmobilia sunt, ab hiis tamen nominibus quibus haerent persepe genere
discrepant, nonnumquam tamen concordant. Dicis
enim ‚taberna', ex qua deminutiue fit ‚tabernaculum';
dicitur etiam ‚poera', ex qua ‚periculum', quam Latini

ANP(V)(X)

59 Deminutiua–**76** *Don. Ort. 79,388–80,401*

49 genela erat matrici *A* erit *N* **50** Genalus *A* usque hodie *om. N* uocitatus *N* **51** quae *suppl. Huemer* uocitantur *A* Parthe *NP* : Parthia *AX* **53** namque *om. N post* primo *add.* et *P* inmotabili *om. N post* inmotabili *add.* mine P^2 nomine *Huemer* **54** ut Paulus Fabius *om. N* pulus *V* **55** cognomina *om. N* **56** Sauritus de Sauris *N* Saureis] ... tis *V* **57** *sq.* Multis – est *om. N* autem] tamen *A* specibus *P* **58** necessaria *A* sta *A* **59** adicuntur *P* adieciuntur *N* adicientur *A* **60** autem quamuis *om. N* sint P^2 ab – *63* enim] sicut *N* **61** omnibus *A* generae P^2 gerae *P* **62** concordant] *hinc des. V* **63** deminutiue fit *om. N* sit *A* **64** dicitur etiam *om. N* quam] quia *A*

non bene mutarunt, ut pro r n sumpta ‚poenam' uo- 65
cent; ‚lapis' est, ex quo habes ‚lapiculam'. Quae autem
concordant, multa sunt, ut hostium hostiolum, riuus
riuulus, flagum flagellum (in quo quidam r addunt su-
perflue, ut sit ‚flagrum', nam ‚flagrum' quod flagrat
odor est), fer ferculum (‚fer' enim epulum est et sic 70
flectitur: ‚fer ferris', et facit ‚ferra'), bax baculus. Ma-
cula autem et tabula, fibula, macellum, uinculum, gar-
bellum, quircula quia nomina primae possitionis non
habent, deminutiua esse non facile creduntur; at au-
tem Cicero solebat dicere haec esse diminutiua ex 75
212u N sensu, non ex littera. |
21u P Diriuatiua autem | non unius moris sunt. Quaedam
enim in nus syllabam desinunt, ut de terra terrenus,
de monte montanus; quaedam in cus, maxime quae de

A N P(X)

71 *sq.* macula ... tabula ... uinculum : *Don. 615,6* **75** *sq.* *cf. Pomp. 145,9 sq. al.* **79** montanus : *Don. 615,3*

65 mutauerunt *A* supta *P* uocant *A* **66** lapes *P* est *om. A N* lapiculum *N* Quae – *67* sunt *om. N* **67** *sq.* riuus riuulus *om. N* **68** flagam *P* flagrum N^2 flagamlaim *P* in quo *om. N* addunt r *N* r reddunt *A* superflue *om. N* **69** fit *P* flagrum *prius*] fragrum N^2 *(legi non potest N)* fragrum quod fragrat *X* **70** ordor *N* fer *prius* – *74* esse *om. N* **71** feris *P* fer.ra *A* ferea *P* bac *P (corr.* P^2*)* baculum *A* **72** et fibula *A* gambellum *A* bellum *Stangl* **73** circula *A* quia nomina *P* : quae omnia *A* **74** deminutiua *A* : deminutiue *P* esse *P* : deminutiuae autem *A* credentur *A* **75** diminutiuea *P* deminutiuae *A* **75** *sq.* non ex sensu sed ex littera *A* **77** autem *om. N (suppl.* N^2*)* Quaedam – *78* desinunt *om. N* **78** de *om. P* **79** in – quae *om. N*

80 regionibus et gentibus diriuantur et sictis, ut Macidonicus, Sarmaticus, Germanicus, grammaticus et cetera; quaedam in tis, ut celestis, Leuitis; quaedam in eus, ut igneus; quaedam in ius, ut Aegiptius; quaedam in lis, ut carnalis, animalis. Sciendum, quod omnia diriuatiua
85 nomina adiecta semper sunt.

Nunc de conparatione pauca dicenda sunt. Possitiuus gradus cum genitiuo seruit – licet ex sollicismo –, tamen superlatiui facit opus, ut sapiens sapientum, quasi hoc diceret: sapientissimus | sapientum. Non- 34ᵘ A
90 numquam etiam conparatiuus gradus cum genitiuo cassui adhaesserit, superlatiui opus facit, et hoc non rationis, sed uetustatis est; dicis enim ‚maior omnium', ac si dixisses ‚maximus'. Et e contrario cum superlatiuus gradus ablatiuo plurali fuerit adiunctus, pro con-
95 paratiuo accipietur; sed hoc barbaricum est, Done dicente: *Tu es omnibus fortissimus regibus*, hoc dicit ‚fortior omnibus'.

A N P(X)

80 et gentibus *om. P* et de sectis *A* **81** Sarmaticus Germanicus *om. N* grammaticus *om. A* et – *84* animalis *om. N* **84** *post* Sciendum *add.* est *A* **84** *sq.* nomina diriuatiua adiecta sunt semper *A* **86** Nunc *et* pauca – sunt *om. N* Positiuos *N (corr. N²)* **87** sollecissimo *N* soloescisimo *X* **88** faciet *A N* sapientium *A N* **89** quasi – sapientum *om. N* hoc *om. A* **90** comparatius *P* **91** adhaeret *A* superlatiuo *N (corr. N²)* et – *92* est *om. N* **93** dixisset *A N* dixeris *X* *post* maximus *add.* omnium *A* Et – contrario *om. N* e *om. P* **94** gradus *om. A N* si *suppl. N²* *post* ablatiuo *suppl.* accipietur *P (exp. P²)* **94** *sq.* comparatiuo gradu accipitur *A* accipitur *etiam X* **95** sed – est *om. N* Donato *A X* **96** omnibus *om. A* *ante* hoc *add.* et *N*

De comparatiuo autem non parua nascitur quaestio, utrumnam idem gradus utriusque numeri cassui ablatiuo seruire debeat an tantummodo singulari, alis hoc 100 confitentibus, quod utrumque recipiat cassum, alis autem diffitentibus, quod absque singulari ablatiuo aliquem habeat cassum, cui rite seruiat. Ego Aeneam, quem falli in nulla erat possibile ratione, sequens confidenter assero, quod conparatiuus gradus utriusque 105 22r P numeri cassui | ablatiuo rectissime seruiat. Conparatiuus gradus nominatiuo cassui absque conparandi aduerbio quod est ‚quam' adiungi non debet. Possitiuus gradus pro comparatiuo ponitur barbarice, sicut Horatius ad me quondam scribens sic fatus est: *suo magnus* 110 *doctore* pro ‚maior', et iterum apud Flaccum legimus: *rationabilis omnibus* pro ‚rationabilior'. Sed haec licet indubitatam nobis auctoritatem non exhibeant, tamen quia a plerisque gnarissimis uiris ussurpata sunt, aper-

A N P(X)

98 cumparatiuo *P* non] cum *P* **100** alis hoc *scripsi* : aliis hoc *N* aliis autem *A* absquae hoc *P* **101** d'fitentibus *A* fitentibus *N (corr. N^2)* recipita *P* caussum *P* **102** diffitentibus N^2 : deffitentibus *N P* desidentibus *A* absque] aliqui *P* alisqui P^2 *post* aliquem *add.* non *A* **103** cum rite seruiet *A* cu *P* Aeneam – *104* confidenter *om. N* **104** in *om. A* sequaes *P* sequaens P^2 confitenter *P* **106** ablatiuum *P* conparatiuos *N (corr. N^2)* **107** gradus *om. N* nominatiuus *P (corr. P^2)* **109** gradus *om. N* comperatiuo *P* barbarice *om. N* **110** ad me quondam *om. N* sic *om. N* factus *N P* **111** iterum – legimus *om. N* falcum *A P* **112** Sed – *114* quia *om. N* **113** dubitatam *P* nobis *post* exhibeant *transp. A* exhibeat *P* **114** plerisque *A X* : peeristi *P* peleristi P^2 ignarissimis *X* aperta *N*

115 tam diffessionem inferre non debent. Conparatiuus gradus superlatiuo incongruentissime praeponitur, ut maior maximo; superlatiuus quippe gradus omnibus superequitat, sicut et possitiuus omnibus subsedet; conparatiuus autem uelut quaedam medietas scalaris
120 et possitiuo altior et superlatiuo humilior. Est gradus quasi possitiuus superficie, sed qualitate superlatiuus, ut praecipuus egregiusque et cernuus; dicimus enim: praecipuus omnium, egregius patrum, cernuus regum.
Nunc de genere tractandum est nominum. Quadri-
125 formia genera sunt, sicut omnibus patet legentibus: primum masculinum, secundum femininum (et hoc sic orditur, quia et secundum leges antiquas uir mulieri

A N P(V) (X)

115–120 *Ars Bern. 80,22–26*

115 diffessionem *scripsi* : diffissionem *P* definitione N^2 *(legi non potest N)* diffensionem *A* disensionem *X* difensionem *V*; *hinc. inc. V* inferre *A P V* : afferre *X* insperari *N* debet *P (corr.* P^2*)* debeant *A V* **116** gradus *om. A N* **117** quippe gradus *om. N* **118** superiacitat *V* et *om. A* subsidet N^2 **119** autem *om. N* *post* autem *add.* gradus *A* meditas *P om. N* **120** et *prius*] ut *V* *post* altior *add.* est *A* et *alt.*] in *A* **121** superfice *N P (corr.* N^2*)* **122** ut – cernuus *om. N* et cernus *P V (corr.* P^2*)* incernuus *A* **123** cernuus] ceruus *N (corr.* N^2*)* cernus *V* **124** Nunc – nominum] De generibus *N* **125** sunt genera nominum *A* omnibus *om. N* patet *ex* petet *corr.* N^2 **126** *sq.* primum – orditur] masculinum femininum neutrum commune; masculinum et femininum *N* primum *ex* primus *corr.* V^2 hoc] bene *A* si *V* **127** et *om. A N* anticrias *V* mulier *V*

praelatus est); neutrum autem ideo dicitur, quia et in declinatione et in qualitate nec aperte masculinum nec absolute dicitur esse femininum; commone autem ge- 130 nus duplex est: aut enim masculino generi et feminino
22ᵘ P commonia nomina sunt, | ut sacerdos dies finis renis lacus, sed cum masculini generis sit sic declinatur: lacus laci laco, sic acus aci aco, sic domus domi domo, et faciet domorum domis; at feminino genere dicitur 135 lacus lacus, sic acus acus et domus <domus> et faciet domuum domibus. Lapes pulues cines masculina sunt, lapis puluis cinis feminina sunt, sed declinatio eadem

A N P V(X)

128–139 *Don. Ort. 92,745–93,754* **132** commonia–**148** *Clm f. 2ʳ,24–2ᵘ,10*

128 est *om.* *N* et *om.* *A N* **129** in *om.* *N.* *(suppl.* *N²)* aperte] parte *V* nec *alt.*] et non *A* **130** dicitur esse *om.* *N* femininum esse *A* femininum esse dicitur *V* commone – *131* feminino] commune id (est *add.* *N²*) masculinum et femininum *N* **131** aut enim *A* : et enim *V* autem *P* masculino generi *P²* : masculino genere *V* masculinum generi *P* masculini generis *A* **132** nomina communia *N V* nomini communicas *N²* sunt *om.* *N* sacerdus *N P* *(corr.* *N² P²)* fines *N (corr. N²)* rinis *P* **133** masculino generi *P* declinantur *(?)* *P (corr. P²)* declinabitur *N* sic – *134* aco] cum ce co *N* **134** sic *prius*] sicut *A* sic *alt.*] sicut *A N* **135** domarum *P* domum *N* et femininum (genere dicitur *om.*) *N* at] et *etiam P* genere *om. etiam P V* dicuntur *A* **136** lacus *alt. om.* *P V* sic *om.* *N* acus acus et *Polara* : accusa accus̄ et *A* acus *P* et *N* lacus *V* domos *P* domus *alt. suppl. Polara* facit *V* **137** domum *N* Lapis (*N² ex* lapes) puluis cinis *N* mas̄ gen̄ sunt *A* **138** lapis – sunt *om.* *N*

est. Commonia etiam masculino et neutro inueniun-
140 tur, ut fulgor murmur frigus buxus. Sunt et feminino
et neutro commonia, ut tellus holus. Omnis autem ani-
malis aut auis nomen proprium genus habere non po-
test, antequam discernatur, cuius sit generis, exceptis
dumtaxat hiis quibus propria in utroque genere nomi-
145 na possita sunt, ut taurus et uacca, bos et bouis, aries
et ouis. Nomina autem, quae omnibus generibus ap-
tantur, non commonia, sed omnigena dici debent, ut
felix uelox uerax amens diues prudens.

De numeris autem hoc tantum dicendum est, quod
150 sequestrata singularitate et pluralitate manifesta multa
commonia utrique | numero inueniuntur, ut spes nubes 213r N
dies clades fames sedes uultus tribus gressus et cetera.
At terra, in qua hominum genus est, turba tribus po-
pulus plebs contio licet singularem numerum praefe-

A N P V(X)

153–157 *Clm f. 2u,10–14* **153** *sq. cf. Don. 623,7 sq.*

139 Commonialiam masculino *P* masculini et neutri *N* **140** marmor *P X Clm* frigus] prunus *N*² *(legi non potest N)* bux *V* **140** *sq.* feminini et neutri *N* **141** et *om. V (suppl. V*²*)* holus] ullus *V* autem *om. N* **143** antequam *ex* antiquam *corr. V*² generis sit *V* **144** dumtaxat *om. N* quibus – *145* sunt *om. N* in *et* nomina *om. V* gene *P* **145** aurus *P* et *alt. om. N P V* bobis *V* buis *P* aeries *P* **146** oues *V* quae *om. N P V (suppl. N*²*)* **147** omnigenaria *A* **148** uolox *P* ueras amiens *V* diues] demens *A* **149** autem *om. A* **150** sequestratas *V* sequestura *A* **150** *sq.* multa nomina communia *A* **151** utriqui *P* sepes *A P (corr. A*²*)* **152** fames sedes *om. A* gresus *P* **153** turbac *P* **154** numerum singularem *A* praeferant *N*² proferr̄ *V*

35r A runt, pluralia tamen manifestantur | ex sensu, unde et 155
pluralis numeri uerbis applicari debent, sicut et Cicero
effatur: *audite plebs* et *intendite tribus.*

Figurae autem sunt duae: simplex et conpossita. Sed
conpossitio nominum aliquoties in bonam partem,
nonnumquam autem in malam proficit, quia, cum di- 160
23r P cis ,impius', peior ,pio' est, cum autem | dicis ,impiger'
et ,inlustris', melior est ,pigro' et clarior ,lustri' (hoc
est ignobili). Conpossitio autem nominum per modos
fit, qui modi aut integri aut corrupti sunt. Corruptis
autem modis integritas non est quaerenda, sicut nec 165
integris adimenda; qui enim corrupti dicuntur, non
quo integri ante fuerint, sed quia soli Latine dici non
queunt. Legimus dicente Aenea, quia hii modi con-
possitionum duarum uel trium litterarum numerum
non excedant; dicimus enim tribus modis ,integer' 170

A N P(V) (X)

164–168 *Don. Ort. 96,860–863*

155 plura *V* plurali *A* **156** uerbis pluralis numeri *A* et *om. A N V Clm* **156** *sq.* Cicerone refertitur *V* **157** et *om. A* adhendite *A* **158** sunt duae] audiae sunt *A* **159** nomium *P* **159** *sq.* aliquoties ... nonnumquam] nonnumquam ... aliquotiens *A* aliquoties] *hinc des. V* **160** nonnum *P* autem *om. A* **161** autem *om. A* impeger *P* **162** est *om. P* glarior *P* **163** Cunpossitio *P* copiosioci *A* in modis *N* **164** *post* modi *add.* syllabae sunt *N* aut integritas aut correpti *P (corr. P^2)* **165** aut *P* intregritas *P* **166** qui] quia *Huemer Polara* **167** quo *P* : quod *A N* integri ante *A N^2* : integritate *P* integri. .ate *N* *post* ante *add.* non *A* quia] quod *N* **168** Legimus – *172* metiuntur *om. N* dicente *A* : dicen. .ate *P* conpossitione *P (corr. P^1)*

nouissimo corrupto, ,insulsus' medio corrupto, quae tamen nomina plerique duobus modis metiuntur. Sunt nomina, quae accepta conpossitione litteram mediam uocalem motant, quae in simplicibus primae est sylla-
175 bae, ut salsus insulsus, barbatus inberbis, dampnatus indempnis, minatus inmunis. Monassyllaba autem nomina conponi non possunt praeter adiecta, ut ers iners, sons insons. Cetera autem primae possitionis sicut nec conponi, ita nec per modos discerni habent,
180 quia hii modi quos dicimus syllabae sunt, ut ars mons.

Cum me Aeneas sciscientem adhuc rudemque discipulum lucide uellet inbuere, quandocumque mihi modos nominum syllabas pedes metra scribebat, ita punctis interpossitis informabat, ut primo pede pagillis
185 inpresso unum punctum inpremeret et ita secundum incrementum uel numerum modorum punctorum quoque adiectio infigeretur. Et quia ipsius Aeneae mentio

A N P(X)

175 insulsus : *Don. 624,4*

172 plerisque *P* mentiuntur *A* **173** mediam *om. N* **174** quae – syllabae *om. N* semplicibus *P (corr. P^2)* prima *P* **175** ut sulsus *P* **176** inmonis *N (corr. N^2)* Monassyllabae *P* Monosyllaba *A N* **177** ut ers] es s *P* **178** autem *om. A* **179** discer *P* **180** quia – sunt *om. N* quo *P (corr. P^2)* **181** *sq.* Cum Aeneas ad utrumque discipulum licide (lucide N^2) *N* sciscientem *Huemer* : scitientem *X* scircientem *P* sciscitantem *A* **182** liquide *X* lucido *A* uellet N^2 : uellit *N P* uelit *A* P^2 modus *P* **183** nominum *om. N* **184** pedes *A* **184** *sq.* pagilla inpressa *N* **185** inpraemere *N P (corr. N^2)* secondum *P* **186** quoque *om. A* **187** Et – *194* deprenditur *om. N*

incedit, commonitoria eius uerba paucis proferam uo-
23u P bis, quae propter illius longam absentiam sine lacrimis |
fari non possum; dicebat itaque mihi: *O Virgili, pri-* 190
mum sidera, ne putius tuis inuentis quam tuorum doc-
torum credas exemplis. Quanto magis enim propria
auctoritas defenditur, tanto magis inproba falsitas esse
deprenditur. Dicebat etiam: *Nullum diem totum totam-*
ue noctem uacuam a sapientiae studiis exigas, quia, etsi 195
una die uel nocte lectionem intermiseris et crastino sta-
tim legere coeperis, sensus acumen aliquantula licet
parte repperies deacutum; cotidiana namque lectionis
intentio acuendi augmenta conquirit ingenii. Hoc mihi
prae ceteris insinuabat, ne congregandae cupiditate 200
pecuniae tenerer; sicut enim aqua ignis extinctoria est
et sicut tenebrae lumen obtendunt, ita etiam sapientis
sensum pecuniae cupido incapacem expertemque peri-
tiae facit. Verum quoniam omnia illius documenta
commemorare nec huius temporis stiliue nec meae fa- 205
cultatis esse arbitror, unam illius quae forte legentibus

A N P(X)

188 commonitoria *X (et Huemer)* : commoniatoria *P* comminatoria *A* **189** quae *P X* : et *A* ipsius *A* **191** considera *A X* inuenti sunt *A* **194** deprehenditur *A* depraeditur *P* etiam *A P X* : enim *N* diem *om. N (suppl. N²)* totum *om. A* **195** exiguas *A* etsi] si *N* **196** crastinum *P (corr. P²)* **196** *sq.* statim in crastino *A* **197** licet aliquantula *A* **198** cotidiana] communia *A* **198** *sq.* lectionis intentio cotidiana (namque *om.*) *N* **199** Hoc – *201* tenerer *om. N* **200** insimulabat prae ceteris *A* cupidine *A* **201** ignes *N* extinctoria est *om. N* **202** obtundunt *A N² P² X* **203** cupido – *208* quaererem *om. N* inexpertemque *X* **205** nec *prius Huemer* : ne *P* non *A* mea *P* **206** ilius *P*

prosit sententiam proponam. Quadam die cum eum secreto quaererem, quid inter causam rem rationemque distaret, habito suspirio tandem praedixit: *Quid,*
210 inquit, *o fili, attinet? Si enim statuero, sicut noui, quid proderit, cum omnia instrumenta maiorum uel ignoratio scribtorum uel uetustatis consuetudo turbauerit? Verumtamen quia tibi rogare uisum est, audi: ‚ratio' est quicquid ad iudicium ac discretionem spectat; ‚causa'*
215 *duplex est: aut enim de causatione aut de cautela dicitur; ‚res' autem generaliter intellegitur quicquid in mundi creatura aut actum aut accidens uersatur.* Haec Aeneas.

Nunc de cassu sermo paulo longius protrahendus
220 est. Casus sunt sex. Quare? Quia sex negotia | homines 24r P agunt: nominant generant dant accusant uocant auferunt. Vnde hii quoque casus hanc summam accipiunt: Nominatiuus ‚hic Plato dicit', genitiuus ‚huius Platonis dicta fuerunt', datiuus ‚huic Platoni placuit | dicere', 35u A
225 accusatiuus ‚hunc Platonem ferunt dixisse', uocatiuus

A N P(X)

220 Casus–**222** *Don. Ort. 97,872–874 Laur. 50,16 sq. Sed. mai. 144,43–45* Casus sunt sex : *Don. 624,12* Quare–*222 Ars Bern. 86,23–25*

207 promam *A* **208** in secreto *A* quaererem *Huemer* : eberem *P* haberem *A X* rogarem *Stangl* quid inter] quiter *P ante* rem *add.* et *A* **209** distet *N* distar *A* habeto *P post* habito *add.* super hoc *A* habito – *213* audi *om. N* praedixit *P X* : dixit *A* **210** filii *P* sicuti *A* qui *P* **215** cautela] cainelau *P* **216** autem] enim *A* **217** *sq.* Haec Aeneas *om. A N* **219** *sq.* Nunc – est] De casu *N* de *om. P* **221** agunt] habent *N X* generantur *A* accusant *Stangl* : agunt *N P X* agunt accusant *A* (accusant *del.* A^2) **222** causus *P* sumam *P* **223** Platoris *P* **225** fuerunt *A*

‚o Plato, uere dixisti', ablatiuus ‚ab hoc Platone dictum fertur'. De accusatiuo cassu quaerunt, quid sit. Plerique nostrorum hoc uerbum frequenter triuerunt, id est accussandi; Cicero etenim sic dicit: *accusate quod rectum est*, hoc est ‚agite'; Terrentius quoque: *quare non accussatis paenitudinem?*, id est ‚non agitis'; Gelbidius etiam de Ambrosio *omnia*, inquit, *laude accusabat digna*, pro ‚agebat'. Vnde intellegitur, quod accussatiuus cassus ob hoc uocatur, quia uerbo heret actiuo; et ut uerius dicam: accussatiuus ipse actiuus erit. De septimo autem cassu quid dicemus, cum tam multi de eo scribserint, ut iam nulli incertus sit? Nos tamen hoc dicimus, quod septimus cassus ab ablatiuo hoc tantum distat, quod ablatiuus praepossitionem recipiat, septimus autem cassus certis | cassibus certisque uerbis hereat; dicis enim ablatiuo cassu ‚ab hac regione uenerunt', septimo autem ‚hac regione praediti sunt', sicut et ‚laude digni' et ‚arte macti'.

230 235 213u N 240

A N P(X)

227–236 *Clm f. 10u,13–20* **229–231** agitis : *Ars Bern. 87,30–32 Clem. 39,19–21 Laur. 52,73–76 Sed. mai. 146,18–21*

226 ablatiuus *om. P* **227** fertur] fuerunt *A* **228** triuerunt *X (et Huemer)* : trierunt *P* tribuerunt *A Clm om. N* **229** enim *A* **230** Terrentius – *233* quod *om. N* **231** id – agitis *om. P* Geluidius *A* Galbungus *Clm* **234** cassus *om. A* ob] cha *P* **235** ut *X Clm* : *om. codd. ceteri* **236** est *A* autem *om. A* quod *N* **237** multa *A (corr. A²)* scripserunt *A* incercius *P* certi *N* sint *N* **238** dicemus *N (corr. N²)* sentimus *P* ab *om. N P (suppl. N²)* et *A* **239** tantum hoc distant *A* recipit *A* **240** autem *om. A* **241** regine *P* **242** ueniunt *A* hac] casu *A* **243** et *prius om. N* laude] late *N* digna *A (corr. A²)* et *alt. om. A N* ar *P* *post* macti *add.* sunt *N*

Sunt multa nomina, quae nominatiuo tantum con-
245 tenta ceteris cassibus priuantur, ut pus rogs als muls,
sicut etiam quae nominatiuo et genitiuo tantum plura-
li flectuntur, ut uiri uirum, cuius alia declinatio integra
est, licet ex consuetudine, non ex ratione usurpata sit,
ut uir uiri uiro et cetera. Est aliud nomen, quod geni-
250 tiuo singulari caret, ut humus, nam humi datiuus est.
Sunt et alia nomina, quibus nominatiuus et accussati-
uus et uocatiuus est, ut glos | glorem o glos, nam ceteros 24ᵘ P
ratio non recipit; sic et cers cerem o cers. Sunt et alia,
quae excepto ablatiuo in numero singulari nullum cas-
255 sum habent, sed in plurali omnibus gaudent, ut ab hoc
uiscere et ab hoc uerbere. Sunt item quae excepto no-
minatiuo et uocatiuo singulari tantum numero per re-

A N P(X)

244–253 recipit : *Clm f. 11ᵘ,6–14* **253–274** gelu *prius : Clm f. 11ᵘ,14–12ʳ,2*

244 – *250* est *om. N* nomina multa *A* **245** rogs als] uel rogus algor *s.l. add. A²* muls] lac nomium (?; *lege* ouium?) *s.l. add. A²* **246** *post* etiam *add.* nomina *A* **247** flectantur *P* uiri *Herren* : uir *codd.* **249** uero *A* Est *om. A* **250** caret singulari *A* datius *P* **251** et *prius om. A* et *alt. om. A* accussatius *P* **251** *sq.* et uocatiuus et accusatiuus *N* **252** est *om. P* **252** nam – *253* o cers *om. N* **253** cers *prius*] cornutus *s.l. add. A²* o ces *P* **253** – *255* Sunt alia quae nullum casum habent excepto ablatiuo numero (numeri *N²*) singularis, sed in plurali omnibus gaudent *N* *post* alia *add.* nomina *A* **254** in *om. A* **255** *post* plurali *add.* nuo *A* ut] et *N* **256** et *om. A* item *P Clm* : itidem *X* alia nomina *N* nomina *A* quae *om. N P* nomineatiuo *P* **257** singulari *om. N* tamen *A P* numero – *258* numerum] omnis (omnes *N²*) alii declinantur in singulari et plurali *N*

liquos cassus flectuntur, pluralem tamen numerum non habentia, ut dicionis dicioni dicionem dicione; sic alliuionis. Sunt alia, quae excepto accussatiuo singulari 260 per omnes cassus utriusque numeri declinantur, ut tenebra; unde et nostri solent tenebras semper actiuo applicare uerbo; sed tamen cum dicitur ‚tenebra', quaedam in die facta ferrugo accipitur, at ‚tenebrae' densissimae profundissimaeque noctium obscuritates 265 sunt. ‚Diuitiae' autem singularem numerum habere non possunt, ‚iuuentus' et ‚senectus' plurali numero non flectuntur.

Sunt item nomina, quae a ueteribus aliter declinabantur et nunc uelut recentiori instaurata peritia aliter 270 flectuntur, ut uis uis ui uim uis ui et pluraliter uis uium uibus uis uis uibus; at nos dicimus uirs uiris uiri uirim uirs uiri et pluraliter uires et cetera. Dicebant

A N P(X)

260–266 *cf. M f. 33^u*

258 flectuntur] sunt *A* plurarem *P* numerum tamen *A* **259** ut-dicione *ante 258* pluralem *transp. A* dicionem – *263* tamen *om. N* **260** albionis *A* aluinionis *Clm* alia] nomina *A* singula *P* **261** diclinantur *P* **263** uerbo amplicare *A* tamen sed *A post* dicitur *add.* enim *N* **264** quaedam *om. N* facte *N (corr. N²)* accipitur ferrugo ac *A* **265** ac profundissimae *N* **266** sunt *om. N* autem *om. N* singulare *N* numero *N* **267** senatus *N (corr. N²)* **268** flectitur *N* flectiuntur *P* **269** item *Huemer* : idem *P* itidem *X* etiam *A om. N* uetribus *P* declinantur *NP Clm* **270** et – *271* flectuntur] nunc aliter *N* nunc] nō a *A* **271** et pluraliter] plurali numero *A* **272** uis uis uibus *om. N* **273** uirim uirs uiri *om. N* uirim] uirum *Clm* et pluraliter *om. A* et – *277* cetera *om. N*

etiam gelus gelus gelui gelum gelus gelu; nos sic: gelu
275 gelu et cetera. Sunt qui dicunt, quia unicornis semper
flecti debet, nos autem inuenimus unicornus -ni -no et
cetera.

Sciendum sane, quod omnis monosyllabae declina-
tio duplici nominatiuo utatur, ut plebs plebis et nomi-
280 natiuo plebis, ars et artis, bos et bouis. Est aliud no-
men, quod duplicem declinationem duplicemque | 25r P
qualitatem habet, ut nas naris nari narem et reliqua;
est et nas natis nati natem nas nati; ueteres dicebant,
quod omnia foramina corporis ‚nas' dicebantur.

285 ‚Sol' utroque numero flecti non prohibetur, sed sin-
gulari numero ‚sol' ipsum luminare erit; at ‚soles' ipsos
dies nominamus, in quibus sol totum inluminat polum.

A N P(X)

278–291 *Clm f. 12r,2–12* **285–291** *M f. 33r Beda orth. 50,1062–1067 Alc. 309,21–25*

274 gelus gelus – *275* cetera] elus gy gyl gelui gelum gylus gylui et reliqua *A* nos *scripsi* : non *P* sic *Huemer* : cis *P* **275** quia] quod *A* semper *om. A* **276** -ni -no *om. P* **278** est sane *A* monasyllabae *P X* declinationes *N* declinationi *Clm* **279** dupli *N (corr. N*[2]*)* nomine *N P* utetur *P* plebs et plebis *A* et – *282* ut] et *N* nominatio *P* **279** *sq.* et – plebis *om. A* **280** buis *P* bobis *X* **282** nari – *283* est *om. N* **283** est *om. A* nas natis] na nasti *P* nas nati] et reliqua *A* nas nati – *284* dicebantur *om. N* **284** dicebatur *P* **285** *post* Sol *add.* in *M* utrique *N (corr. N*[2]*)* **285** *sq.* flecti – numero *om. P* flecti – soles *om. N* (declinatur sed singulariter ipsum luminare significat at pluraliter *suppl. N*[2]) **286** *ante* numero *add.* est *A* sol *om. A* at] ast *P X Huemer* **287** sol *om. N (suppl. N*[2]*)* sol totum] solutum *P*

Nonnulli tamen ueterum ipsa carmina ‚soles' nominauere, sicut Horatius in principio cuiusdam uoluminis taliter exorsus est: *soles meos omni ecclesiae uestrae* 290 *commendo.*

Sunt etiam quaedam nomina, quae multis uidentur esse defectiua, quod ratio lectionis annullat, ut uas et spes, chors, mas. Sed ‚uas' in declinatione uariatur; alii enim in genitiuo ‚uassi' putantes et in ablatiuo ‚uasso' 295 et pluraliter ‚uassorum uassis', ita declinandum putauerunt. Nos autem sequentes doctorum scita, non uulgaribus opinionibus adducimur; docti siquidem huius nominis declinationem hoc nobis modo tradidere: uas uassis uassi uas uas uasse et pluraliter uassa uas- 300 sum uassibus uassa uassa uassibus.

36r A Hoc sane considerandum, quod multa nomina | neutra duas declinationes habent, ut fundamen fundaminis et cetera; item fundamentum -ti -to. Sic stramen et

A N P(X)

294–301 *cf. Don. 626,10 sq. Art. Bern. 116,7 sq.*
302–309 *Clm f. 12r,13–19*

288 tamen ueterum *om. N* **289** cuiusdam *om. N* **290** omnia *P* omnae *A* **291** condo *P Stangl post* commendo *add.* hoc enim sonet carmina mea *Clm* **292** – *301 om. N* uedentur *P* uidet *A (corr. A²)* **293** defectatiua *A* et *om. A* **294** in duas declinationes *A* **294** *sq.* alii enim] alienim *P* alii *A* **295** uassi *ex* si *corr. P²* **296** pluraliter *P* : in plurali numero *A* **297** doctorum scita sequentes *A* **298** obducimur *A* **299** tradidere modo *A* **300** uas *sec. om. A* et pluraliter *om. A* uasum *P* **302** *post* considerandum *add.* est *A X* **303** fundamen] fundamenta *P* fundaminis – *304* item] et *N* **304** et cetera *om. A* -ti – *309* mirabilium] et uas uasis et uas uadis *N*

305 stramentum, cognomen cognomentum, specimen specimentum, crassamen crassamentum et cetera, quae in n declinantur. Item altare -ris et altarium -rii, praesepe praesepium, simile similium, terribile terribilium, mirabile mirabilium.

310 Sunt etiam feminina nomina, quae duplici declinatione gaudent, ut materies et materia, temperies | tempe- 25ᵘ P rantia, caluities caluitia (licet fit et caluitium), signities signitia, laetities laetitia, requies requia, facies facia. Sed hiis multa distantia est, nam materies artificiorum 315 est et materia consiliorum; sic temperies aurarum et temperantia animorum; caluities naturalis est, caluitia doloris, caluitium artis; signities uitii est, signitia frigoris; laetities subiti benefici est, laetitia familiaris; re-

A N P(X)

310–326 *M f. 33ʳ (p.a.l.)* **310–320** *Ars Bern. 131,11–21 (p.a.l.)* **314** *sq.* materies – consiliorum : *Beda orth. 34,664* **315** *sq.* temperies – animorum : *Agroec. 122,1 Isid. diff. 1,553 Beda orth. 54,1181 Alc. 311,20* **317** signities – frigoris : *Beda orth. 50,1073 Alc. 310,7*

305 specimen] specimentu. *P* **306** *post* crassamentum *add.* iustamen iustamentum *A* cetera] reliqua *A* **307** n] II declinationibus *A* -ris et ... -rii *om. A* **308** terrebile terrebilium *P* **310** etiam] et *N* nomina *om. N* **311** et *om. A M* temperies – *316* animorum *om. N* temperias temperientia *P* (temperaentia P^2) temperantia] temperia *X* **312** cauitium *P* **313** laeties *P* **314** artificorum *P* **315** *post* consiliorum *add.* est *A* sicut *A* et *alt.*] est *A* **316** animorum *A* (*et Agroec. Isid. Beda*) : morum *P X* *post* animorum *add.* est *A* *post* est *add.* capitis *N* **317** *post* artis *add.* est *A* *post* frigoris *add.* est *A* **318** subditi *P* beneficium *A* familiari *N* familiaritatis N^2

quies refrigerii a labore est, requia otiositatis; facies ipsa superficies est, facia similitudo faciei in pictura. 320 Origo originis initium est, at origo origonis neutrum est et est uelum nauis et habet in plurali numero origona. Cantarus animal est, cantarum camara domus. Domuncula conclauium domus, domicilium nidum auis. Diluuium inundatio inmoderata aquae, deluuium 325 sanctificatio est.

Originalia nomina, ex quibus uerba nascuntur, in o exeunt, ita tamen si ipsa uerba in o exierint. Alioquin uerba, quae in m exeunt, habebunt originalia in a, ut potentia essentia praesentia absentia, ex quibus sunt 330 possum sum praesum absum. Vidantur autem mihi nominum et uerborum adfinitates humanae genialogiae similitudinem habere, qua dicimus patrem et filium,

A N P(X)

321 *sq. Beda orth. 38,782 sq.* **323** Cantarus – domus : *Beda orth. 19,283* **324** *sq. Beda orth. 20,331* **327–331** *Clm f. 12ʳ,19–23*

319 est a labore *A* requies *N* otiositas *N* otiositas est *A X* facies – *320* pictura *om. N* **321** Orego *N (corr. N²)* rigo *P* oreginis *N* originis *N²* origo *alt.*] orego *A* origonis *N* : originis *P* oreginis *A* -is *X* **322** et est *om. A* et habet *om. N* numero *om. N* oregina *A* **323** Cartarus *P* camarea *P (corr. P²)* **324** conclauum *A* domincilium *A* domucilium *P* nidus *A* **325** deluuium] diluuia *A* diluuium *P* **327** o] eo *A* **328** exeunt – o *om. N* *post* si *add.* in *A* uerba] uersa *P* **329** exeunt *om. N* *post* originalia *add.* nomina *A* **330** potentia *N X Clm* : patientia *A* poeta *P* praesentiae *P* **331** prosum *P* adsum *N* Videntur *A N X* **332** et] ac *A* genelogiae *A* **333** quia *A N* et *om. A* *post* filium *add.* ac *A* et *N*

nepotem pronepotemque; patris loco originale nomen
335 habeto ut glorificatio, pro filio uerbum glorifico, pro
nepote nomen primae possitionis ex eodem uerbo
nasciens gloria, pro pronepote adiectum nomen ex
praedicto nomine ueniens ut gloriosus gloriosa glorio-
sum. Sic oratio oro oratorium orator oratrix, sed quia
340 a neutrali nomine ueniunt, ideo tertium genus non ha-
bent; | si autem a feminino genere uenerint, trea gene- 26r P
ra in adiectis habebunt, ut est beatitudo, ex qua nasci-
tur beatus beata beatum.

Simul et hoc adtende, quod omnia originalia, quae
345 ante nouissimam syllabam a habuerint, uerba primae
coniugationis semper procreabunt, ut est oratio oro
oras. Si autem ante eandem syllabam i habuerint, uer-
ba tertiae coniugationis productae ex se faciunt ueni-
re, ut eruditio erudio. Secundae autem coniugationis
350 tertiaeque correptae uerborum originalia indiscretam
regulam habent.

Inter ‚operationem' et ‚opus' et ‚operam' hoc inte-
rest, quod ‚operatio' signorum est, ‚opus' generale est

A N P(X)

344–351 *Clm f. 12r,23–29* **352–355** *M f. 33r F f. 34r*

335 gloficatia *P* loco filii *A* filium *N* glorifico] ex eo noē iens *A* **336** nepotem *N* uebo *P* **337** nasc.ens *N* nascens *A* pro *om. N P (suppl. N²)* **339** Sicut *A* **340** trium genues *P* **341** uenerit *N* **342** adiecta *N (corr. N²)* habent *N* **344** omnia *om. N post* originalia *add.* nomina *A Clm* **345** a] o *A* **346** *sq.* ut est oro as at *A* (oratio *om.*) **347** aut *P om. A* ante nouissima syllaba *N* **349** *post* erudio *add.* -dis *A* Secondae *P* **350** tertae qui *P* et tertiae *A* **352** *sq.* hoc – quod *om. N* **353** singulorum *M*

omni officio, ‚opera' autem singulari numero laboriosa sollicitudo est, quae praecipue animam cruciat. Non- 355 nulli ita sentiunt, quod ‚locus' masculini generis sit et ‚loca' neutralis, quibus auctoritas lectionis non annuit; nam sepe inuenimus ‚locum' masculino genere, qui habeat pluraliter ‚locos', et neutrali genere ‚locum' est, quod facit ‚loca'. Sic et ‚iocus' et pluraliter ‚ioci', item 360 ‚iocum' et facit ‚ioca'. ‚Regia' aula regis erit, ‚regnum' in ipsa substantia.

Sunt cassus extraordinariae declinationis, ut opia opiae et pluraliter opes; at figurae conpossitae uterque cassus in suo statu integer permanet, id est inopia 365 et inops. ‚Bonus' et ‚bonis' uterque in sua declinatione repperitur, dicente Lucano: *bones uiros urbs dedit Siciliae*; et iterum Serenus: *sanctem deorum cultorem*

A N P(X)

355–361 ioca : *Clm f. 12ʳ,29–12ᵘ,3* **363–370** crescere : *Clm f. 12ᵘ,3–9*

354 omnis officii *N²* singulari numero *om. N* laborio *P (corr. P²)* laborossa *F* **355** lassitudo *N* est *om. A F* quae – cruciat *om. N* **355** *sq.* Nonnulli ita *N P² Clm* : nonnulluta *P* nonnulli autem *A* **356** et *om. N* **357** neutrum *N* quibus – *375 om. N* auctoritos *P* **358** locus *A* habet *A* **359** plurali numero *A* locos *ex* locus *corr. P² post* et *add.* locum *et* locum est *om. A* **360** Sicut *A* **360** *sq.* item – ioca] et iocum et ioca *A* **361** *sq.* regnum substantia est *A* **362** in *secl. Winterbottom* **363** extraordinari.et *A* **364** conpossitiae *P* conpossitiuae *P²* **365** etatu *P (corr. P²)* est permanens ut id est *A* **365** *sq.* ops et inops *Clm* **366** et bonis *om. A* **367** urbi *Stangl* Siciliae *scripsi* : Sicilia *A P X Clm*

quis non laudabit?; item eon eundem: *perfectem | in* 36ᵘ A
370 *cunctis oportet crescere uirum*. Nosse itaque debemus, quod ea quae paulo rariora sunt ob hoc doctores possuerunt, non quo nocere uellint audi|toribus suis, sed 26ᵘ P proficere, ut, cum haec in eorum uidauerimus operibus inscribta, tamquam trita et cognita in ussu habe-
375 amus.

VI. DE PRONOMINE INCIPIT

Reddidimus, ut potuimus, superiore epitoma rationem requirentibus, qua diuitia nomen uerbo praetulerimus. Nunc aliud quaestionis inminet genus, cur eti-
5 am pronomen uerbum | praecedat, cum uerbum 214ʳ N omnium partium egregium sit. Quibus hoc modo respondendum est, quod in diuisione omnium partium

A N P(X)

2–20 *Don. Ort. 62,113–63,128* **2–4** *cf. supra 137,2 sqq.* **4–6** *Ars Bern. 134,16 sq.* **7–17** *Clm f. 12ᵘ,19–29*

369 laudauit *A* eon *P* : con *A* cum *Clm* perfectem eundem *A* **370** Nonse *P* **371** quae *om. P* **372** quod *A* **373** uideremus *A* **374** tamquam *om. A* **1** *tit. ante 18* Pronomen *transp. A om. P* De pronom̄ *N* Incipit VI. aepithoma de pronomine *X* **2** Superiore coepto humana ratione requirentibus *N* aephtoma *P* **3** deuitia (*et gloss.* causa) *N* deuotia *A* **3** praetulerimus – *6* sit *post 7* partium *transp.* (*et* orationis *om.*) *A* **4** quaescionis *P* genus imminet *A* **5** praecedit *A N* cur *P* **6** Quibus – *7* est] R *N* **7** diuisiones *P (corr. P²)*

orationis alii octo partes dixere, nonnulli eundem numerum minuentes nomen et pronomen in eandem partem redigendum putauerunt; uerbum quoque et 10 participium in unum conglomerantes absordum dixerunt uelut a corpore membrum, ita a uerbo separare participium; aduerbia autem et coniunctiones unam partem esse putauerunt, sequestratis praepossitione et interiectione; atque ita erat, ut pro octo partibus V 15 annumerauerint. Hac ergo ratione pronomen a nomine secernere noluerunt sicut nec socios a rege.

Pronomen autem est pars subministratoria orationis, quae quidem absque nominis amminiculo infirma esse uidetur. Sed nomen illius uel maxime eget adiumento, 20 praesertim cum eius uicem ipso dumtaxat nomine an-

A N P(X)

16 *sq. Ars Bern. 134,22–24* **18–20** adiumento : *Ars Bern. 134,13–15 Clem. 52,22–24 Laur. 69,24–27*

8 nunnulli *P* nulli *N (corr. N²)* eundem numerum *om. N* **9** et *om. A* eadem *N P* **10** parte *N post* partem *add.* orationis *A* rediendum *N (corr. N²)* redigendam *A* quoque *om. N* **11** congloberantes *N* conglutinantes *X* obsurdum tamen dixerunt *A* duxerunt *X Clm* dierunt *P* **12** uelut – *13* participium *om. N* **13** autem *om. N* coniunctionis *P (corr. P²)* **14** partem esse putauerunt *om. N* sequestrat *N* sequestrata *N²* **15** atque – *16* annumerauerint] ita ut V partibus nominarint *N* (-ent *N²*) **16** annumerarent *A Clm* Haec *P* Hac – *17* rege *om. N* **17** noluere *A* nec *om. P* sotius *P* socius *Clm post* rege *add.* Explicit V. *A* **18** autem *om. A* est *om. P ante* orationis *transp. A* subministratoria pars *N* **19** quidam *N (corr. N²)* **19** *sq.* uidetur esse *N* **20** uel *om. A* egit *N (corr. N²)* eget *ante* illius *transp. A* **21** praesertim *et* eius uicem *et* dumtaxat nomine *om. N*

te prolato conplet ac retenet, Flacco scribente: *Vidimus ex Hebreis uirum eligantem et admirati eum sumus atque cumplexi*; non enim iterum dixit ‚uirum ad-
25 mirati'. Attamen etiam nomine cum ipso pronominis persona collecta non respuitur, uelut si dicas: *Tullius ipse scribsit.*

Inter pronomen autem et nomen hoc interest, quod pronomen conparatione | carens personam habeat, ut 27r P
30 ego tu ille, nomen autem persona abiecta conparationem recipiat, ut carus carior carissimus.

Sunt pronomina omnis generis et unius personae, ut ego tu, et sunt e diuerso unius generis et omnis personae, ut ipse et qui; dicis enim: ego ipse qui dico, tu
35 ipse qui dicis, ille ipse qui dicit, nos ipsi qui dicimus, uos ipsi qui dicitis, illi ipsi qui dicunt.

A N P(X)

28–31 *M f. 33r sq. Don. Ort. 102,44–47 Ars Bern. 134,26–29 Clem. 52,17–20 Laur. 69,19–22 Sed. mai. 169,62–65* **32–36** *Clm f. 14u,5–8* **32** *cf. Don. 631,4*

22 Flacco *Huemer* : Falco *A P* falso *N* *ante* Vidimus *add.* ut *N* **23** eligantem *om. N* mirati *P* **24** atque cumplexi *om. N* amplexi *A* enim *om. N* dixit iterum *N* dicit iterum *A* admirati] sed pronomen *N* **25** Attamen – *26* uelut] et ut *N* cum ipso nomine *A* **26** respuitur *A* : res ponitur *P* dicate *P* **28** Inter] inte *P* inter nomen et pronomen hoc *A M* autem *om. N* quo *P* **29** carem *P* habet *M* **30** autem] uero *A* **31** recipit *A N*[2] *(legi non potest N)* **33** et *prius om. A N* **34** et qui *om. A Clm* dicimus *A Clm* **35** qui *ante* dicimus *om. A* **36** uos – dicunt] et reliqua *A*

Pronomina nota quia in ussu habentur, non nos necesse est flectere, sed eorum conpossitiones aliqua ex parte deserere. Multa siquidem pronomina conponuntur, ut egomet tumet hicce haecce hocce quisquis quisnam quislibet quiscumque quisque quispiam. ,Idem' multi uolunt esse ,isdem' sicut ,eadem' et ,idem'. Sed quoniam ,idem' productum masculini generis est et correptum neutri et d non nisi inter duas uocales esse potest, ideo s et d secunda in hiis pronominibus non recipiuntur. Hoc quoque, quod alii scribunt, ,eumdem' ,quemdam', autenticum non est, quia ab incautis duo fona putabantur, sed sic scribi debet: eundem eandem eorundem quendam quandam quorundam. 40 45

Aduerbia ex pronominibus nasci certissimum est, ut quondam ex quodam, ollim ex olli, cuiatim ex cuio, meatim a meo. Homerus in quodam uersu scribsit ipsim ab ipso. 50

A N P(X)

37–41 *Bonif. 35,68–72* **39–41** *Ars Bern. 140,9–14* **41–49** *Clm f. 16ʳ,11–17* **44–46** *cf. Laur. 82,51–53 Sed. mai. 186,79–81* **50–53** *Don. Ort. 162,52–55*

37 Pronomina – *39* Multa *om. N* quia] quae *A* necessa *P* **38** est *om. A* conpossitionis *P (corr. P²)* **39** quidem *A* **40** haec *P* *post* quisquis *add.* quisque *A* **41** Idem – *43* idem] isdem eadem et idem. Idem *N* **42** idem] id est *A* **43** est et *om. N* **45** ideo – *48* debet *om. N* secunda] *gloss.* duplex *P ita in textu Clm* **46** recipitur. Hi *A* **46** *sq.* eundem eandem quendam quendam quandam *A* **47** audenticum *A* autencum *P* **48** sicut cribi *P* **49** erundem *P* **51** olim *A N* ollo *Stangl Polara* a cuio *P* cuia *A* **52** mea *A* Homerus – scribsit *om. N* ipsim *Hagen (gramm. suppl. p. 199,2) Stangl* : ipsiue *A P* ipseue *N* ipsime *X*

'Qui' in ablatiuo cassu omnis generis est: a qui uiro,
55 a qui muliere, a qui uerbo; sic et a quis omnibus.
Sunt pronomina ignota, quae multifarie defectiua sunt. Nonnulla enim solo nominatiuo flectuntur, ut uspis, unde uspiam; quaedam nominatiuum et genitiuum habent, ut illus illius, illas illae, illum illi; sic ipsus
60 ipsas ipsum. | Sunt quae tribus cassibus flectuntur, ut cuius cuii cuio, cuia cuiae cuiae, cuium cuii cuio. Sunt quae tetra cassibus declinantur, ut helus helius heli helum, hela helius heli helam, helum helius heli helum. Sunt etiam quae penta cassibus utuntur, ut ec-
65 cum, datiuus ecco, accusatiuus eccum, uocatiuus eccum, ablatiuus ecco; hoc masculinum est, femininum ecca, datiuus eccae, accusatiuus eccam, uocatiuus ecca, ablatiuus ecca; neutrum ellum, datiuus elli, accusatiuus ellum, uocatiuus ellum, ablatiuus ello; sed plurali haec

27ᵘ P

A N P(X)

56–70 *Don. Ort. 119,531–543 Clm f. 16ʳ,17–25* **56** *sq. Ars Bern. 136,26* **60–70** *Ars Bern. 137,4–10; Bonif. 36,108–114 (p.a.l.)* **60** *sq. Clem. 59,22–24* **64** *cf. Clem. 56,28*

54 uero *A* **55** sicut *A* et *om. A* **56** multafarire *A* **57** nominatiuo] nomine *N P (corr. N^2)* **57** *sq.* ut uspis *om. N* **58** *post* unde *add.* est N^2 **58** quaedam – *60* ipsum *om. N* nominatiuo tantum et genitiuo (habent *om.*) *A* **59** ullus *A* illius] illus *P* ipsius *P* **60** ipsa *A* qui in tribus *A* quam tribus *P* casus *N* ut *om. N P* **61** cuii *P* : cui *A N (bis)* cuiae *alt. om. N* *post* Sunt *add.* quaedam *A* **62** declinantur] flectuntur *A* **63** helum hela] helium helia *N* hela – helum *sec. om. P* **64** etiam *om. N* **65** – *69 nomina casuum om. N* **66** hoc – femininum *om. N* **68** datiuus ello *A* **69** haec *om. N P*

carent numero. ‚Alius' genitiuum non habet. Sunt pro- 70
nomina quae excepto utriusque numeri nominatiuo
non habent reliquos casus, ut nostras nostrates, cuias
cuiates; haec duum generum, nam neutrum habet no-
stra nostrata.

Quorundam pronominum conpossitiones aut prae- 75
ponuntur aut subiunguntur; praeponuntur, ut aliquis;
37r A subiunguntur, ut quisdam | egomet. ‚Se' nominatiuum
utriusque numeri habere non potest. ‚Totus' genitiuum
pluralem non habet et hoc pronomen est, at ‚omnis'
nomen est adiectiuum. ‚Ullus' accepta n negandi ha- 80
bet dicionem, et adiecto ‚non' ut ‚nonnulli' multos
significat, et hoc in plurali tantum numero euenit.
‚Quotus' sicut ‚totus' sic declinatur; ‚quot' uero aduer-
bium numeri est. ‚Unus' per quosdam conponitur gra-
dus, ut unusquis, et adicitur ‚unusquisque', et habet 85
pluraliter ‚singuli quique'.

A N P(X)

70–73 *Ars Bern. 137,2–4 Clem. 60,11–13* **75–78** *Clm f. 16r,26–28* **75–77** *Ars Bern. 140,7–9* **77** *sq. cf. Bonif. 35,81* **84–86** *Bonif. 35,82 sq. (p.a.l.)*

70 carint *N (exp. N*[2]*)* numero – *88* ueteribus *om. N* genitiuo caret *A* **72** reliquos non habent (*om.* casus) *P* nostra *P* **73** *post* generum *add.* sunt *A* **74** nostratia *A* **76** *sq.* praeponuntur – subiunguntur *om. P* subiuguntur *A (bis)* **78** utriusqui *P* **80** pronomen adiectum (*om.* est) *A* **81** dicionem *P* : potestatem uel uim *A* **82** hoc in] hi *A* **83** quotus et totus sicut declinantur *A* **83** Quostus *P* **84** est numeri est (*prius* est *exp.*) *P* **85** unusqui si adiecitur *A* unusquique *P* **86** pluralitatem *A*

Abhinc omnia pronomina numeri singularem numerum non habent, ut duo tres; a ueteribus declinantur dui duorum duis duos a duis; sic et ambi; rectius au-
90 tem declinantur duo duum duobus duos a duobus; sic et ambo ambuum ambobus. ‚Alter alterius' de duobus dicitur, at ‚alternus' de suc|cessionum uicibus dicitur, 28r P sicut Cicero *uigilias*, inquit, *agebant alterni sibi succedentes.*
95 ‚Qui' et ‚quis', ‚quae' et ‚qua', ‚quod' et ‚quid' similiter inueniuntur, sed unam declinationem habent. Haec nominatiuo adiungi non debent, sed genitiuo plurali uel ablatiuo eiusdem numeri, ut aliquis hominum siue aliquis ex hominibus, non autem aliquis homo, licet et
100 hoc inuenimus. Vno tantum modo ‚qui' nominatiuo adnectitur: quando pro ‚ille' accipitur.

Quaeritur sane, quid intersit inter pronomen et articulum. Articulum est hoc quod non pro nomine, sed cum ipso pariter nomine flectitur, ut hic; nam articu-
105 lum arte minus esse ostendimus. Nam cetera pronomi-

A N P(X)

102–107 *Don. Ort. 120,550–555 Clm f. 15r,13–16; cf. Don. 631,12–14*

87 numerum singularem *A* **88** tris *A* declinabatur *A* **89** a duis *om. N* et *om. A* **89** *sq.* rectius – declinantur *om. N* **90** declinatur *A* sicut *A* **91** et *om. A* ambo] alio *P* Alter – *107* stat] alterius alternus aut alter nec sibi soce (suce N^2) dentes *N* **92** successinum *P* **93** uirgilias *P* **95** Quis et qui *A* *post* qua *add.* et *P* **96** Hac *P* **99** *sq.* licet inuenimus hoc *A* **100** nomini *P* **101** acnectitur *P* illae *P* **104** pariter *A* : paī *P* **105** artu *A*

na sola, praecedente tamen nomine, constare dicuntur; hoc autem sine primi nominis auxilio non stat.

Inter ‚is' et ‚hic' hoc distat, quod ‚is' subiungitur, ut ‚at is'; sed tamen si coniunctionem subiunctiuam sibi habuerit copulatam, ‚is' praeponi potest, ut ‚is autem', 110 ‚is uero'. ‚Hic' autem semper praeponitur, ut ‚hic enim'; si quando coniunctioni praepossitiui ordinis fuerit copulatum, tunc licito subiungitur, ut ‚quoniam hic'.

Legimus flecti ‚mei' uel ‚mis'. Quare hoc additur? 115 Hoc ita intellegendum, quia ‚mis' non dicitur nisi de ea re, quam mihi ab aliquo repromisam spero euenturam; ‚mei' autem de eo, quod ad praesens possedeo. Sunt et alia pronomina, quae in Latinitate ussitata non habentur et tamen indubie recipiuntur: genere 120 masculino ut mus, genitiuus mi, datiuus mo, accusati-

A N P(X)

108–114 *Bonif. 35,89–94 Don. Ort. 112,343–348* **115–118** *M f. 33ᵘ Bonif. 36,95–97 Laur. 87,82–84 Sed. mai. 192,32–35 Sed. min. 28,46–48 (p.a.l.)* **115–125** mum : *Clm f. 15ᵘ,11–17* **119–126** tuus : *Don. Ort. 120,544–549*

106 dicuntur *P* : uidentur *A* **107** sine *om. A* **108** et *om. N (suppl. N²)* hoc] quid *N ante* ut *add.* et praeponitur *N²* **109** *sq.* sed – potest *om. N* **110** praeceponi *P (corr. P¹)* **111** autem *om. N* **112** si – *114* hic *om. N* coniunctione *P (corr. P²)* praepossitium *P* **115** Legimus – *117* mihi] inter mei uel mis mis quando *N* **116** *post* intellegendum *add.* est *A Clm* quod *A* **117** spero promissam uenturam rem *N* uenturam *etiam A* **118** autem de eo *et* ad *om. N* ea quam *M* **119** Sunt – *121* masculino] Et sunt pronomina quae non omnia *(del. N²)* in usu habentur *N* et *om. A* ussitate *P* **121** *post* masculino *add.* nominatiuo casu *A* ut *om. A* **121** *sq. nomina casuum om. A*

uus mum, uocatiuus mi, ablatiuus mo, et pluraliter mi
morum mis mos | o mi a mis; feminino ma mae mae 28u P
mam o ma a ma, pluraliter mae marum mis mas o
125 mae a mis; neutro mum. Pro quo in ussu habetur
‚meus'. Sic erit et ‚tus' pro ‚tuus'. – Est aliud prono-
men neutrum, quod praeter nominatiuum solum nul-
lam declinationem habet, ut mos, id est aliud.

Sunt qui personas coniungunt, quibus nullo modo
130 adquiescendum est, ut ego ille, tu ille. Nam praeter
illa pronomina, quae omni personae conueniunt, om-
nis coniunctio talis exsecranda est. – ‚Solus' per om-
nes cassus praeter pluralem genitiuum flecti debet.

Pronomina quantitatis et qualitatis declinationem
135 sui non secundum regulam flectendorum pronomi-
num, sed secundum similitudinem adiectorum habe-
bunt, ut qualis talis quantus tantus. Sed hoc ideo acci-
dit, quia ex primis nominibus ueniunt, ut qualitas
talitas quantitas tantitas.

A N P(X)

129–132 est : *Don. Ort. 106,151–154* **129–139** *Clm f. 15u,18–24* **130** ego ille : *Verg. Aen. 1,1a* **132** *sq. Bonif. 35,83 sq.* **134–139** *Don. Ort. 118,512–516*

123 o mii *P* *ante* feminino *add.* et *N* **124** o a ma *A* pluraliter *om. N* **124** *sq.* o mae *om. N* o *om. P* **125** *ante* neutro *add.* et *N* *post* mum *add.* et cetera *A* Pro – *127* nominatiuum] et tus tuus (*s.l.* uel sus) *N* **126** et *om. A* *post* tuus *add.* et sus pro suus *A* aliud *om. A* **127** nulla *A* **128** ut – *132* est *om. N* **130** praeter *ex* pro *corr.* P^2 **131** *post* conueniunt *add.* ut dixi *A* **132** *sq.* solus per omnes casus per genitiuum pluralem sunt *N* **133** genitiuum pluralem *A* **134** Pronomina – *141* sunt *om. N* qualitatis et quantitatis *A* **135** sui] si *A*

Sunt et alia, quae a quibusdam licet incongrua rati- 140
one introducta sunt, ut quantotus tantotus, genitiuus
quantotius tantotius et reliqua; quibus Fabianus poeta
frequenter uti solebat, sicut in quodam uorsu elegan-
ter posuit: *Quantotae tuae tonant carminibus, Iuliane,*
uxores aptae. 145

Sunt qui putant deminutiua uel diriuatiua pronomi-
na posse repperiri, quorum ego opinionibus nec con-
traeo nec aperte adsentior. Deminutiua sunt ut solulus
ullulus unulus totulus; diriuatiua sunt ut mealis tualis
sualis nostralis uestralis alteralis. 150

Pronomina a quibusdam pro uerbis in quassis pone-
29r P bantur. Quod deleramenti uice | potuit iudicari, cum
etiam prima nomina uerbis nequeunt anteferri. Legi
in quodam Sibyllae Carthaginiensis libello: *templis in-*
que parietibus dium innumeris ille. 155

Beatus Aeneas uno tantum loco nomen uerbo ante-
poni debere censebat: cum idem uerbum primae pos-

A N P(X)

141 genitiuus *om. N* **142** et reliqua *om. N* quibus – *143* sicut] sicut Fabianus *N* **143** uti solebat frequenter *A* uersu *A P X* diligenter *A* **143** *sq.* eleganter posuit *om. N* **144** tuae] *ras. N* **145** uxore *P* **146** qui – *148* adsentior *om. N* uel] et *A* **147** egon *A* eo *A* **148** apte *A* sunt deminutiua *A N* ut *om. A* **149** unulus] nullulus *A* sunt deriuatiua *N* sunt ut *om. A* malis *P (corr. P²)* tualis *iter. P* **151** Pronomina – *153* anteferri] sunt qui pronomina pro uerbis in quassis ponebant *N* Pronomina – ponebantur] sunt pronomina quae pro uerbis in quassis ueteres ponebant *A* **152** delerramenti *P* **153** nequeant *A* **154** Sibyllae *Huemer* : sibae *P* saepe *X* proprosiuae *A om. N* carginiensis *P om. N* templorum *A* in templis *X* **155** parientibus *N* innumeris diuum *A* innumerum *X* ille *om. N* **156** Beatus *et* uno tantum loco *om. N* **157** cum – *160* dicente] ut *N*

sitionis nomen praecederet et aliud sequeretur, breui quasso dans terminum. Cuius rei exempla in prumptu
160 habentur dicente eodem: *Sol in caelo* | *splendet radius*; 214ᵘ N
et iterum: *uir in eo uiget cor*; et alibi: *Deus fortis est potentia eius.*

Hic Aeneas pronominum omnium primum esse definiuit ,ego', quia et omnis generis et primae personae.
165 Dicebat quoque, quod ,ille' non ad quamcumque, sed ad superiorem personam referri deberet, sicut Humerus ait: *Ille opulentissimus rex regina ussus dea illa coniuge cara*; et iterum: *Ille lunam potens plenam spiritus ignit in placorem lucis.*

170 Sed de Aenea ista sufficiant. Simul et pronomini tractando finis hic dabitur, ad uerbi festinantibus nobis explanationem degerendam.

Explicit VI.

VII. DE VERBI QVALITATE INCIPIT

Memini me cum essem adulescentulus scolaribus studis deditus quodam interfuisse die conuentui gramma-

A N P(X)

159 aerminum *P* **160** calo *P* radiis *A* N^2 *X* **161** eo] quo *N* Deus *P X* : dicitur *A N* est *om. N* **163** Hic – *166* sicut] et *N* **164** *post* generis *add.* est *A* **166** superiorem *P* : tertiam *A* debere *A* **167** dea] de *A* **168** spirias *P* spiriais P^2 **169** ingnit *N P* *post* lucis *add.* Finis *et cetera om. N* **170** Sed *om. A* **171** tractato *A* **172** explenationem *P* **173** *explicit* X : Finit VI *A om. N P* **1** *tit. om. P* Item de uerbo *N* Incipit VII. de uerbo *X* **3** detitus *P* die *ex* de *corr.* P^2

ticorum, qui non minus quam triginta in unum possiti in laude artium et decore conponendo multa quae- 5 siuere, et hoc omnes ratauere, quod nihil ad testimoni- 37u A orum | conpossitionem faciendam utilius et conpetentius esset quam ut uerbi integra expositio digne 29u P dignosceretur; cuius dispensatione atque iudicio | omnis Latinitatis status et perficitur et ornatur, quod uerbum 10 principalem partem orationis cuncti astruunt. Nam licet in ordine praeesse nomen admittat, tamen in possitione quassorum principatum tenet, cui aduerbiorum coniunctionumque agmina omne ius suum dederunt. ‚Verbum' igitur duobus ex modis constat: ‚uer' ex uer- 15 bere, quod lingua guttori infligit, ‚bum' ex bucino,

A N P(X)

9–14 *Ars Bern. 134,17–22* **11–13** tenet: *Don. Ort. 121,23 sq.* **15–18** *Clm f. 20u,13–16 Don. Ort. 121,16–19; cf. Ps. Aug. dial. 6 (PL 32 p. 1412)*

4 trienta *P* trecenti *X* CCC *A* possi *P* **5** et *om. A* canendo *X* **6** ratauere *N* : natauere *P* fatauere *X* statuere *A* **6** *sq.* ad – faciendam *om. N* **7** faciendum *X* utillius *P* **7** *sq.* utilius conponendi esset *N* **8** esset *om. A* ut – *9* iudicio] uerbi ratione cuius dispositio *N* **9** dinosceretur *A* omnis *u.sp.r. om. P* **10** et *prius om. A N X* et *alt. – 12* tamen *om. N* ornatur] ortur *P* orditur *Stangl* oritur *Huemer* **11** partem] sedem *A* cunctis astrunt *P* cuncti] annuctis *A* adstruit *A* abstruunt *X* **12** non admittitur *A* in *alt. om. P* possione *P* compositione *Winterbottom* **13** questionum *A P*[2] questionum casorum *X* principatum – *14* dederunt *om. N* participatum *P* **14** -que] qui *P* dederunt] deducuntur *A* deducunt *X* **15** Verbo *P* ex *prius om. A* uer ex *om. P* **16** *post* quod *add.* et *A* linguae *A*

quod uox reboat; nam sicut homo ex corpore constat et anima, ita et uerbum ex lingua et uoce.

De cuius VII speciebus ordinatim expossiturus illam
20 primitus quaestiunculam, quae a plerisque aboritur, euentilare temptabo. Moli namque quaerimoniantur, cur in ordine uerborum qualitas primum conponitur, cum coniugatio triplex soffoni ante deberet, in qua maxime intellectus uerbi uirtusque perpanditur. Non-
25 nulli autem significationem antetulere qualitati, utpute in qua omnium uerborum genera intelleguntur. Quibus utrisque ut amicis, nec tam contentiosis quam studiosis, pro uiribus satisfaciendum est. Omnes, qui agrum aut prouinciam possident, prius eam sorte de-
30 terminant, ut unusquisque partem suam sorte sibi declaratam sollicite curet. Ita et uerbum quoque ex qua-

A N P(X)

19 VII speciebus : *cf. Don. 632,6* **28–34** significat : *Don. Ort. 123,61–66* **31** *sq. cf. Don. 632,8*

17 quo *A P* uox] ex *P* reuocat *A* corpus *N* constat *post* homo *transp. A post 18* uoce *N* **18** et *sec. om. A N* et *tert. om. N* **19** quibus *N* specibus *P* ordinatim – *21* namque *om. N* ordinatim *Stowasser* : ordinatum *P om. A* **20** primitum questiunculum *P* a plerisque *A* : aperisti *P* a peritis *Huemer* **21** cantabo *P* Multi *A* **22** ponitur *A N²* **23** coniugati *A* subponi *A* ... poni *N* **24** maxime *om. N* uirtusque *om. N* perpanditur *X* : perpandictur *P* praepanditur *A* praependitur *N* Nonnulli – *26* intelleguntur *om. N* **25** antetullere *P* antulere *A* -pute *om. A* **27** utrisque – *28* uiribus *om. N* tam *om. A* **28** Omnis *N P* **29** possidet *N* eam] etiam *A* determinat *N* **30** nusquisque *P* sorte sibi declaratam *om. N* sorte *om. A* **31** et *N P²* : ut *P om. A* quoque *om. A*

litate ordiendum est, quae ex modis ac formis uelut quibusdam certis limitibus determinatur; modus enim non aliud quam certam mensuram significat. Ex his itaque modis tractatum incipiamus habere. 35

Primus et fortissimus indicatiuus nominatur, quem 30r P rectum [ex omnibus] multi uocant, | ceteros autem procliuos. Hic solus ex omnibus testimonii caput sibi uindicat; hic autem ob hoc indicatiuus dicitur, quia et quae acta sunt et quae aguntur et quae agebuntur per 40 ipsum indicantur, ut uido uidaui uidabo.

Imperatiuus secundus est, per quem omne quod effici debet imperatur, ut uida. Hunc etiam muli assumunt in capite quasi. Hunc Cato indicatiuo modo

A N P(X)

33 *sq. cf. Sed. min. 3,22 sq.* **36–41** *Clm f. 20u,16–21 Don. Ort. 124,84–88* **42–44** capite : *Clm f. 21r,7–9 Don. Ort. 124,95–97*

32 ordinandum *N Don. Ort.* quae] primum *N* modis *ex* madis *corr. P*[2] ac] et *N* uelut – *33* determinatur *om. N* **33** limeitibus *P* modus *ex* modis *corr. P*[2] **34** *sq.* Ex – habere *om. N* **35** incipiamus tractatum *A* **36** quem – *37* uocant *om. N* **37** ex omnibus *secl. Winterbottom* ceteros – *38* omnibus *om. A* ceteri ... procliui sunt *N*[2] *(legi non potest N)* **38** solis *P* testimonia *P* sibi caput *N* **39** hic autem *om. N* **40** acta *ex* acte *corr. P*[2] et quae *om. A* agentur *N*[2] *(legi non potest N)* **41** indicatur *P (corr. P*[2]*)* uideo uidi uideam *A* uido uida uiuidabo *N* **42** secundum est imperatiuus *A* secundus – omne] ideo *N* **43** uide *A* Hunc – *54 om. N* multi *A* **44** quassi *A* indicatiuum modum *A*

45 praeferri debere iudicabat, Propertius dumtaxat in plurali. Sed hoc Aeneas et Cicero obiurgant, dicentes indicatiuum modum ab omnibus certis auctoribus principaliter usurpatum, imperatiuum autem secundarie semper habitum, praesertim cum imperatiuus mo-
50 dus primam personam non habeat, quae persona primaria esse ab omnibus definitur (licet in plurali numero eadem persona modo imperatiuo accipiatur, quam nonnulli ueterum etiam in hoc numero eiusdem modi non accepere).
55 Optatiuus modus dicitur, per quem omne quod concupiscibile animo fit optatur, unde et aduerbium optandi frequenter adsumit, hoc est utinam, cuius est sensus ‚uellim'. Sed aboritur quaestio non minima, quonam modo hoc aduerbium omni personae conue-
60 niat [utinam]. Sed hoc dicendum, quod hoc aduerbium

A N P(X)

55–67 *Clm f. 21ʳ,13–22* **55–64** *Don. Ort. 125,119–126*

45 perferri *P* **45** *sq.* in plurali *Huemer* : impeeriale *P* imperale *A* **46** obiurgunt *A* **47** ab *om. A (suppl. A²)* hominibus *P* certis *P* : acftis *A* actoribus *P* **48** usurpatum *om. A* **48** *sq.* secundariae semper *P* : semper s̄ *A* **49** habetum *P* modis *P (corr. P²)* **50** quae] quia *A* **51** ab *P* : de *A* hominibus *P* p. .rali *P* **52** modo *om. A* **53** hoc *ex* ho *corr. P²* **54** accipere *P* **55** modus dicitur *om. N* omne *om. A* **55** *sq.* omne – fit *om. N* **56** omnino *A* sit *A* et] que *A* **58** uelim *A N² (legi non potest N)* non minima] nomina *N* **59** quonam modo *Stangl* : quod ab *P* quod *N Clm* quodam modo quod *A* **60** utinam *ut gloss. seclusi* Sed – *61* personarum *om. N* hoc *alt. om. P*

ita omni personae coaptabitur, ut fuerit ordo personarum, ut sit ‚utinam uidarem' pro ‚uellim', ‚utinam uidares' pro ‚uellis', ‚utinam uidaret' pro ‚uellit' et sic per cetera. Est etiam alia huiusmodi intellectio: quando pro ‚utinam' ‚ut' ponitur, alio nomine Aeneas uocabat, 65 ut pro optatiuo ‚caussatiuum' poneret; unde et pro ‚ut' hoc loco ‚ne' causalem persepe ponimus. Aboritur alia 30ᵘ P quaestio in hoc eodem modo, quare optatiuus | modus non solitum temporum numerum suppleat sicut indicatiuus et coniunctatiuus, sed tantum trina declinatio- 70 ne coniunctis dumtaxat duobus in unum temporibus sic flectitur. Sed haec ratio breuiter detegenda est, quod ideo hoc modo sic utimur, quia amplius Latinitati non supetit.

Coniunctiuus modus duas ob causas sic uocatur: uel 75 propter coniunctionum partes, quae adiunguntur, ut si

A N P(X)

68–74 *Don. Ort. 125,128–133; cf. Clm f. 21ʳ,26–28*
75–80 *Clm f. 21ʳ,29–21ᵘ,3 Don. Ort. 126,150–154*

62 *sq.* uiderem ... uideres ... uideret *A* uelim ... uelis ... uelit *A* utinam *alt.* – *64* quando] et est aliud *N* **63** sicut et per *A* **64** huius *P* intellectatio *Clm* **65** ut ponitur pro utinam *A* ponitur pro utinam (ut *om.*) *N* alio – *66* poneret *om. N* homine *P* **66** et *om. N* **67** hoc – ponimus *om. N* nec *P* causale *A* ponitur *A* **68** in hoc eodem modo *om. N* **69** solitum *A N²* : sol.uum *P (legi non potest N)* **70** coniunctiuus *A* trinea *P (corr. P²)* **71** coniunctus *N* duabus *A* **72** sicut *A* Sed – breuiter] Respondit brē *N* degenda *A* **75** modus *om. N Clm* uel] primum *N* *post* uel *add.* quod *A* **76** coniunctionum *P²* coniunctiorum *P* coniunctione *N* coniunctionis *N²* quae adiunguntur *om. N* **76** *sq.* si licet *scripsi* : silicet *P* scilicet *A N Clm*

licet quamquam quamuis quamlibet nisi sin; uel propter quod in quassorum conpossitione coniunctatiuus modus praecedenti indicatiuo copulatur, ut cum ui-
80 dem.

Infinitiuus modus a quibusdam commonicatiuus uocitatur, pro eo uidelicet quod uel nomini et uerbo uel omnibus personis uerborum numerisque commonis habeatur. Hoc sane sciendum, quod infinitiuus modus
85 quandocumque pro nomine accipiatur, trium tantum cassuum uicem expleat, nominatiui scilicet et accusatiui ablatiuique; quod semper pro neutralis generis significatione – numero dumtaxat singulari – solebit euenire. Vt autem hoc euidentius pateat, demus exem-
90 pla: Cornilius, uir in Latina loquela satis eloquens, in quadam epistola ad me iam diu misa | sic fatus est: 38ʳ A

A N P(X)

81–100 *Clm f. 21ᵘ,7–18* **81–100** uitae : *Don. Ort. 128,187–199* **84–87** *cf. Clem. 62,20 sq.* **81–84** *cf. Laur. 103,19 sq. Sed. mai. 223,20–22*

77 *sq.* quod propter *N P Clm* **78** quassatorum *P* conpositionem *N* coniunctione *A* coniunctiuus *N* coniunctus *A* **79** ut *om. P* uideo *A* uidam *N* (*ex* uidem) **81** uocatur *A* **82** uel *prius om. N* nomine *N (corr. N²)* uel *alt.*] et *A* **83** uerborum *om. N* **83** *sq.* habeatur communis *N* **84** Hoc – *100 om. N post* sciendum *add.* est *A* **85** accipitur *A* **86** uicem casuum *A* **88** solebat *Clm* **89** euidentius hoc *A* uidentius *P* **90** Cornelius *A* **91** ad mindantium missa *X* iam diu (zan diu) *Duvau* : zandu *P (in ras.)* rentium *A* factus *A P*

Quid tam iocundum nos esse potest quam in hoc nostro diligere permanere?, hoc pro ablatiuo possuit; et pro nominatiuo alio idem loco accipiens eundem modum sic ait: *Solis currere die aestiuo iucondissimum* 95 *est*; et ne unius tantum utamur exemplo (quod a nostris maioribus plerumque uetitum est), alterius periti sermonem proferemus: Helarus, Lucanii frater, in functorio Iuuani carmine sic ait: *Lexisti assidum bellare in toto curriculo uitae*, hoc pro accussatiuo possuit. 100

31r P Inpersonalis | autem modus passiui uerbi similis putatur, sed quia personam nominis non recipit, ideo passiuum non erit. Cuius regula haec esse dicitur, ut, si a uerbo actiuo uenerit, et ipse agat, ita tamen ut infinitiui modi egeat adiumento, secundum illud Aeneae ita 105 dicentis: *Hannibalem legitur in die belli dixisse: ‚Pro*

A N P(X)

95 *sq.* Solis – est : *Mals. 195,16 sq. Sed. min. 35,27 sq. Clem. 62,23* **101–113** *Clm f. 21u,23–22r,3 et 42u,22–43r,4* **106–108** *cf. RCCM 23,159 (et Sed. coll. XIII, XXXVII, 17)*

92 nos *om. A* **93** et *P* : at *A Clm* **94** nomine *P* **95** sic ait *A X Clm* : sicut *P* *ante* die *add.* in *A* **96** quod *P X* : quae *A* **97** uetitum] inuentum *A* **97** *sq.* periti uiri proferamus sermonem *A* **98** Hilarus *A* Lucani *A P² X* **99** defunctorio *A* Iuuarni *P (corr. P²)* Lucani *A* dilexisti *A* **100** in *om. A X Clm* ponitur *A* **101** autem *om. A* uerbi passiui *A* **102** sed *om. N* recepit *N (corr. N²)* *post* passiuum *add.* uerbum *P X* **103** si *om. N* **104** ueniat *N² (legi non potest N)* ipsius *N²* agat – *105* modi *om. N* **105** ageat *P* ege. .t *N² (legi non potest N)* secundum – *107* armisque *om. N*

tricentorum uirorum potentia armisque hodie meme utar'. Si uero a neutrali uerbo uenerit, ablatiuum cassum trahat necesse erit, Terrentio dicente: *Curritur a*
110 *castris*, interdum etiam septimum cassum, ut *Viuitur armis*. At uero passiuum uerbum si sit, nominatiuum adtrahit, iuxta illud Glengi: *Intestinum a Romanis geritur bellum*. – Multa de inpersonali modo dixere ueteres, ex quibus pauca promam. Multa uerba sunt inper-
115 sonalia, quae in it exeunt, ut euenit accidit contingit. Sed haec ne quis tertiae personae esse putet, primum sciat, quod accido contingo euenio fieri non possunt, licet quidam ,eueniunt' scribendum putant. Accido | 215ʳ N contingo euenio uerba plenaria sunt. Haec autem in-
120 personalia, quae in it syllabam exire diximus, datiuum cassum adsumunt, ut accidit mihi tibi illi. – Sunt in-

A N P(X)

114–142 *Clm f. 22ʳ,10–29* **114–119** *Clm f. 41ᵘ,11–15*

107 hoc die *A* mene *P* **107** *sq.* utar hodie meme *N* **108** uenerit uerbo *A* ablatiuo *N (corr. N²)* **109** trahit *N (corr. N²)* trahere *A* erit *P* : est *A N X* Trrrentio *P* Tiro *A* currit *A* **110** indum *P* **111** At si sit passiuum uerbum *A* nom̄ *P* nomen *N* **112** iuxta illud Glengi *om. N* Intestinum *A P* : in testimonium *N* *ante* a *add.* ut *N²* **113** ueteres dixere modo *A* **113** *sq.* Nonnulli multa dixerunt de impersonali modo ex *N* **114** ex *om. A* proponam *A* Multa uerba *et* inpersonalia *om. N* sunt *om. A* **115** contigit *N* **116** esse *om. A N* putat *A* **117** sciat *om. A* contingo euenio] conuenio *N* non possunt esse *A* **118** licet – putant *om. N* **119** contingo *om. A* euenio *Clm Huemer* : aduenio *codd.* Haec – inpersonalia *om. N* autem] enim *A* **120** syllabam *om. N* exire diximus *P* : exire dicimus *A* exeunt *N* exeunt et *N²* **121** *post* inpersonalia *add.* uerba *A* inpersonalia *om. N*

personalia, quae in et exeunt, quae tamen non unius regulae sunt; quaedam enim eorum a sese ueniunt, ut oportet pudet taedet paenitet decet et reliqua, quamuis quosdam audierim affirmasse nullum uerbum in- 125 personale a se nasci solere, sed ex alis, ut paeniteo taedeo oporteo et reliqua; est tamen uerbum inpersonale, quod certissime ex alio nascitur, ut missereor misseret, quod uerbum praeteritum tempus non habet. – Sunt uerba, quae utrum inpersonalia an perso- 130 nalia sint, lectio sola demonstrat, nam geminae signifi- 31ᵘ P cationis esse noscuntur, ut placet claret displicet patet; | est enim placeo places placet, et sic clareo displiceo pateo. Si ergo haec nominatiuum cassum ammiserint, manifestum est, quod tertiae personae sunt, ut ‚placet 135 mihi hic sermo'; si uero datiuum cassum habuerint sibi adiunctum, quem infinitiuus modus sequatur, apparet, quod inpersonalia sunt, ut ‚placet mihi dicere'. Sed ‚claret' et ‚patet' quando inpersonalia sunt, non dati-

A N P(X)

130–138 *Clm f. 41ᵘ,20–27*

122 exeunt – *123* eorum] quae *N* **123** sunt *om. A* **124** et reliqua *om. A N* quamuis – *126* ut] est et *N* **125** adfirmare *A* impersonale uerbum *A* **126** solerelere *P* **127** et reliqua *om. N* est – *128* certissime] et est quae *N* est *om. A* **128** ut *om. A* **129** quod uerbum *et* tempus *om. N* **130** uerba – *132* noscuntur *om. N* quae *om. A* **132** caret *P* displicet *ex* licet *corr.* A^2 **133** est – *138* dicere *om. N* **134** haec *Clm Huemer* : hac *P om. A* **135** sint $A P^2$ **139** quando *N P* : quoniam *A*

140 uum, sed accussatiuum ammittunt cassum, ut ‚claret illum', infinitiuo tamen sequente; secundum haec etiam ‚apparet' intellegendum est.

Nonnulli hucusque uerbum extendendum putarunt, ut sex modis finitis finiatur et uerbum. Nos tamen uer-
145 ba gerendi uel typici a nostris addita maioribus libenter recipimus. De quibus, si uita fuerit comes, suo loco tractabimus.

Nunc de formis uerborum, paucis licet, deserendum est. Quae formae IIII sunt. | Prima harum perfecta est, 38ᵘ A
150 quae per omnes modos numeros figuras personas tempora perfecte declinatur. Secunda est meditatiua, quae aliquoties meditatur, sed non perficitur; uno enim modo et una persona quasi prima et hoc raro inuenitur, ut factorio, tanquam si dicat: ‚facere quandoque pro-
155 pono'. Tertia forma est frequentatiua, quae propter agendi frequentiam sic uocatur, ut dictito, hoc est ‚se-

A N P(X)

146 *sq. cf. p. 205,93 sqq.* **149** formae IIII : *Don. 633,6*

140 casum admittunt *A* **141** infinitiuo – *143* Nonnulli : non illi *N*² (nonnulli? *N*) **141** infinitiuum *P* tamen *om. A* **143** putauerunt *A N* **144** ut *om. A* finitis *N*² *(legi non potest N)* et *om. A* **146** accipimus *A* De – *147* tractabimus *om. N* **148** uerborum *om. N* **149** est *om. A* Quae – sunt] hae sunt *N* forma *P* sunt IIII *A* earum *A* **149** *sq.* Perfecta prima est quae *N* **151** perfecta *P* Secunda est *om. N* est *om. A* meditiua *P* **154** faturio *Stangl* tanquam] ac *N* facere *scripsi* : fari *Stangl* dicere *codd.* (diceret *N*²) perpono *A* praepono *N* (uel perficiam *in marg.*) **155** Tertia forma est *om. N* Tertiae *A* forma est *om. A* **156** uocatur sic ut est dicito *A* id est *N*

pe dico'; sunt uerba formae frequentatiuae primae coniugationis, quae a uerbis tertiae coniugationis ueniunt, ut ago agis, ex quo actito actitas et cetera; sunt etiam alia eiusdem formae uerba primae coniugati- 160 onis, et eiusdem coniugationis uerbis nascuntur, ut clamo clamas, ab hoc clamito -tas, sic uoco -cas, uocito -tas, amo amito, impero imperito; sunt praeterea ad 32r P eandem formam uerba tertiae coniugationis, sed | ea quis nascuntur primae coniugationis sunt; dicimus 165 enim uido uidas, a quo uisso uissis; nonnumquam etiam sub hac eadem forma uerba primae coniugationis ex secundae coniugationis uerbis nouimus generari, ut uideo uides, a quo uissito uissitas. Sunt et non pauca in eadem forma per quosdam gradus tam litteris quam 170

A N P(X)

169–175 *Clm f. 22r,29–22u,4 (p.a.l.)*

157 *sq.* primae coniugationis formae frequentatiuae *N* **157** frequentatiuae formae *A* frequentatiua *P* **158** ueniunt *post* uerbis *transp. A* tertia *P* **159** et cetera *(ut uid.) P* : reliqua *A om. N* **160** etiam *om. N* uerba – coniugationis *om. N* **161** et eiusdem *Stangl* : et ex eiusdem *Polara* ex eiusdem *P* et eius *A* eiusdem *N* quae eiusdem *N²* uerbis coniugationis *A* **162** clamas *om. N* -as *suppl. N²* ab hoc *om. N* **163** sunt – *165* sunt *om. N* **164** uerba eandem formam (ad *om.*) *A* ea a uerbis nascuntur *A* *post* ea *suppl.* ex *Winterbottom (sed cf. Latomus 40, 828)* **165** sunt *om. A* **166** *post* enim *add.* uerba uerae formae *N* uiso uisas uel uisis *N* nonnumquam – *171* enim *om. N* nonnum *P* **167** sub *P* : ab *A* **168** ex *ex* et *corr. P²* generare *P (corr. P²)* ut *om. A*

intellectu crescentia; dicimus enim curro curso cursito, sed ,curro' hoc tantum significat, quod in itenere possitus nullam facio conperendinationem; ,curso' autem paulo citius aliqua necessitate extorquente festinare
175 cogor; at ,cursito', quando hoste me insequente fugio. Inchoatiua autem forma est, quae numquam se mentitur inchoatiuam esse; et ex hoc eam esse manifestum est, cum praeteritum tempus non habuerit: quaecumque enim uerba uere formae inchoatiuae fuerint, in
180 nullo modo praeteritum tempus habebunt, et tertiae coniugationis erunt, ut floresco lucesco feruesco calesco et cetera; nascuntur autem haec ex uerbis secundae coniugationis formae perfectae, ut floreo luceo ferueo caleo; ,feruere' autem a feruore uasto libidinis, calere
185 uero a corporis intellegitur calore. Verba autem, quae propter litterarum similitudinem inchoatiuis similia ab

A N P(X)

171 curro – cursito : *Don. 633,13 sq.* **178–181** *cf. Seru. 413,7 sq.*

171 curso *om. N* **172** sed – *173* conperendinationem] curro in itinere *N* in *om. A* **173** curso – *175* fugio] cursito paulo citius (cum *add.* N^2) hostem fugio *N* **175** at *om. A* sequente *A* fugito *A* **176** autem *om. A N* *post* forma *add.* IIII *P* numquam – *178* cum] quae *N* nonnumquam *P* **177** *post* eam *add.* non *P* **178** praeterito *N* *(corr.* N^2*)* non *om. P* habet *N* **179** uerae *N om. A* inchoatiuae formae *A* in *om. N* **180** ullo *A* *post* tempus *add.* non *A* **181** erunt *om. P* **181** *sq.* calesco et cetera *om. N* **182** et reliqua *A* autem *om. N* haec *om. A* **184** – *192* feruere autem de libidine dicitur, calere uero a calore corporis *N* autem] enim *A* a feruasta libidinis *P* **185** autem *om. A* **186** similitudine *P*

incautis aestimantur inchoatiua, haec sunt: erubesco coalesco cognosco agnosco ignosco; sed quia haec praeteritum tempus habent, inchoatiua esse non possunt; dicimus enim erubui coalui cognoui agnoui 190 ignoui.

Explicit VII.

INCIPIT VIII. ITEM DE ACCIDENTIBVS VERBI SEX ALIIS

32ᵘ P De initiis conperiendi uerbi explanatione facta uelut | quibusdam fundamentis suppossitis, nunc de coniugatione ipsa dicendum est. Coniugationes tres sunt: prima 5 ab a, secunda ab e, tertia ab i. Multi diligenter euentilant, quare ‚coniugatio' sit dicta. Quidam hoc in fide habent, quod ideo ‚coniugatio' uocetur, quia tota Latinitas his tribus coniugationibus uelut quodam iugo sustentatur; alii uero propter ordinem litterarum coniuga- 10

A N P(X)

5 Coniugationes tres sunt : *Don. 634,3*

187 inchoatiua *om. P* *post* sunt *add.* uerba *A* **187** *sq.* erubesco et calesco *A* **188** hae *P* **190** calui *A* **190** *sq.* ignoui cognoui agnoui *P* ignoui agnoui cognoui *A* *correxi* **192** *om. P* **1** – *2 om. P* De coniugatione *N* **1** nectentibus *(ut uid.) A* **3** De initi sunt serendi *P* gerendi uerba *N* serendi uerba *X* uelut – *5* est *om. N* **5** sunt tres *A* sunt *om. P* **5** *sq.* prima ... secunda ... tertia *om. N* **6** Multi – *8* quod] quaeritur quae coniugatio sit *N* **7** *post* Quidam *add.* quidem *P* fine *P* **8** uocatur *A N* quia] quod *A* **9** coniugationibus *om. N* **10** *sq.* coniugationes uerborum *et 11* esse – *12* portandis *om. N*

tiones uerborum putant esse ordinandas, eo quod hae litterae iugum quoddam uerbis praestant a se portandis; nonnulli etiam ob hoc coniugationes dici credunt, quia uniuscuiusque declinatio inueniatur in alia.

15 Hoc nosse debemus, quod uniuscuiusque coniugationis uerbum duplex futurum tempus habeat; | dicimus 39r A enim ‚interrogabo' et ‚interrogam -ges -get', ‚uidebo uideam', ‚audibo audiam', ‚agam agebo'. Sunt et alia uerba duplicis per omnia coniugationis, ut uido uidas, 20 uideo uides, sed ‚uido' ad mentis oculos refferendum, ‚uideo' ad carnales. Sic ‚tego tegas' celatio consilii est, at ‚tego tegis' tectum uissibile significat. Sic ‚do das' dati sponte largitio est, ‚dedo dedis' uis regiae coactio est, sicut Cicero dicit: *Conacti in dedicionem Romano-*

A N P(X)

22–24 *sq. cf. Ter. gramm. suppl. CXXXIII 15 sq.*

11 uerborum *om. A* **13** *sq.* nonnulli coniugationes esse credunt ob hoc quia uniuscuiusque declinatio inueniatur *N* ab hoc *P* coniugationis *P (corr. P²)* **14** quia – inueniatur *om. A* **15** h̄ nosse hoc *A* coniugationis] declinationis inuenitur cum *A* **16** habeat tempus *A* **17** et] uel *A* interrogem *A N* **18** audebo audeam *A* et *om. A* **19** omnes *N* coniugationes *N (corr. N²)* **20** *post* ad *add.* diam *P* oculis *A* referendum] dicitur *N* **21** *sq.* est at *om. A* **22** at *et* tegis *et* uissibile significat *om. N* tectorum *N²* **22** *sq.* Sic – regiae] Sic do das dedo dedis beo beas beo es do das dati sponte largitus est dedo regio *A* **22** – *24* Sic – est] Sic do das sponte largitatis est, dedo dedis uis regie coiutio est *X* **23** largitio *N²* : largitie *N* largiti *P* uis regiae *P* : uirgis re.i *N* **24** est *om. A* sicut – *25* suscipere *om. N* sicut *A* : sic *P* coacti *A X* ditionem *X*

rum iura suscipere. Sic etiam ,probo probas' alicuius 25
rei examinatio est, at ,probo probis' cum manus medicorum aegrescentium corpora contractant. Sic et ,uolo uolas' uolatile est, ,uolo uis' uoluntarium est. Sic et ,cogo cogis' necessitatis est, at ,cogo cogas' coniunctio uxoris ad uirum. ,Vssurpo -pas' alicuius nominationis 30
33r P siue praesumptionis est, at ,ussurpeo | -pes' inchoatio conscriptionis.

Omnis coniugatio in omni uerbo actiuo et neutrali ante nouissimam litteram a recipit uel e uel i; in omni autem passiuo commoni et deponenti ante nouissi- 35
mam syllabam hisdem litteris utitur. Sunt uerba nullius coniugationis, quae in consonantem litteram desinunt, ut sum possum. Est ,poteo' secundae coniugationis et potentiae maioris, sed secunda perso-

A N P(X)

36–38 *Don. Ort. 151,827–829* **38** poteo : *Sed. min. 14,35*

25 *post* suscipere *add.* sic etiam beo bes anthropos amicales in bromnum creat, beo beas excelsioris gradus eos ordinat *A* **25** Sic – *27* contractant *post 30* uxoris *transp. A* Sic etiam *P X* : sic *N* ac *A* **26** rei *et* est at *om. N* at *om. A* **27** aegrescentium *om. A N* corpo *P* contractat *N* contrectant *X* trahunt ad uirus *A* et *om. A* **28** est *prius om. A* **28** *sq.* Cogo autem -is necessitatis est, cogo -as coniunctio est uxoris *A* et *om. N* **30** ad uirum *om. N* **31** est *om. A P* at *om. A* et *N* surpeo *P* **33** *ante* Omnis *add.* At *A* Omnis – *68* quod] Iam dixi coniugatio *N* **34** a uel e uel i recipit *A* **35** autem ... et deponenti *om. A* passio *P* **37** consonantibus litteris *X* **38** Est poteo *P X* : es potes *A*

40 na prioris uerbi ‚potĕs' corripi debet, sequentis uero producenda est ‚potēs'. Sunt qui dicunt quaedam uerba in i ire et propterea nullius coniugationis fieri, ut memini odi noui, sed nos multae eos lectionis auctoritate reuincimus; inuenimus enim sepe ‚noro noris no-
45 rit' et in praeterito tempore ‚noui'; sic et ‚odio -dis -dit odiui'; ‚memini' autem solum in o exire non repperi.

Sunt uerba tertiae coniugationis, quae accepta productione sensus inmotant, ut uinco uincis de uictoria, et habet in praeterito tempore uici et uictus sum in
50 passiuo; at uincio uincis de uinculo, et habet in praeterito uincxi et passiuo uinctus sum. Sunt et alia eiusdem coniugationis nec in totum producta nec omnino correpta, ut suscipio -pis, aspicio -cis, nam in praeterito syllaba non additur, sed media littera motatur, ut
55 suscepi, et praessens tempus imperatiui modi non in i productam, sed in e correptam mittit, ut suscipe aspice; sic per omnia, unde et haec uerba fallacia dicuntur. Sunt uerba primae coniugationis, quae a duabus uocalibus in omni declinatione finiuntur, ut bassio bas-
60 sias, lanio tripudio radio et cetera. | 33ᵘ P

A N P(X)

41–46 *Don. Ort. 151,829–834*

40 *sq. signa quantitatis add. Polara* **40** potes *P X* : es *A* corrippi *P* **42** exire *A* nullis *P* **43** multa eos auritate lectionis *A* **45** inooui *P (corr. P²)* sic *om. A* **46** in eo *P (corr. P²)* **49** habet *om. A* (*post* praeterito *suppl. A²*) uici] uinci *P* **50** in praeterito habent *A* **51** et in passiuo uictus *A* **52** coniugationis *om. A* totam *A* **54** syllabam non addit *A* **55** suscipi *P* **55** et ut presens *A* **59** omni *om. A* basso *P* **60** tripido *P (corr. P²)* et cetera *P* : reliqua *A*

Sunt uerba, quae tertiae coniugationis productae a multis esse dicuntur, ut eo et quae illi conponuntur, id est praetereo praeeo introeo. Sed quia haec uerba nunc e nunc i adsumunt, hanc ob causam a plerisque – maxime ab omni scola Galbungi, quam et ego adiui 65 – quartae coniugationis fieri credita sunt. Quod cum Aeneae redicens inter cetera refferrem, non refutauit, sed hoc tantum dixit, quod duo futura tempora habeat, ut ibo et eam et cetera. Explicit de coniugatione. 70

Incipit de numeris. Numeros uerborum II esse sine circuitione ulla difinimus. Sunt tamen L uerba, quae singularem numerum non habent, ut uacitamus. Sunt 39u A 215u N et quae pluralem numerum | omnino | non recipiunt, ut pugillito -tas; unde et Varro non ausus est dicere de 75 Romanis, quia *pugillitauerint*, sed disciplinatius uitium

A N P(X)

61–70 *cf. Don. 634,21 sqq.*

61 quae tertiae *iter. P* **62** dicuntur esse *A* ab illo *A* illis *X* **63** praeo *P* pereo *A* quia *P* : que *A* **64** in e ... in i *A* hanc *Stangl* : quam *A P* **65** quam *P X* : quod *A* aduidi *P* audiui *X* **67** redicens *P* : residenti *A* ridens *X* rediens *Huemer* **68** quod *P* : quia *A* habent *A* **69** ibi *A* et cetera *om. A N* **69** *sq. om. A N* Explicit octaua *X* coniunctatione *P* **71** De numero *N* Incipit nona *X om. A* Numerus *N P* **71** *sq.* sunt duo sine circuitione sunt uerba quae *N* *post* sine *add.* ulla *A (exp. A*[2]*)* **72** L *om. A* **73** uocitamus *N*[2] *X* uaticamus *A (et gloss.* subtiliter perpendimus) **74** et *om. N* quae *om. A* numerum omnino *om. N (ras.)* **75** ut *om. P* **75** est *om. N* **76** pugillatauerunt *A* pugilitauerunt *X* disciplinatios *A (corr. A*[2]*) om. N* **76** *sq.* uitium uitans *om. N*

uitans dicebat, quia *pugillitauit unusquisque pro suis uiribus.*

De figura dicamus. In cuius tractatione paulo longi-
80 us inmorari legentium me utilitas conpellit. Nam figura semplex semplicius etiam habetur; acceptis autem conpossitionibus loquelari more sensum inmotat pariter et pandit. Nam ‚clamo' clamoris semplicis est, ‚conclamo' simul cum multis; est etiam ‚acclamo', cum
85 falso aliquem accusso, sicut Cicero de Prassio: *solis innocens acclamationibus punitus est*; ‚reclamo' aliquem exeuntem uocitans; ‚inclamo' et ‚succlamo' murmurandi est; | ‚proclamo' laudandi uel deprecandi exaltatio; 34r P ‚declamo' rehtorizandi; ‚exclamo' quando pro uiribus
90 uocem eleuo. ‚Salto' gaudium cum quodam membrorum motu praetendens; sed in conpossitione littera motatur, ut ‚exulto', quod est in uoce prolati gaudii; ‚insulto' inrissionis est iniuriossae; ‚persulto', cum per aures etiam longe adstantium sonitum penitrare facio;

A N P(X)

83–90 *Beda orth. 19,284–289* **83–114** *M f. 33u sq.*

79 discamus *P* dicamus – *80* figura *om. N* **80** legendum *P* **81** etiam – *83* Nam] conpositionibus sensuum habetur inmutat pariter et pandit nam loquela murmure *A* **82** mutauit *X* **83** pandet *N (corr. N²) post* est *add.* et *A* **84** est etiam] et *A om. N* **85** sicut – *86* est *om. N* sicut] si *A* Prasio *X* proui Prassio ait *M* **86** a clamantibus *X* **87** uacitans *P* reuocitans *A* memorandi *X* **88** est *om. A* proclamo] clamo *P* precandi *X* **89** rethorizando *M* **91** muto *P* pertinens *A* conpossione *P* litteram *P* **91** *sq.* mutatur littera *A* **92** exalto *N* prelati *A* **93** inrisitationis *M* est *om. A N* iniuriosue *N* presulto *X* prosulto *A* **94** etiam *om. N*

‚resulto‘, cum alte respondeo; ‚consulto‘ prudentis 95
consilii dispossitio est. ‚Testor‘ aliquid confirmans sen-
tentia; ‚contestor‘ cum quadam auctoritate affirmans;
‚protestor‘ manifeste cauenda denuntians; ‚obtestor‘
aliquem iurare compellens; ‚attestor‘ aliquem ad testi-
monium uocans, qui sit dignitate uel auctoritate emi- 100
nens; ‚detestor‘ aliquid execrandum respuens. ‚Iuro‘
iuramentum uerum cum quadam iuris iurandi confir-
matione testificans; ‚periuro‘ iuramentum falsitate pul-
luens; ‚adiuro‘ maiorem potentiam obsecrans. ‚Pono‘
simpliciter aliquid statuens; ‚dispono‘ aliquid operis in- 105
pensioris uel consili facturus; est etiam ‚disponere‘ foe-
deris ineundi; ‚propono‘ nonnumquam ad interrogan-
dam pertinet quaestionem; ‚appono‘ adiectionis est;
‚inpono‘ insinuendi est; ‚superpono‘ aliquem censum

A N P(X)

96–101 *Beda orth. 53,1146–1150* **104–114** *Beda orth. 44,921–929*

95 alteri spondeo *A* prudentes *N* **96** est dispositio *A X M* Tesstor *P* confirmans *N* : adfirmans *A M* confirman *P* confirmo *X* **97** auctoritatem *P (corr. P²)* **98** manifesta *N* canenda adnuntians *A* **99** aliquem – attestor *om. N P M* **100** uel] et *A* uel – eminens *om. N* **103** iuramentum *om. N post* falsitate *add.* ipsum *N* puluens *N P (corr. P²)* polluens *A M* prouoeluens *X* **104** maiore potentia *N²* obsacras *N* obsacrans *N²* **105** inpensioris – *106* etiam] uel *N* impensurus *X* **106** consilis *P (corr. P²)* consiliis *A* foed *A* **106** *sq.* foedus inhibendi *X* **107** ineundi *om. N* (est *suppl. N²*) interrogandum *M* **108** quaestionem *om. M* **109** insinuendi *M* : insuendi *A N P* subdendi *X* *ante* aliquem *add.* autem *M*

110 uel laborem ui cuicumque indicens; ‚praepono' aliquid praeferens; sic et ‚antepono'; nam ‚postpono' aliud inferius iudicans; ‚conpono' ornandi aut eloqui aut artificii est; ‚sepono' separandi; ‚suppono' | aliquid subtus 34ᵘ P inducens; ‚depono' labefactandi est uel uita excedendi.
115 Haec de figuris uelut in transitu dixisse sufficiat.
De personis. Personae uerborum sicut et pronominum tres sunt, sed multa uerba sunt, quae per personas deficere dicuntur, siquidem uerbum inuenimus, quod prima caret persona, ut rees reest, nam resum
120 uel resumus Latinus sermo non profert. Sensus autem huius uerbi hic est: reesse, hoc est in munitione multo tempore resedere, Gratiano dicente: *Campani multis in arce reerant annis.* Quaedam uerba sunt, quae secundam personam non habent, ut soleo solet solemus
125 solent, licet Sabastius pluralem secundam | personam 40ʳ A induxerit: *Solebatis*, inquit, *o ciues Romani, uestris subuenire depressis.*

A(Mo) N P(X)

110 uii *P* ui – indicens *om. N* praepono] propono *M* **111** postpono] propono *A* aliud] aliquid *A* ad *X* **112** iudicamus *A* ordinandi *N* aut eloquii aut artificii *om. N* **113** sepandi *P* *post* separandi *add.* est *A* spupono *P* **114** inducens *om. N* uel uita excedendi *om. A* **115** *om. N* suffiat *P* **116** De personis *om. A P X* **117** quae] *hinc inc. Mo* per *om. N P X* personis N^2 *X* **118** dificere *Mo* sequidem *Mo* si equidem *P* **119** ut *om. N* nam] non *A* **120** uel] et *A* Latinis *Mo* autem *om. A* **121** hic est *om. A* commonicione *A* communicione A^2 **121** *sq.* multa tempora *A* **122** residere *A Mo* Campari *N* **123** reent *X* erant *A (corr.* A^2*)* sunt *om. A* **125** licet – *127* depressis *om. N* Sebastius *X* Sabatinus *A*

Nunc de significatione dicturus mei Aeneae praecepti memor esse debeo, qui ait ad me: *Cum scribere disposueris, quicquid quaestionem mouere potest prius* 130 *euentila, ne decus operis totius unius subrelictae quaestionis obscuritate deformetur.* Huius rei ergo memor quaestionem, quae incedit, euentilare debeo; forte etenim aliquis inquirat, cur non statim post coniugationem significationem expossuerim, cum hic a plerisque 135 possitus sit ordo. Sed ego Gratiano magistro fretus, cuius in scola decim annos feci, hoc ita statui – hic enim ab eo ordo sepe promouetur –, hoc, inquam, statui, ut a qualitate ad coniugationem, a coniugatione ad numerum, a numero ad figuram, a figura ad perso- 140 nam, a persona ad significationem et ita ad tempora 35ʳ P peruenirem. | Significatio a quibusdam genus nomina-

A Mo N P(X)

142 *cf. Don. 635,5*

128 Nunc *et* dicturus – *134* inquirat *om. N* edicturus *Mo* **130** disposuerit *P* dispusueris *Mo* quicquid – *131* totius *om. P* questione *Mo* **131** euentela *Mo* totius operis *X* tutius operis *Mo* **132** deformet *A* rei *om. P* *(suppl. P²)* ego *A Mo X (corr. A²)* **133** incidit *A Mo X* **134** aliquid *A (corr. A²)* inquaerat *Mo* con. .iunctionem *P* **135** cum – *136* ego] iuxta *N* c sicut a plerisque positus ordo sed ego *A* **136** positus est *Mo* **137** cola *A P (corr. A²)* decim annis *A* fici *N* didici *X* hoc ita – *138* inquam *om. N* it *A* fatui *Mo X* **138** sep *P* permouetur sepae *A* inquam *ex* quam *corr. P²* **139** fatui *Mo X* a *prius om. Mo* ad *ex* a *corr. N²* a coniugatione *om. N (suppl. N²)* a *alt. om. A* **140** a *prius om. A* a *alt.*] ad *Mo* **141** signum *A* ad *alt. om. Mo* d *P* **142** genus *om. A* numeratur *Mo N X*

tur, quam opinionem Aeneas fortissime distruit, asserens genus non nissi nominibus accedere posse.

145 Significationes ergo uerborum quinque sunt. Quaedam enim ex eis actiua uocantur, quae agunt, ut *Turnum colo*; quaedam neutra, quae nec agere in natura habent nec pati, licet quaedam eorum subreptiue agere uidantur. Sunt autem hoc modo neutra uerba, ut
150 ambulo curro, licet quidam haec uerba per conpossitiones acceptas agere existiment, ut ‚uiam perambulo', ‚scribturam percurro'. Passiua sunt, quae pati semper habent; dicimus enim ‚mittor a Romulo'. Deponentia sunt, | quae cum passiui similitudinem in declinatione 216r N
155 habeant, passionem tamen ipsa qualitate deponunt, ut for faris. Cummonia uero dicuntur, quae et agere et pati sub eadem declinatione habent, ut ‚ueneror regem' et ‚ueneror a rege'. Sunt etiam uerba, quae cummixtum genus habent; ex parte enim actiua uel neu-
160 tralia et ex parte deponentia declinantur, ut audeo,

A Mo N P(X)

143 *sq.* quam – genus *om. A* Aeneas – asserens] distruimus asserimus *N* **144** nisi *Mo* accidere *A N*[2] **148** habentur *A* nec] hae *P* subripientia *X* **149** uideantur *Mo* uidentur *A N*[2] *(legi non potest N)* neutra uerba hoc modo *A* neutra *om. N* uerba] uera *P* *post* uerba *add.* pereo *Mo (del. Mo*[2]*)* **150** curo *P* quidam *om. N* **151** acceptus *Mo* existimant *A Mo* ut *om. Mo N P* **152** percurro *P*[2] *ex* percuro percurro scripturam *A* **152** *sq.* pati – habent] separatim patient̄ *A* **153** Romalo *Mo* **154** passiuis *Mo* similitunem *P* **155** habent *A* passione *A* **156** uero *om. A* quae et] qui *A* **157** *sq.* uereor *A (bis)* **158** cummixtuuim *P* conmixtum *Mo* commixtim *N (corr. N*[2]*)* **159** uel] et *A* **160** deponentiua *P*

gaudeo, soleo, fido, mereor merui, plaudo plausus sum et reliqua. Sunt qui illa sentiunt passiua esse et a neutralibus uenire aestimant, ut gauissus sum, sed hoc uerum non esse manifeste deprehendimus, nam cum dicimus ‚ausus sum', ostendimus non passiuum esse, sed 165 deponens; non enim ab aliquo ausus sum, sed ego ipse ausus sum aut agere aut dicere quod libuit. Sunt uerba, quae multis in controuersiam uenire possent; a nonnullis enim actiua, a plerisque deponentia docen- 35ᵘ P tur, ut partio | populo praedo et cetera; huius modi 170 contentionem facilleme peritus quisque sedabit, quia utrumque per multifariam Latinae linguae condicionem potest inueniri.

Tempora uerborum sicut et saeculi trea sunt: praeteritum praesens futurum. Vnde multos mouet, quare, 175 cum praeteritum tempus saeculo sit primum, nunc

A(Mo) N P(X)

168–170 *cf. Bed. orth. 44,918–920* **174** *sq. cf. Don. 637,12*

161 soleo *om. A* **162** illa *Winterbottom* : ita *A N P X (legi non potest Mo)* et *alt. om. N* que *suppl. N²* a] ad *P* **163** uenire *om. Mo* sum] *hinc des. Mo* hoc – *165* sed] non (est *suppl. N²*) uerum gauisus sum ostendens *N* **164** manifestum *A* **165** ostendimus *Polara* : ostendis *A P X* **167** *post* dicere *add.* aut *A* quo *P (corr. P²)* **168** *sq.* uerba – enim] uerba. .nullis *N* uerba que a nonnullis *N²* possunt *A* **169** enim *P X* : hoc *A* dicuntur *X* **170** partior populor predor *A* praedo et cetera] praedico *N* praedico et reliqua *X* **171** unusquisque *A* **172** linguae *om. N* **173** inuenire *N P (corr. P¹)* **174** *sq.* presens preteritum et futurum *A* **176** *post* tempus *add.* a *A N²* primum sit *A* sit *ex* sunt *corr. P²* nun *P*

scribtores a praesenti tempore uerbum ordiuntur. Veteres initium declinan|di a praeterito perfecto habebant; deinde quia plusquamperfectum et praeteritum 40u A
180 inperfectum non adnumerabant, ad praesens et a praesenti ad futurum scribendo pertendebant. At nos a tempore, quo scribimus uerbo initium damus, quod certissimum est; deinde iuxta morem computariorum retroactim menses et dies supputantium praeteritum
185 sumimus; exin praetermiso praesenti tempore, ne iterato annumeretur, ad futurum transimus.

Praeteriti quoque temporis quid sibi uideatur triformis illa diuissio, succinctim explicabo. Praeteritum inperfectum uelut praesenti proximum ob hoc dicitur,
190 quia non certo uel condicto die temporeue, sed quasi passim et aliquantis horis actum uel dictum significatur. Praeteritum autem perfectum certius ac difinitius factum esse monstratur. Plusquamperfectum idcirco sic dicitur, quia longius et perfectius ostenditur inple-
195 tum. Quodam ergo ascendentium more de inferioribus

A N P(X)

177–182 *cf. Clem. 71,18–21*

177 uerborum *A* **178** initium declinandi *om. N* perfecto – *181* pertendebant *om. N* **179** deinde – *180* non] preteritum inperfectum deinde quia et plusquamperfectum non *A* plusquamperfecto *P (corr. P²)* **180** non] nun *P* **181** At] ut *A* **182** quos *A (corr. A²)* uer *P* dicamus *P* damur *A* **182** *sq.* quod – est *om. A N* **183** conplitoriorum *P* **184** retroactium *N* **186** annumeraret *A* **187** quoque *om. N* quid sibi uideatur *om. N* **188** succinctim *P (corr. P²)* **190** quia non] qm̄ *A* **191** significat *N* **193** Plusquam *N P* *ante* idcirco *add.* autem *N lac. P*

ad superiora, hoc est de incertis ad certiora peruenimus. Veteres etiam futurum tempus uelut in duas quasdam partes diuidebant, ut uidebo et uidero, quasi
36r P aliud sit quod crastino et quod | in longo tempore sit euenturum. Vnde et plerique pro futuro secundo tem- 200
pore promissiuum modum in usu habebant. Nos autem nec futurum secundum tempus nec promissiuum modum recipientes et quod prope et quod longe futurum est sub unius futuri temporis significatione declinamus. Multi etiam tempus futurum optatiui modi in 205
modum imperatiuum tempore futuro prima dumtaxat persona uertere nituntur, ut audiam, non ponentes quae optatiuum modum significent, id est ut utinam ne donec usquequo usquedum quoadusque.

Sunt uerba, quae deficere per tempora ab inperitis 210
putantur, eo quod litterarum consequentia in eis non uidetur ostendi, ut offero et praeterito tempore motatis syllabis obtuli necnon in passiuo uerbo tempore

A N P(V) (X)

197 *sq. cf. Serg. 551,14 sq. al.* **201** promissiuum : *Don. 632,9 al.*

197 Veteres – *203* et *prius om. N* ueluti *A* **199** *ante* crastino *add.* in *A* longiora tempora *A* **200** uenturum *A* et plerique *Stangl* : a et a plerisque *P* a plerisque *A* **201** modum *om. A iter. P* **202** secundum *om. A* **203** modum] ūm *A* quod *alt. om. A* longe *om. N* **204** sub] sed *P* **205** Multi – *209* quoadusque *om. N* **206** imperatiuo *A* **208** significant *A* **210** Sunt] *hinc inc. V* **211** eo – *214* mireris *om. N* sequentia *A* **212** ostendere *P (corr. P*[2]*)*

praeterito oblatus sum. Quod ne forte mireris, dicam
215 tibi, quod sepe accidit, ut et nomina et pronomina litterarum ordinem non seruent, cum tamen intellectu eadem esse noscantur, ut bonus melior obtimus, malus peior pessimus, sic unus et singuli. Eodem modo et alia huius modi uerba erunt, ut transfero confero et
220 cetera.

Sunt praeterea uerba, quae contra ussitatam Latinitatem uel adiciuntur syllabis uel demuntur. Adiciuntur, ut legero -ris -rit legerimus -ritis -rint, et hoc indicatiuo modo tempore praesenti, ut sequentia
225 declarant: inperfectum legerebam, perfectum legessi, plusquamperfectum legesseram, futurum legeram -res -ret; imperatiuo legere legerat legeramus legerite | uel 36ᵘ P legeratis legerant, futurum legerito legerat et pluraliter legeramus legeritote uel legeratis legerant uel lege-
230 runto. Obtatiuo modo praesens et praeteritum inperfectum utinam legererem legereres legereret

A N P V(X)

214 ablatus *V* **215** quid *N* sepe] se *V* **216** ordine *N* esernant *A* seruant A^2 *X* **217** eodem *A* nuscantur *V* noscuntur *A* ut est *V* **218** sic – singuli] sicut et singul nusque (singuli unusque A^2) *A* **219** huiusce *N V (corr.* N^2*)* **219** *sq.* et cetera *om. A N* **221** Sunt *om. A* Sunt – Latinitatem] Sunt uerba *N* (que *suppl.* N^2) ussitatem *P* lanitatem *A* **222** diminuuntur *N* deminuantur *V* **223** legeremus *V* hoc *om. A* **225** imperfecto ut *A* perfecto *A V* legissi *N* legisse *A (corr.* A^2*)* leges *V* **226** legisseram *N* **227** legerite uel *om. V* **227** *sq.* uel legeratis *om. A* **228** futuro *A* **229** uel legerunto] futurum legerito *P* **229** -ritoto *A* **230** modo *om. N* praesens – in-perfectum *om. N P V* presenti et preterito inperfecto *A* **231** legerem V^2 **231** *sq.* legerem legeres legereret legeremus legeretis *P* legerem *(corr.* N^2*)* -res -ret legeremus *(corr.* N^2*) N*

41r A legereremus legereretis legererent, praeteritum | perfectum et plusquamperfectum legessissem legessisses legessisset legessissemus -setis -sent; futurum legeram legeras -rat. Sic rite per hunc ordinem declinatur, et in 235 passiuo habet tempore praeterito legestus sum. – Minuuntur autem alia, ut semo semis semit, et hoc pro ‚semino'; et praeteritum sempsi pro seminaui et semptus sum.

Sunt et alia, quae declinatione deficillima sunt, ut 240 fio fis fit, licet secunda persona multis non placeat; inperfectum fiebam, perfectum fui, plusquamperfectum fueram, futurum fiam fies fiet; imperatiuus fi fiat fiamus, futurum fito fiat; obtatiuus modus a multis de-

A N P V(X)

240–260 *Clm f. 31v,19–32r,3* **242** *cf. Tatu. 53,163–165*

232 *sq.* praeteritum – plusquamperfectum *om. N P V* preteř perfecto plusquamperfecto *A* **233** *sq.* legissem -ses -set -semus -setis -sent *A V* legississem legississes -set legississemus -setis -sent *N* **234** futuro *A* legerum *P* **235** *post* -rat *add.* -ramus -ratis -rant *V* declinantur *V* **236** tempore *om. A V* praeterito *om. V* legessus *A* Minuntur *P* **237** semit *om. A* et *om. A* **238** semino] semo *V* praeteritum *om. A* semsi *N X* semi *A* semenaui *V* septus *A X* sumptus *N (corr. N²)* **239** *post* sum *add.* pro seminatus sum *A* **240** et *om. A N* *post* declinatione *add.* et *P* difillima *V (corr. V²)* sunt *om. N* **242** *sq.* inperfecto … perfecto … plusquamperfecto … futuro *A* perfecto *etiam V* plusquam *P* **243** fias fiat *A* fi *om. N P V* **244** futurum *om. V* modo *A* a multis *om. A* aut *N* **244** *sq.* declinatis foerem *V*

245 clinatur forem -res -ret, a nonnullis fierem, et habet passiuum uerbum fior firis fitur et cetera, fiebar, fitus sum, futurum fiar; inperatiuus fiere et cetera; infinitiuus fieri fitum esse uel fuisse, participia fitus fiendus. Sed hoc uerbum multis incognitum est. | 216ᵘ N

250 Est et aliud uerbum satis difficile, ut sum, quod praeteritum inperfectum non habet nec perfectum, nisi plusquamperfectum eram eras erat et futurum ero eris erit; et imperatiuo modo tempore futuro esto sit simus estote sint; obtatiuo modo utinam essem esses 255 esset essemus essetis essent, futurum utinam sim sis sit; coniunctiuo cum sim sis sit, plusquamperfectum cum essem, futurum cum ero; infinitiuo esse uel fuisse. Ob huius uerbi breuitatem praedictum uerbum fio huic quasi ulteriori modo adiungitur, ut quod in alio 260 deest in alio subpleatur.

Explicit VIII.

A N P V(X)

246 fitur : *Prisc. gramm. 2,377,10*

245 a] aut *N* aut ut *N*[2] habes *V* **246** uerbum *om. A* fieris *V* et cetera *om. A* **247** futurum *om. N V* inperatiuus] inperī *P* et cetera *om. N V* et reliqua *A* infinitiuo *A* et infinitiuum *V* **248** fitum] fuī *N* **249** Sed *om. A* **250** Est *om. A* satis *om. N* sat *A* **250** *sq.* quod in preterito *A* **251** habent *A* nec *om. A* nisi *ex* ni *corr. A*[2] **252** plusquam *P* *ante* eram *add.* ut *V* et *om. A* futuro *A P* **253** erit *om. P* et *om. N V* **254** modo *om. N V* essem *om. V* **255** futuro *A* **256** coniunctiuo modo *N* coniunctatiuo modo *A* cum] utinam *V* sis sit *om. A P* plusquam *A* **257** futuro *V* infinitum *V* *post* fuisse *add.* futurum esse *A* **258** huius] hoc *A* **259** huic] hic *V* nunc *N* ulteriore *A N* in *om. A* **261** Explicit *N*

37r P

INCIPIT NONA DE RELIQVIS PARTIBVS ORATIONIS

Edicto de principalibus partibus separatim per singulas partes, id est de nomine pronomine et uerbo, quam breuissime tractato, nunc per reliquas orationis 5 padas uelut per cronicen unam tantum epithomam sumus expondituri. Aduerbium uerbi quasi ex obliquo famulum est, cuius tamen multiformis species est. Nam quaedam locum, quaedam tempus designant; cum dicis ‚tum' tempus significat, at cum dicis ‚tun' locum 10 ostendit, ut Cato: *Vtrique in Taurum coetus conduxere montem; tun pugnauere totum collecti per diem.* Sic etiam ‚con' aduerbium locale est pro „illuc', Marcello

A N P(V) (X)

9–11 *cf. Cap. 96,13* **13** *Bonif. 76,181 sq.*

1 *sq.* De aduerbio *N* **3** Edito *A* Adiectio *V* de – *7* expondituri *om. N* *ante* per *add.* id est *V* **4** partes *om. A* de *om. A* *post* nomine *add.* et *V* **5** quam] pro *A* tractato *X (et Huemer in app.)* : tractatu *A P V* per *om. A* orationes *V* orationum *A* **6** *sq.* crocicon una tam̄ aepitoma expondituri sumus *A* aepithomo *V* **7** uerba *P* quasi uerbi famulum ex obliquo (est *om.*) *A* fumulum *V* **8** cui *A* est species *A* est] sunt *N* **9** *sq.* cum] tum *A (bis)* **10** significa *P* designat *N* designas *X* designant *V*; *hinc des. V* at *et* tun *om. A* **11** ostendit *P X* : significat *A* designat ostendit *N* (ostendit *del.* N^2) Cato – *12* montem *om. N* cata *P* Varro *X* Taurum *om. A* condixere *P* **12** Sic – *13* est] et *N* **13** locale est *om. A* illic *A* **13** *sq.* Marcello scribente *om. N*

scribente: *Ite con; arma ponite aerea secrete castris.* Et
15 haec coniuncta duo ,tuncon' aduerbium similitudinis
faciunt pro ,tamquam', iuxta illud Lucani: *Et populus
tuncon mare fluctuans consternari fecit terram.* (,Tan-
quam' sic dici debet, sicut superius exposuimus in pro-
nominibus, ne duae simul uoces ab inperitis aestimen-
20 tur.)

Omne aduerbium, quod a nomine nascitur, in quas-
sorum conpositione ueteres nominibus adiungebant,
sicut Glengus dicebat: *Vir in acie fortiter pro domo
liberis et capite pugnat*; non autem ,fortiter pugnat',
25 sed ,uir fortiter'.

Sunt aduerbia, quae putantur esse nomina neutra-
lia, sed non sunt, ut longe prope necesse facile defici-
le; sed tamen quia ,facilis' et ,deficilis' sepissime rep-

A N P(X)

17–20 *cf. supra 164,46–49* **21–25** *Don. Ort. 160,14–17* **26–37** *Don. Ort. 164,124–165,134* **27** facile defici-le : *Don. 640,15*

14 Ite *om. A* ama *P* aerea secrete castris *Huemer* : aera secrete hastris *P* terras serite hastis *A* aere serete hastis *N* aerea serite hastas *N²* ac referte hastis *X* At *A N* Ad *X* **15** aduerbium – *17* tuncon] in *N* **16** iuxta – *18* sic] sicut *A* **17** tunccon *P* terram *om. N* **18** sic] si *N X* debeat *N²* sicut – pronominibus *post 19* aestimentur *transp. N* **19** nec *N* due simul due uoces *A* uocales *N P* ab inperitis *om. N* existimantur *A* **21** Omne – nascitur *om. N* quassarum *N (corr. N²)* casorum *X* **22** aduerbium nominibus adiungebant ueteris *N* **23** sicut – dicebat] ut *N* **24** autem] hoc *A* **26** *sq.* nomina – sed] nrōra neūlias *A* **28** sed – *33* excipiantur *om. N* inueniantur sepissime *A*

periuntur, non mirandum erat, si etiam neutraliter ‚facile' et ‚deficile' inueniretur, | nisi Aeneas hoc fieri posse negaret. Haec aduerbia fortia sunt, quae neutrali uerbo cooperantur, | ut agat, si tamen ab infinitiuo modo excipiantur, ut si dicas *Longe est nos in his ulterius commorari locis*; unde Aeneas *Prope erat*, inquit, *Foebum occassu celeri imos inuissere priscos*; Terrentius *Necesse est*, inquit, *Gallos fieri fallaces*; et iterum *Facile est uirum uinci uiro uirtutis subito superueniente.*

41ᵘ A — 30 — 37ᵘ P — 35

Sunt aduerbia, quae a uerbis passiuis ueniunt, ex participis scilicet praeteriti temporis, ut certatim strictim dissipatim congregatim, quae ex congregato et dissipato stricto certatoque ueniunt. 40

Sunt aduerbia, quae litteris eadem sunt sicut et nomina et uerba, ut falso; dicimus enim ‚Falso uos': hic uerbum est primae coniugationis falso falsas; et ablatiuo cassu ‚Falso nomine uocati sunt'; et aduerbialiter dicimus ‚Falso loqueris'. 45

A N P(X)

39 strictim : *Don. 640,10* **42–46** *Beda orth. 25,445–447 (p.a.l.)* **46** Falso : *Don. 640,9*

32 ut *om. A* **33** excipiuntur *P (corr. P²)* ut] utique *A* alterius *P (corr. P²)* **34** unde Aeneas] et *N* **35** Foebus *A* celerimo senuisse repraecos *P* celeremus inuiscere prestos uel stas *X* imos inuissere] mouere se *N* priscos *Huemer* : pressos *A om. N* Terrentius] et *N* **36** est *om. N (suppl. N²)* **37** *post* est *add.* inquit *A* uincere *A* superuenientem *A* **38** *–41 om. N* **39** *sq.* congregatim dissipatim strictim certatim *A* **40** quae *om. A* **42** *– 46 om. A* quae – sicut *om. N* litteratura *X* **43** dicis *N* **45** aduerbium *N* **46** dicimus *om. N*

Sunt aduerbia, quorum condicio ab aliis partibus orationis nascitur, ut est mecum tecum secum nobiscum uobiscum; ‚me' enim accussatiuus cassus est,
50 ‚cum' uero ablatiui est praepositio, et faciunt aduerbium simul.

Sunt alia aduerbia, quae in o exeunt, sed accepta r littera faciunt ex se nomina, ut docto pasto litterato uastato, quibus si eandem litteram | adiunxerimus, no- 44ᵘ A
55 mina esse intelleges, ut doctor pastor litterator uastator.

Sunt alia aduerbia, quae et nomina, ut magister. Nominatiuo enim casu ‚magister' dicitur, qui sit praecipuus doctor; et aduerbialiter ‚magister' pro ‚docte'
60 accipitur, sicut Lucanus ait: *Doctores etenim nostri magister omnia faciebant.*

Sunt etiam aduerbia, quae propter metrorum necessitates uel propter ueterem consuetudinem et ut elimatius dicam propter uitiosam inuentionem aut ad-
65 duntur, | ut fortiositer pro fortiter, comptose pro compte, 38ʳ P
aut minuntur, ut audacter pro audaciter, felicter pro feliciter.

A N P(X)

57–61 *cf. RCCM 23,159*

47 ab] in *A* **48** est *om. A N* **49** cassus *om. A N* **50** uero *om. N* ero *P* est *om. A N* aduerbum *P* **52** – *56 om. N* **53** littera *om. A* ex *P* : a *A* passo *X* **54** eadem *P* litteratam *A* adiunxeris *A* **55** intellegis *A* **57** alia *om. N* magister – *58* casu *om. N* **58** magister] sic *A* **59** et] ut *P* aduerbialiter – *60* accipitur] aduerbium est *N* **60** enim *A* nostri *om. N* **60** *sq.* omnia magister *A* **61** *post* faciebant *add.* id est docte *X* **62** etiam] autem *A om. N X* quae *om. N* **63** uel – *64* adduntur *om. N* ut] ait *P* **64** uitiosum *A* **66** felicter – *74* laboramus *om. N*

‚Heri' ‚instar' ‚fas' nonnulli putant nomina esse inflectibilia, sed nos aduerbia esse non ambigimus.

Aduerbia congregandi non unius sunt status. Aut 70
enim coniungunt et stabilia sunt, ut ‚inuicem sumus'; aut contrauersaria, ut ‚<in> inuicem insurgimus', aut discessiua, ut ‚ab inuicem disiungimur', aut agapeta, ut ‚pro inuicem laboramus'.

Multi aduerbia de coniunctatiuis faciunt, ut ergo ta- 75
men, ut ‚ergo' pro ‚sepe' ponant, ‚tamen' pro ‚inde', iuxta illud Virgilii Assiani: *Ergo legunt sapientes tua scripta, o Cato*, hoc est dicere ‚sepe legunt'; et ipse Cato *Tamen*, inquit, *reuersi Romam ueniunt*, hoc est ‚inde reuersi'. 80

De participio autem, quod pars nominis et uerbi est, de quibus in superioribus ut puto sufficienter effati sumus, nunc breuia dicenda sunt. Gerendi uel typici uerba de participis diriuata fideles quique doctorum ita intellegunt, ut ‚legendi' genitiuum participii uerbi 85

A N P(X)

68 *sq. Don. Ort. 164,123 sq.* **75–80** *Don. Ort. 174,374–378*

68 esse *om. A* inflexibilia *A* **69** ambigamus *A* **70** status sunt *A* **72** contrauersaria *A* : controuersia *P* in *suppl. Stangl* **73** dicessiua *P* discessasiua *A* dissiungimur *P* disiungimus *A* agepeta *A* **74** pro *om. A* **75** coniunctionibus *A* coniunctiuis N^2 ergo – *77* Assiani] tamen pro inde ut ergo pro sepe ut *N* **76** ut *om. A* ponunt *A* **77** *post* illud *add.* testimonium *A* **77** *sq.* sua scriptura *A* **78** *sq.* et Cato dicit (*om.* ipse) *N* **79** reuersi] reum si *A* **81** autem – *83* nunc *om. N* autem] hoc *A* **82** *ante* in *add.* ut *A* ut puto *om. A* sufficiter *P* **84** *ante* diriuata *add.* fiunt *A* **85** elegendi *N* eligendi N^2

passiui temporis futuri et ita per ordinem totum casum numero singulari in hanc formam uersum esse definiant, quod in usitata Latinitate diriuatum est; unde et quidam nominatiuo casu huius participii in ean-
90 dem formam usi sunt. Praeter hanc enim opinionem nihil seniores nostri de his uerbis sentiendum putarunt.

Gerendi autem uerba dicuntur, quia opus quod natura non erat suum ui aliqua gerunt; ob hoc et actiuo
95 uerbo haerent. Typici autem uerba ideo dicuntur, quia ex praedicto participio typicata sunt; quando ergo gerit, tunc tantum gerendi nomen accipit; typicale autem nomen siue si gerat siue etiam non gerat inmobiliter tenebit.

100 Ipsa autem participia quandocumque uerbis fuerint applicata, tamquam uerba | sonabunt, nec estu separa- 38ᵘ P buntur, sed sic estentur conpositiue, ut legens eram pro legebam uel legi et legens ero pro legam.

A N P(X)

93–99 *Clm f. 24ʳ,29–24ᵘ,5* **93–95** *Clm f. 36ᵘ,11–12* **100–110** *Clm f. 32ʳ,5–13*

87 numeri *A* **88** diffiniunt *A* diffiniant *P²* unde – *92* putarunt *om. N* **88** *sq.* ure quidam nomine *A* **89** huius] haec *A* **90** Propter *A* **91** seniore *A* putauerunt *A* **93** *sq.* non natura *A* **94** ob *om. N* hoc *P Clm* : haec *N* hanc *A* **96** ergo] autem *N* **97** accipiet *A* autem *om. A* **98** si *om. A N* inmutabiliter *A* **100** autem] hoc *A* fuerit *P* **101** amplicata *A* **101** nec – *102* estentur] sunt *N* nec estu *P Clm* : estatu *A* nec gestu *Hartel* nec situ uel nec statu *Huemer (in app.)* **102** aestentur *P* : aestimantur *A* caestentur *Clm* gestu utentur *Hartel* sistentur *Huemer (in app.)* compositiua *N Clm* conposite *A* lens *P* **103** uel] legens fui pro *A* et *om. P (suppl. P²)* ero] eor *P*

44ᵘ A | Multi ueterum duo futura coniungebant uel duo praeterita, ut saluandus ero siue saluatus fui, quod in 105 declinatione uerbi licebit. Ceterum sic dicendum: saluatus sum siue saluandus sum; sum enim uerbum mobile, quod participia secum ferunt, prout illa fuerint; sic: es est sumus estis sunt. In reliquis autem temporibus a suo statu moueri non possunt. 110

Est participium, quod Cato in uerbum transferre solebat, [uerbi] scilicet passiui temporis praeteriti, ut illud: *Omnibus fratre patre matre coniuge reliquis necessariis proque carus falera factus*; quod tamen non licuisset ei facere, nisi hoc participium totius testimo- 115 nii sententiam clauderet. Nonnulli hoc ignorantes ‚est' sumunt aliunde, quod, sicut eis omnino facere non licet, ita aliis quidem participium transferre in uerbum absque eo quo diximus modo peruersum et indecorosum est. 120

Nunc de coniunctione aliquanta dicamus. Videntur 217ʳ N mihi coniunctiones omnes cuiusdam catenae uel | nexus

A N P(X)

122 *sq.* coniunctiones ... sententias annectant : *cf. Don. 646,14*

104 Multi ueterum *et* coniungebant *om. N* **105** in – *106* Ceterum *om. N* **106** uerbi] sic *A* **107** *post* mobile *add.* est N^2 **108** qui *N* *post* ferunt *add.* et N^2 ille N^2 **111** Est – *120* est *om. N* Est *om. A* **112** uerbi *secl. Winterbottom* **113** patre fratre *A* **116** Nonnullis *P (corr. P^2)* **117** licebit *A* **118** quidem *om. A* **119** quod *A* **121** Nunc *et* aliquanta dicamus *om. N* Videtur *N* **122** mihi *om. A* catinae *P* nexui *N P* nexurae N^2 nexuum *X*

uicem exsequi, quod omnes sententias annectant; tamen nonnullae ex eis separare dicuntur, ut ‚autem' et
125 ‚uero', ita dumtaxat si in principio dictionis posita fuerint. In mediis autem dictionibus pro copolatiuis habebuntur, sicut Aeneas conposuit: *Cum itaque in teatro conuenissent multique conflictarentur, nonnulli autem sedare populum niterentur, alii uero in certamen popu-*
130 *lum concitarent, tum sol indigne ferens tantam a ciuibus haberi discordiam subito tenebris medio offusus die in mare uelut munitissimam urbem* | *refugit*; hic 39r P enim praeter ‚itaque' cetera trea fona, id est ‚quae' ‚autem' ‚uero', copulatiua simul sunt ac postposita.

135 Expletiuae autem duas ob causas sic uocantur; primam quod sensum dictionis expleant, uel quod in metris suum locum obteneant, iuxta illud Catonis: *Virile quoque certari conpetit agmen*; hic enim ‚quoque' praeter metri expletionem nullam causam habet.

140 Inter ‚autem' et ‚enim' hoc distat, quia ‚autem' dictionum sensum commutat ac discernit, ‚enim' congluti-

A N P(X)

140–148 *Bonif. 85,154–162* **140–145** *Don. Ort. 185,121–126* **140–143** *Clem. 100,18–21*

123 inuicem *A* **124** nonnulla *A P* his *A* *post* ut *add.* que *A* **125** ita dumtaxat *om. N* fuerint posita *A* **126** in mediis dictis (autem *om.*) *N* habentur *N* habebitur *A (corr. A²)* **127** sicut – *134* postposita *om. N* **129** populum sedare *A* **130** tantum *P* **131** effusus *A* **133** itaque preterea cetera *A* **134** ac postposita *Polara* : adpetestia *P* uerbum refugit ad petentia *A* refugit ad pendentia *X* **135** Explectiua *P* Expletiua *A* autem *om. A* uocatur *P* primum *A N X* **137** suum obtineat locum *A* iuxta] uix *A* **138** certare *A (corr. A²)* **141** *post* enim *add.* uero *N*

45r A nat. Inter ,uerum' et ,uero' duae sunt distantiae; | una quia ,uerum' praepositiui ordinis est, ,uero' subiunctiui; alia quia ,uerum' causaliter pro ,tamen' habetur, ,uero' ob expletionem suae tantum stationis accipitur. 145

Quamquam in V species coniunctio diuisa sit, tamen in sese commiscuntur, ita ut unaquaeque alterius ratione pro dictionum qualitate utatur. Frequenter enim causales pro rationabilibus et copulatiuae pro causalibus poni solent, ut pro ,enim' ,et' ponatur, sicut 150 Cicero: *Vos uicistis et dii uos iuuerunt*, tamquam hoc diceret: *Vicistis, quia dii uos iuuerunt*. ,Quoniam' et ,enim' pro ,tamen' et ,si' ponuntur, sicut Donatus Praetorius in Apologitico sic fatus est: *Quamquam me accusent, quoniam ego auctoritate certa fidens omnium* 155 *probra tempno*, hoc est *tamen omnia tempno*: Vulcanus etiam de inbecillitate Tuscorum scribens *Enim*, in-

A N P(X)

142–145 *M f. 34r* **146–159** *Don. Ort. 184,101–112* **146** V species : *Don. 646,16* **148–163** *cf. M f. 34r*

142 substantiae *N* **145** expletionis (ob *om.*) *N* ob *om.* *etiam M X Clm* tantum suae *A* **146** duas *A* II *P* **147** in se esse *P* conmixcuntur *N* conmiscentur N^2 *X* utraque *X* **148** pro] secundum *A* qualitatem *A* **149** enim *om. A M Clm* rationalibus *M N X* et – *150* causalibus *om. A* **150** *sq.* sicut Cicero] ut *N* **151** iuuerint *N (corr. N^2)* tamquam – *152* Vicistis] hoc est *N* **151** *sq.* hoc diceret *om. P* **152** dii *om. P* **153** tam *N* exponuntur *A* sicut – *155* accusent] ut *N* Donatius *P* **154** apoligitico *P* **155** quoniam *post* certa *transp. A* auctorita casta *P* **156** est *om. N* tamen contempno *A* Vlcanus *P* Vulcanus – *157* Tuscorum] et iterum *N* **157** inbicillitate *P*

quit, *multos uiuant annos, non se unquam uindicabunt*, hoc est *si uiuant*. ‚Quoniam' si duo uerba circa se ha-
160 beat, subiunctum unum priori faciet, et sequens antecedet, Sulpicio scribente: *Iurabant quoniam, debellabant*; hic est ordo: *Ideo debellabant, quoniam iurabant.*

‚Quidem' duas | efficientias habet. Aut enim anteactis 39ᵘ P
165 uerbis uel personis paratur, aut proponit sententiam uel confirmatiuo uel distructiuo modo, et respondetur ei uel reuincitur a talibus coniunctionibus, hoc est ‚sed' ‚tamen' ‚autem' ‚uerum' ‚uero'. ‚Sed' si in medio testimonii fuerit, maxime quod habet aliam coniuncti-
170 onem in ipso, pro ‚tamen' accipietur. Est etiam ‚sed' additamenti, cui ‚non solum', ‚non tantum', ‚non modo' uel anteponentur uel etiam – si non littera, certe sensu – praestruentur, sicut Estrius ait: *Omnis homo prout ualet uitat pericula, sed et suae uitae quaerit com-*
175 *moda*; hic enim est sensus: *Non solum illa uitat, sed etiam ista quaerit.*

A N P(X)

159–163 *Don. Ort. 186,130–133*

158 unusquam *P* uindicabant *N* **159** Quoniam – *161* scribente] et ait *N* **160** subiunctam *A* unum *Huemer* : eam *A* enim *P om. XM* faciat *M* **161** Sulpito *APX* **162** dellabant *P* **164** Quidem – *173* praestruentur] et *N* efficicientes *P* **166** confirmatio *PX* modo uel distructuo *A* **168** tamen uero aut uerum *A* medii *A* **169** habeat *A (in ras.)* **170** ipso *Polara* : essu *A P* sensu *Huemer* sese *Stangl* accipitur *A* **172** anteponuntur *A* littata *A* **173** perstruentur *A* Hesterius *A* ait *om. A* **174** uale *P* quomoda *N* **175** est enim hic sensus *N* **176** *post* quaerit *add.* Finit. Incipit *N*

De praepositione pauca dicenda sunt. Omnes praepositiones, quae accusatiuo cassui seruiunt, in aliis Latinitatis generibus pro inuicem plerumque motantur. Legimus enim eon Gratianum: *Naues apud mare nauigabant*, hoc est ‚per mare'; et alibi: *Demorati aliquandiu apud Constantinopolin sumus*; ‚apud' pro ‚in'. ‚Circum' si fuerit praepositio, quod raro tamen euenit, per m scribetur; si uero loquelam fecerit, per n scribendum est, ne, sicut sepe notauimus, duae uoces esse potentur. Vnde cum me quondam Origines Atheniensis uidisset scriptitantem et legisset illud *circumdata munilibus et ornata uestitibus*, subridens *O*, inquit, *Virgili, quid agis? Non te oportuit magis scriptorem fieri quam lectorem. Qui enim studet pinguere craxaturam litterarum, antequam discat earundem intellegere qualitates, necesse erit eum in singulis errare. Tu autem ne scripseris ‚circumdata', sed ‚circundata'.* 180 185 190

A N P(X)

185 *cf. supra 201,17–20*

177 pauca – sunt *om. N* *post* Omnes *add.* enim *N* **178** cassu *P* **179** pro *om. A* **180** Legimus – *181* Demorati *om. N* con *Huemer* ean *A* apud *P X* : aut *A* **181** aliquando diu *A* **182** Constantinopolon *P (corr. P²)* Constantinopoli *N* **183** Circum – *192* errare *om. N* quadraro *P* tamen] non *A* **184** scribitur *A X* **185** uocales *P* **186** notentur *X* cum me *u. sp. r. om. P* quondam *Polara* : quodam *A X* quandam *P* Originis *P X* Origenis *A* **188** uestibus *A X* Oí *A* **189** oportuit te *A* oportet *P (corr. P²)* **190** depigere *A* depingere *A²* raxaturam *A* caraxatoram *X* **191** antequam *P* : antiquam *X* atque *A* qualitates intellegere *A* **192** *post* errare *add.* reprehendere *A* autem] ergo *A N* **193** scriberis *P* circundata *A X* : circumdata *N* circunda *P*

‚Circa' et ‚erga' duae | praepositiones sunt casus ac- 40r P
195 cusatiui, sed hanc diuersitatem habent, quod ‚circa' ad uisibilem materiam uel locum pertinet, ‚erga' autem ad animum spectat, maxime cum aliquem propensiorem affectum gerat proximorum. Denique et in Latinitate philosophica ‚ergum' affectus dicitur, unde et
200 ‚ergo' sic dicebantur a prescis, qui in sese cunctorum traherent affectum.

‚Aduersus' de aduersitate dicitur. Quidam contendunt melius scribi ‚aduersum', quod mihi uideatur satissimum; etenim duas partes praepositionem et accu-
205 satiuum casum aestimantes legi, non solummodo non iuuant sensum, uerum etiam distruunt. ‚Vorsum' a uertendo dicimus, unde ubi mutatur accentu ac sensu, ‚aduersus' dicendum est pro ‚contra'. ‚Versus' praepositio est imitationis.

210 ‚Pro' sicut ordinis, sic temporis. Denique nonnumquam pro praepositione ‚prae' aduerbium temporis ac-

A N(P) (X)

194–201 *Don. Ort. 191,129–134* **194–198** *Bonif. 91,117–120*

194 *ante* Circa *add.* et *N* **195** sed *om. A* **196** uisibile *P* uel locum] locumque *A* *ante* erga *add.* l *A* autem *om. N* **197** spectaet *A* maxime – propensiorem *om. N* (et *suppl. N*[2]) *ante* maxime *add.* uel *A* **198** gerit *N*[2] Denique – *201* affectum *om. N* **200** si *A* qui *om. A* **201** trahent *P* **202** Quidam – *208* est] accipit accentum fut *N* contendent *A* (*corr. A*[2]) ostendum *P* ostendunt *Huemer* **203** melilis *P* uidetur *A* **204** praepositionem] *hinc des. P* **206** Versum *X* **207** ubi mutatur] sub uno *X* **208** Versus – *211* acceptatur *om. N* praeposio *A* **211** prae] post *X*

ceptatur. Ita et ‚ante' et ‚pone' et ‚prope' et ‚ultra' praepositiones casus accusatiui immobiles sunt, nec pro aliis aliae lectantur. Communes IIII a ueteribus inordinate scribebantur; aut enim mutabilia pro stabi- 215 libus fona ponebant, aut sublimia pro humilioribus inserebant. Mutabiles enim sunt hae praepositiones, quando accusatiuum casum habent, et inmutabiles quando ablatiuo adhaerent. Sic sublimes quando in superioribus ponuntur, ut supra, et humiles quando 220 deorsum mittuntur, ut subtus et subter. Sed usque or-
45u A dinem ueteres confuderunt, | nam et ‚super' pro ‚subtus' et ‚in' pro ‚supra' sepe posuere.

De interiectione. Interiectionum significatio et quia trita est et quia pene superuacua atque incondita a 225 nostris iudicata est, in hoc opere praetermitti debet, praesertim cum de hac eadem in quadam epistola diximus, hoc tantum significasse contenti, quia ‚uae' et ‚eugae' cum significant aduersa, dyptongon in clausula

A N(X)

224–226 *Bonif. 99,2–4 (p.a.l.)* **225** incondita : *Don. 652,12* **228–232** *cf. Clem. 109,9–12*

212 Ita et] itaque *A* ante et prope et pone *N (et Huemer)* pone] pene *A* **213** ablatiui casus *N* casus ablatiui *X* **214** lectantur *X* : iectantur *A N* IIII – *216* inserebant *om. N* ueteribus *Polara* : ucetibus *A* **217** Mutabiles – *218* et] praepositiones quando accusatiuum casum habent mobiles sunt *N* **218** inmobiles *N* **219** quando *prius om. A* **219** Sic – *223* posuere *om. N* **224** De interiectione *om. A* **225** pene *N X* : sepe *A* **226** in – *228* contenti] hoc tantum dico *N* **229** significent *N (corr. N^2)* clausura *A (corr. A^2)*

230 sui habebunt; cum autem ,ue' tantum distinguit et ,euge' laetitiam ostendit, dyptongon habere non est necessarium.

Explicit VIIII.

INCIPIT X. DE SCINDERATIONE FONORVM 205ᵘ N

Primus Aeneas apud nos fona scindere consuetus erat. Quod cum ab eo diligentissime percunctarer, cur hoc faceret, ita locutus est: *O fili*, inquit, *ob tres causas* 5 *fona finduntur. Prima est, ut sagacitatem discentium nostrorum in inquirendis atque inueniendis his quae obscura sunt adprobemus; secunda est propter decorem aedificationemque eloquentiae; tertia ne mistica quaeque et quae solis gnaris pandi debent, | passim ab infimis* 206ʳ N 10 *ac stultis facile reperiantur, ne secundum antiquum prouerbium sues gemmas calcent. Etenim si illi didicerint hanc sectam, non solum magistris nihil agent pietatis,*

A N(X)

11 *et* **14** *Matth. 7,6*

230 tantum *om. A* distinguat A^2 *N (corr.* N^2*)* **231** ostendet *A* **233** Finit *N* Opus absolutum ad petitionem Ioannis Marchanouae artium et med. doct. p. anno gratiae MCCCCLXV Bononiae *X hinc des. X* **1** X. *A* : secundus *N* **4** ita – est] ait *N* **5** finditur *N (corr.* N^2*)* scinduntur *A* est *om. A* sagatatete *N* sagatitate N^2 **6** in *om. A* quae *A* : quoque *N* **7** secunda est *Huemer* : secundae *N* secunda *A* propter *N* prop̄ *A* **9** et *om. A* debet *A (corr.* A^2*)* **10** secundum *N* : per *A* proumbium *A om. N* **11** gemmas *N* : mas *A* Et *A* si illi didicerint *Stangl* : si illud dicerent *A* illi dedicerint *N* **12** magris *N* *post* pietatis *add.* sed *A*

nihil honoris, nihil reuerentiae inpendent, uerum etiam porcorum more ornatores suos laniabunt.

Scinderationis autem triplex effectus est ordo. Primus, quo uorsus scindimus, Catone dicente: 15

Mare oceanum
classes quod longae
sepe turbatur
simul nauigant; 20

hoc enim dicere debuit:

Mare oceanum
sepe turbatur,
classes quod longae
simul nauigant. 25

Secundus quo ipsa scindimus fona uel syllabas, sicut Lucanus edidit: *ge ues ro trum quando tum affec omni libet aeuo*, et sic soluitur: *quandolibet uestrum gero omni aeuo affectum.* Tertium genus, quo litteras scindimus. Scinderatio autem litterarum superflua est, sed 30 tamen a glifosis sensuque subtilibus recipitur; unde et

A N

13 nil honoris nil reuerentie *A* nihil honoris reuerentiam *N* **14** more ornatores *N* : mereor natores *A* laniabant *N* **15** ordo *om. N* **15** *sq.* quo uersus primus *N* **16** scindemus *N* **17** *sq.* mare iocu clausesses quod *A* **22** ionicum *A* **24** clauses *A (corr. A*[2]*)* **25** nauigent *N* **26** quod *A* **27** quanto *A N (corr. Mai*[2]*)* **28** quantolibet *A* **29** Tertium genus *Mai*[2] : tertius genus *N* tertius *A* quod *N* **30** autem *om. A* **31** glifosis *Stangl* : glifis *N* geflesis *A* subtilibus *N* : subtali *A* reperitur *A*

fona breuia scindi magis commodius est quam longa, ut Cicero dicit: *RRR SS PP MM N T EE OO A V I*, quod sic soluendum est: *Spes Romanorum perit.* Virgi-
35 lius quoque Asianus: *GGGG L B FF RR S NNN TT EEE I VVV AE*, quod sic soluitur: *glebae gignunt, fruges ferunt.* Emilius quoque rethor eleganter ait: *SSSSSSSSSSS PP NNNNNNNN GGGG RR MM TTT D CC AAAAAAA IIIII VVVVVVVV O AE*
40 *EEEEEEE*, cuius haec soluitio: *sapiens sapientiae sanguinem sugens sanguissuga uenarum recte uocandus est.* Galbungus quoque in laudibus defunctorum longuas lineas texiens in proemio sui talia fatus est Fausti: *PPPPPPP RRRRRR L MM SSSS NN TT C IIII*
45 *AAA OO EEEEEE*, quod taliter soluitur: *primi patres proceres pares pleni pompis erant.*

Porro autem multi sunt, qui instar notariorum dissimili quidem pictura partes Latinitatis uel singulis uel binis litteris annotare solent, ut Virgilius Troeanus ad

A N

32 abreuia *A* commodia *N* **33** ut *om. N* MM] OMM *A* OO A V I] O E *A* **34** sic *om. A* **35** GGGG *A* : GGG *N* L B *N* : BB *A* S *om. A* **36** EEE I VVV AE *A* : EAE L VVV EE *N* soluitur *Huemer* : soluuntur *N* duitur *A* **37** serunt *A* Emeolius *A* **38** – *40 et 44 sq. litterae in AN confusae sunt; Huemer et Polara correxerunt* **40** solitio *A* **41** suggens A recte *A* : factae *N* **42** indefunctorum *N* **43** texens *A* procemio *N* sui *A* : sus *N* su N^2 factus *N* Fasti *A* **45** *sq.* primae partis procere partes pleni pupis *N* **47** autem *om. N* multa *N* dissimile *N* **49** Troeanus *N* : Asianus *A*

Auctianum quendam scribens tali usus est exemplo: 50
Regali arcario tibi sic liberali Autiano omnem fertilitatem in agris, prolitatem in filiis, mulitatem in coniugibus, benedictionem in pecoribus per deos o; unam posuit litteram pro toto actiuo uerbo, quod in o terminatur, id est ,opto'. Et Cicero de sole *Magnum*, 55
inquit, *luminare, quod totum circuit polum, sol ur*; hoc posuit pro ,nominatur'.

Multi praeterea ad hoc scindunt fona, ut ea per syllabas in quasdam artes conponere ac dirigere nitantur, ut Lucius de nomine *Nomen*, inquit, *in modos scindamus* 60
Latinos, ut ,mon', quod est signum Grecum, ,nemo' ,mone' ,en' ,ne' et cetera.

Scire autem debemus, quod multa artium omnium fona Latina philosophica mutauerit ratio, sicut in uerbis inuenimus uel adiectionem superfluam uel diminu- 65
tionem corruptibilem; adiectionem, cum ,rogauissem' uel ,rogauisse' pro ,rogassem' et ,rogasse' adiecta media syllaba repperiamus inscribi, diminutionem, cum
46ʳ A media itidem syllaba detracta scribatur: | ,rogarunt' pro

A N

50 Auiceanum *N* quendam – exemplo *om. N* **51** Regali arcario *Stangl* : regali arcan *N* regaliarchan *A* sic *Huemer (in app.)* : si *N* s *A* Autiano *om. N* **52** probitatem *A* mollitate *A* **54** pro *A* : per *N* **55** terminetur *A* **56** circumiit *A* ur *N* : no *A* **57** pro *om. N* **58** scindunt *A* : sciendum *N* **59** con artes ponere *A* **61** Latinus *N* nomo *N* **62** cetera *A* : ar *N* **63** autem *om. N* artui *A* **63** *sq.* fona omnium *A* **64** filosophia *A* **65** *sq.* corruptibilem deminutionem *A* **67** et *N* : uel *A* **68** reperimus *A* **69** media syllaba itidem sillabis *A*

70 ‚rogauerunt', sic ‚rogarant' pro ‚rogauerant' et ‚rogarit' pro ‚rogauerit'. Solent etiam rethores mensurandorum pedum temporumque gratia aliquas syllabas in modis addere, ut illud Estrii: *Voluimus Ionicum* | *nauigabere* 206ᵘ N *pontum*; hoc posuit pro ‚nauigare'. Idem alibi: *Flamma* 75 *aurum accensi probaat camini*; pro ‚probat'.

Consuerunt etiam nomina uel pronomina aliis litteris longe alio quam debuit legere modo, ut *buonum* quod esset *bonum* et *ago* pro *ego*, quae in multis inuenimus libris. Multi huic pronomini aliud pronomen, 80 quod litteris magis sit proximum, in Latinitate indere uoluerunt: *mius mei mihi*; hoc pro *ego*. – Per uarias Latinitatum multifariasque deferentias quis currere poterit, cum tam multae sint, ut nequeant numerari?

Omnes partes orationis scindi solent: Nomina, ut 85 ubi sit *regmen* ponatur *germen*, Lucano dicente: *germen Romanorum rectum est*; hoc est *regmen*. Pronomina quoque scindantur, ut *si* pro *is*, secundum illud Alexandri: *saluus sit si qui contulit*, hoc est *is qui con-*

A N

70 sic – et *om. A* **71** *post* rethores *add.* pro *A* **72** pedem *N (corr. N*[2]*)* -que *om. A* **73** ut est illud Malumus *A* nauigauere *A* **74** Item *A* **75** censi *A* pro *om. A* **77** longe alio quam *Huemer* : longe aliquo modo quam *A* longa aliquam *N* buonum *Stangl* : bonum *A N* donum *Polara* **78** pro *N* : quod esset *A* **79** libris *om. N* nomen *N* **80** in Latinitate *om. N* **81** miusi *A* **81** *sq.* Per – Latinitatum *om. A* **82** *sq.* currere poterit *A* : anuere potuerit *N* **83** sunt *N* ut *N* : et *A* numeri *N* **85** *sq.* germen regni Romani *A* **88** hoc est *A* : hoe eis *N*

tulit. Verba quoque scindimus, ut *nodo* pro *dono* et *gelo* pro *lego.* Aduerbia quoque secundum Helarium: 90 *locuti sumus rihe*; pro *heri.* Participia quoque scindebant necessitate cogente, sicut dicit Cicero: *Sapientiam manas in actus exerit*; pro *amans.* Coniunctiones quoque scinduntur secundum illud Ciceronis: *quasiunt uiues uita odibili*; *quasiunt* pro *quatinus.* Scinduntur 95 etiam praepositiones Terrentio dicente: *quidque faciemus abs te*; hoc est dicere *absque te quid faciemus*; item *nesi Deo in hac uiuitur colonia*; hoc est *sine.* Scinduntur etiam interiectiones, ut *tata* pro *atat.*

Sciat unusquisque sciendentium peritorum hoc in 100 primis curare se debere, ut quaecumque sic scindat, soluitio probet, quomodo scindat. Non enim recte solui a quoquam potest, quod non recte praeponitur; tum inde ne Greca uel Hebrea nomina uerbaue scindere praesumat, quia hoc in neutra lingua habetur. 105

Cicero solebat sic scindere fona, ut foni medium in primo et medium aliud in secundo poneret uersu, iux-

A N

89 dono *A* : do *N* et *om. A* **91** locutus summus *N* rihe *A* : reei *N* quoque *om. A* scindi debent *A* **92** sapientium *A* **93** in actus *N Mai* : mansio *A* exerit *Mai*[2] : eaerit *N* erit *A* Coniuiugationes *N* **94** *post* Ciceronis *add.* quia *A* **95** quatinus *A* : quatinunt *N* **97** dicere *om. A* quid *om. A* **98** *ante* hoc *add.* et *N* *post* sine *add.* uē *A* **99** etiam *om. A* atat *Mai*[2] : attat *codd.* **101** se *om. A* **101** *sq.* scindat sic solutio *A* **102** soluit *N* **103** potest *A* : post *N* **104** inde ne *A* : unde *N* *post* scindere *add.* debet *N* **105** habetur lingua *A* **106** *sq.* dimedium *A (bis)* **107** *ante* poneret *add.* et *N*

ta illud:

inque cuncti manebant simul collecti do
110 *iura ineuntes foedera munientes mo,*

hoc est *in domo.* Mutabat aliquando suam consuetudinem, ut ne in clausulis tantum, sed et in mediis uel primis saepe uersibus scisa insereret fona, secundum illud:

115 *hostes proponunt, o ciues, da dextras uestro*
uersa iure re uice gubernante fato;

hoc est *dare.* Rursumque:

sur sol succurrere clara fulgens luce
ge gaudium ciuili pro portantibus salute,

120 hoc est *surge sol.*

Hoc in dissyllabis Cicero faciebat. Item in trissyllabis:

Debeo ciuibus meam rem communem omnibus fa,
nec auaritiam secter in propriis ce,
malam neu rapinam agam in externis re;

A N

110 ineuentes *N* foederaque *A* **111** sua consuetudine *N* **112** uti *A* ne in *A* : in em *N* clausulis tantum *Mai*[2] : clausulis tantis *A* clausuli stantes *N* et *om. N* **113** uersibus sepe *A* **116** iurire *N* uoce *N* gubernanti *N* **117** -que *om. A* **118** succurre *A* **121** In dyssyllabis hoc Cicero solebat facere *A* **122** communem omnibus *Stangl* : communibus *A N* **123** ne *A* **124** agam *om. A*

hic findit *facere*. Et iterum: 125

> *Omne uisum ab homine cu delectabile*
> *natura stigante pi ipsi indita,*
> *ex qui non potest tur cupidine carere;*

hic findit *cupitur*. Item persectam prosam sic fecit:

> *Lau contemptus pecuniae* 130
> *da in omni molimine*
> *bi per amorem sophiae*
> *lis menti fiet peritae,*

hoc est laudabilis.

Terrentius motato more syllabam ex hoc uersu tra- 135 hens et ex illo aliam uel commotabat uel minuebat atque addebat, secundum illud:

> *Tempo quae ra prae suum suo sub iure finem*
> *finitum sibi runt mundi conpage statuta,*

A N

125 hoc est facere *A* **126** uisu *A* **127** stigante *Stangl* : sugante *N* sugente *A* **128** ex quo *Mai*[2] *Huemer* exsequi *A* **129** hoc est cupitur *A* cupiter *N* Iterum *A* facit *A* **131** ma in omnibus *N* **132** pro amore *A* philosophiae *N* **134** laudalis *A* **135** more mutato *A* syllabarum ex hoc trahens uersu *A* **136** commodabat *A* **138** tempo *Stangl* : in tempo *A* tempore *N* **139** runt *ex* rent *corr.* *N*[2]

140 hoc est *quaerunt tempora suum praefinitum finem.* Item:

Fortis ensem Aeneas forti portabat in nu
pelta fidens ma tuta tela uirum uincebat,

quod sic est: *ensem in manu portabat.*

145 Varro quoque litteras X uersus mutare uisus est per denos, secundum illud:

Vtinam, o uiri, dolorem pro uestris p
sicut pro suo genitrix | gnato sustinet a! 207r N
Quis enim pro suo rite non dolet amico t,
150 *cum eum in multis uideat iniuste torqueri e?*
Cur ergo ne uos quidem hoc iusto uiuitis affectu r,
uestris ut pro uestram cito hauriatis gazam e
redimendis, quos iniqua proripuerat praeda m
iniquorum ditioni, plebi superbitanti i?
155 *Nolite itaque uestris parcere diuitis n,*
cum sit magis cunctis bonus opibus amicus i;

A N

140 suum *om. N* **142** Fortis *N* : forti *A* forti *A* : forte *N* **143** ma tuta tela *N* : matutate ila *A* uirum *Stangl* : uertim *N om. A* **144** est *iter. A* **145** commutare *A* **146** dono *A* donos *A*[2] **149** pro suo rite *A* : porte *N* delet *N* **150** uiderat *A* **151** ego *A* **152** aurietis zazam *N* **153** remendis *N* praeripuerit *A* **154** quorum dicione *A* plebi superbitanti *Huemer* : plebi superuentati *N* pleoi superuertente *A* **155** Noli *N* uestris parcere *N* : parare *A* **156** cum sit *iter. A* cunctus *N* operibus *A*

hic tertiae coniugationis uerbum *pateremini* scissum est.

Non ergo nouum putemus esse morem scindi fona, cum antiquitus solitum sit fieri; quod his compertum 160 esse poterit, qui scolas Italicas totas Africanasque, immo in quacumque poli parte positas Latinas, perlustrent. A quibus solet etiam illud scindendi genus adsumi, ut ex duobus fonis, quae coniungi debeant, assumpta ex utroque syllaba prima unum faciatur fo- 165 46u A num, sicut, cum ordinem ac fidem uolumus | edocere, ‚orfi' succincte nominatur; item cum uitam ac disciplinam quis exponat, ‚uidis' potissimum edicitur, sicut senex Donatus intulit: *Vidim ueram quis capiat?* Solent etiam integro nomini aliam ex alio syllabam supple- 170 menti gratia superaddere, ut est ‚suaptum'; ‚su' enim ex suauitate susceptum est.

Multa praeterea sunt genera scindendi, quae sparsim in suis libris doctores prodidere. Nullus tamen eorum, ut opinor, expositionis huiusce ad me usque edi- 175 dit opus. Vos igitur hoc facite, quod Aemerius fecerat,

A N

157 tertiae coniuḡ *A* : primum dictionis *N* **159** putamus nouum *A* more *N* fonam *N* **160** solitum A^2 : solitus *A N* **161** scalas *N* **162** parte poli *A* **163** solent *N* illud *A* : aliud *N* genus scindendi *A* **164** duabus *A (corr.* A^2*)* **167** orfi succincte *A* : orfessuicante *N* **168** uidis *A* : ludis *N* aducitur *A* **169** uesam *N* **170** etiam *A* : enim *N* nomine *N* aliam] alia *A* ex *om. N (suppl.* N^2*)* suplimenti *N* : duplicem *A* **174** prodededere *N* **175** huiusce *N* : h̄ *A* usque *N* : ūs *A* **176** Aemerius *Polara* : emediur̄ *A* emeus uestrae *N*

gratuitum gratium agens agendarum suae coniugi cantilicum, quae sibi ex offa et raphano oleo admixto pene mortalibus inusitatum fer confecerat, dicens: *Mea*
180 *uxor, meae diuitiae, mea gloria, mea gratia, meum spiramen, quas tibi grates rependam, quae mihi epulum facere commentata es, quo ne ipsi quidem reges utuntur Romani*? Si ergo pro uilibus grates refert poeta oleribus, quales nostris pro tam dulcibus sapientiae dapi-
185 bus grates conuenit rependere doctoribus?

Sunt alia scindendi iura, quae tamen quia pertrita sunt, silentio uellim praeterire. Sed ne quis etiam hoc munusculo se susciperet defraudatum, unum uobis huius rei ponam testimonium, quod meae clausulam
190 dabit epitomae. De yperbaton sumamus exemplum, quae dictio multiformes uariasque aliarum sententiolarum in eadem sententia interceptiones solet apponere. Quod artium peruersum quidem ordinem, pene tamen

A N

177 gratutum *N* gratium *Stangl* : gratum *A N* coniugii *N* coniug *A* (*corr. A*[2]) cantilitum *N* antilitum *A* (*corr. A*[2]) **178** offa et raphano *scripsi* : offa et cefarra *A* ropha et scephora *N* admixto *Huemer* : amxto *N* amixta *A* **179** a mortalibus inusitatem *A* fer confecerat *N* : escam fecerat *A* **180** speramen *A* **181** gratis *N* epulum *Huemer* : aepulae *A* depuli *N* **182** quidem *N* : dem *A* (*corr. A*[2]) utuntur reges *A* regis *N* **184** quas *N* **186** iura *om. A* trina *N* **187** hoc *om. N* **188** se *N* : rem *A* susciperit *N* **188** *sq.* unum hoc testimonium ponam *A* **190** hyperbato *Huemer Polara* **191** dicti *N* -formas – *192* sententia *iter. A* **192** solit *A* **193** artium *Stangl* : uitium *N* initium *A* peruersu *N* peruerso *A* ordine *A* pene *N* : plenam *A*

inmutabilem per omnes textus lectionum inolerit auctoritatem. Ex quibus est illud Aeneae Mitridatici belli 195 historiam, immo tragoediam lacrimabiliter enarrantis: *In illo,* inquit, *(id enim narrare proponimus, qui Mitridaticum, quod maximum scimus, gestum est bellum) in illo, inquam, eodemque quo ego uicensimum et quintum aetatis expleueram annum (hoc enim ita esse Aene-* 200 *as me edocuit) tempore Blastus quidam genere Phregius Iulius (quod ideo uocabulum Blasti a poetis accipit, quia pene homines pro nimia inmanitate mandere, quod Blasti dicuntur facere, uidebatur); hic ergo a septentrione (ex hac quippe parte oriundus fuit) Romam* 205 *Germanorum sibi, quorum soceritatem amicitiamque pariter adquesiuerat, satellitibus adiunctis ueniens, ingente urbi populo plebique perditione per eundem facta (in septem siquidem contra sese dimicaturas ciuitatem*

A N

194 inmutabilemque *A* lectionis *A* inolepit *A* **195** est *om. A* Mitridatici *Mai*[2] : metridati *N* metrodici *A* bello *N* *(corr. N*[2]*)* **196** errantes *A* **197** In *om. N* id *om. N* praeponimus *A* qui Mitridaticum *Stangl* : qui metrodactilicum *A* quo metrodactilicum *N* **198** maximus *N* **199** ego *om. N* quintum *N* : X *A* **200** annum expleueram *A* **201** docuit *A* Phregius *Polara* : pheregus *N* fretus *A* **202** Iulius *N* : illius *A* ideo *om. N* Blasti uocabulum *A* **203** quod *A* per nimio *N* **204** quod *N* : pro *A* *post* dicuntur *add.* hi qui ita *A* uidebatur *Huemer* : uidebantur *A N* **205** uriendus *N* oriundis *A (corr. A*[2]*)* Romanis *A* **206** quorum *N* : qua *A* amicitiaque *N* **207** satillibus *N* uenirent *A* ingentem *N* **208** perditione *Mai* : per diuortia *A* perdiocia *N* **208** *sq.* facta in] factam *A* **209** in septem *N* : septentrionem *A*

210 *diuisit partes) ei intolerabilem incussit plagam, ut pene tota ciuitas internicioni se daret.* Hic autem ordo pene totius | testimonii praeposteritatus est, quem indeferenter ideo relinquimus, quia et unicuique in potestate est prout libuerit ordinare et huic expositiunculae finis 215 in proximo est. Sapientium autem scribtorum est iuxta haec quae proposuimus exempla scindere fona. 207ᵘ N

Finit X.

XI. INCIPIT DE COGNATIONIBVS ETYMOLOGIAE ALIORVM NOMINVM

209ʳ N

Memini me a Donato, meo discente, uestro municipe, hesterno rogatum anno, ut, unde ‚celum' dictum sit, | 5 aperirem. Cui respondi non illius temporis fuisse id operis inpendere mente, corporico eunte in nimium 209ᵘ N

A N

1–217 *O f. 198ʳ–198ᵘ* **1–190** *cf. G*

210 *ante* partes *add.* in *A* ei *Stangl* : et *A N* **212** est preposteratus *A* **214** est *om. N* libuerit *N* : uoluerit *A* **215** Sapientia *A* autem *om. A* **216** haec *om. A* proposuemus *N* praeposuimus *A* **217** X *om. N* **1** XI. incipit *solus A habet* : Incipit IIII. *N* **1** *sq.* De – nominum *Stangl* : De cognominationibus nominum atque uerborum *N* De cognitiobus etinmaliae aliorum nominum *A* Epistula Virgilii Maronis de cognitionibus nominum et uerborum *O* Hic secuntur ethimologie. Virgilius presbyter Hispanus *G* **3** Meminisse me *N* Meminine *A* adorato *A* mancipite *A* municipite *O* **4** histerno *N* sit dictum *O* **5** non nullius *A* **5** *sq.* id operis *N* : opus *A* operis *O* **6** *sq.* corporico – fastidium] corpori nominum festinan *N*

fastidium. *Sicut enim,* inquam, *cymba si in tempestate inexplorato mari se commiserit, statim naufragium patietur, in tranquillo autem aurarum statu incolomis euadit, sic et mens sapientis cum quadam perturbatione* 10 *moueatur tranquillitatis, sapientiae capacem non esse sciat. Cum uero depulsa hac qua detenebatur temptationum mole uelut quibusdam fuerit nexibus exuta, tunc sapientiae uenas et interna mysteria exinterabit et euiscerabit.* Huic ergo quaestioni discentis quia id tempo- 15 ris uacare non potui, nunc eandem et illius desiderio et uestrae dilectioni largibor, praesertim cum ille a nobis utpute uester ciuis petierit hac edoceri, alia etiam nomina uobis commodi gratia superadditurus.

‚Celum' ob hoc dici putatur, quia quaedam intra se 20 grandia celat archana et ipsius aeris spatiis nubiumque obstaculis ab humanis celatur obtutibus. Sed quod et litterae et statui magis conpetat dicamus: ‚celum' a cel-

A N

23 *cf. Bed. orth. 18,282 al.*

7 fastidium] festinanti *O* sordandi *O*[1] Sicut – *15* quia *om. N* Sicut *A* : Si *O* tempesta *O* **8** inmiserit *A* statum *A* **11** mouetur *O* tranquillitatem *A* **12** *post* sciat *add.* sententiarum *A* **13** nexibus fuerit *A* **14** mystica *O* **14** *sq.* eius cerabit *A* **15** discentes *A (corr. A*[2]*)* desententus quibus illis temporibus *O* **16** eandem – *17* et *om. N* **17** dileccionis *N* praesertim – *19* gratia] alia *N* **18** utpote *A* ciues *A* petierit *Stangl* : potuerit *A O* hoc *O* doceri *O* alio *O* **19** uobis *ex* uestri *corr. O*[2] superadituros *O*[2] *(legi non potest O)* **20** ab hoc *O* **21** grandia *om. A* gaudia *O* ipsum aerum *N* ip̄ aer *A* **22** celat *A* obtutibus – *23* celsitudine] obtitudine *N* Sed *om. A* quia *O* **23** statuae *A* competit *O* celi *O*

situdine sua rectissime nomen accipit, unde et nos in
25 quadam breuiaria Latinae linguae explanatiuncula,
quia glosam philosophorum peritissimi uocant ,altum
celum', diximus. Sed altitudo et profunditatem non-
numquam | significat. Denique siue in aere siue quic- 47r A
quid infra terram est positum, altum nominandum est,
30 sicut et senex Donatus, inmenso dolore superatus cor-
poris, hiemali nocte uelut longissima fastidium susti-
nens ac solito languentium more diem euenire deside-
rans, tamquam si aliquid requiei corpori foret
adlaturus, tali precabatur modo: *Obsecro uos, o alti,*
35 *quicumque estis, emittite ad me solem in terra lucere,*
diem protinus adlaturum.

,Terra' ob hoc dicitur, quia hominum pedibus teri-
tur; sed aliter si separetur, quia ,ra' portatrix uel geni-
trix in Latinitate philosophica interpretatur. Vnde et

A N

37 *cf. Isid. etym. 14,1,1*

24 sua *om. A* nomen accipit rectissime *O* unde – *26* uocant *om. N* **25** pinaria O linaria *O*[1] explanaticula *O* **26** quod *A* quoniam *O* peritissimi philosophorum *A* **27** nonnumquam et profunditatem *A* **28** aere *Polara* : are *A N* **29** est positum *N* : positum est *O* positam *A* est *alt. om. A* **30** inmenso – *34* modo *om. N* corporis dolore superatus *O* **31** nocte uelut] noctebīt *A* logissimum *O* **32** uenire *O* **33** si *om. A* requieses corporis *A* **34** allaturus *O* **35** *ante* estis *iter.* alti *A* sole *A* in – *36* adlaturum *om. O* in *Huemer* : et *A N* **36** adlaturus *A* **37** *sq.* quod *A (bis)* **37** hominum *om. O* territur *N* **38** aliter – *40* dicuntur *om. N* sic separatur *O* ra] terra *O* **39** et *om. O*

naues quae portant ‚rates' dicuntur. Ter igitur ‚ra' dicitur: primo, quia ex ea nascimur (unde et ex humo ‚homo' dicitur); secundo, quod eius fructibus alimur ac recreamur; tertio, quod in ea leto soluti uelut in matris uulua recondimur. 40

‚Mare' a Latinis ex amaritudine diriuari putatur, ab Hebreis aquarum collectus dicitur. A philosophis ex duobus conponitur uocabulis uelut magna res, quae nulli mortalium ut est patere potest. 45

‚Sol' dicitur, quia solus per diem sui fulgoris ui totum orbem obtunsis una stellis cum luna inlustrat. Vel certe ‚sol' ex sollemnitate, hoc est abundantia splendoris, nuncupatur. 50

‚Luna' a quadam Diana aestimatur nominari, quae hoc nomine uocitabatur. Sed, quod uerius dicendum est, ‚luna' ex ipso lumine uocatur, quod est luminare. 55

A N

41 *sq. cf. Isid. etym. 11,1,4* **45** *cf. Isid. etym. 13,14,1* **49** *sq. cf. Isid. etym. 3,71,1* **55** *cf. Isid. etym. 3,71,2*

40 *sq.* terra igitur primo dicitur *O* **41** quia] quod *N* eo *A* unde – *42* dicitur *om. A* **42** secundum *N* uel *O* **42** *sq.* ac recreamur *om. O* **43** tertio] uel *O* eo *O* eum *A* *ante* leto *add.* ex *O* solutu *N* soliti *A* in *alt. om. A* maris *O*[1] **44** uuluam *N* aluum *A* **45** Mare – putatur *om. N* diriuari *ex* diriuatur *corr. O*[2] ab *om. O* **46** *post* Hebreis *add.* uero *O* collectio *A* *ante* A *add.* mare *O* A – *48* potest *om. N* A] Ex *A* **49** quia] quasi *A* **49** *sq.* totum orbem ui *O* **51** sollemnitatem *N* **53** Lunam *N* **54** hoc *om. N* nomen *N* uocabatur *A O* dicendum *om. N* **55** est *prius om. A N* quod – luminare *om. N* quod s̄ est *A*

‚Stella' a quodam Stillone uocitata est, quem dicunt aurigam fuisse stellarum. Sed stellae omnes ideo dicendae sunt, quia ueluti quaedam stillicidia leui uolutu discurrunt. – Sed inter stellas et astra et sidera, quae
60 tria genera sunt celestis ornatus, quaedam deferentia est, quod ‚stellae', ut diximus, de stillando diriuantur, ‚astra' de uarietate picturae (‚aster' quippe apud philosophos ‚pictor' dicitur), ‚sidus' de situ altiore nominatur. Ergo sidera altissima sunt astrorum, stellae mini-
65 ma quaeque astra ac leuia, astra uero omnis ornatus celi communiter dici potest.

‚Auis' de auiditate carpendi dicenda est, ‚uolucer' uero ab ipsa uelocitate uolandi. ‚Volatile' autem non erit nomen primae positionis, sed diriuatiuum de ‚uolu-
70 cre'. Sed omne quicquid uolat communiter dicendum est ‚uolatile', Catone dicente de Sartino: *Sagittae eius uolatiles sunt*; et Cicero ad Minalaum *Elephanti tui*, inquit, *uolatiles in bello*. Aues ergo non nisi auidae

A N

57–59 *cf. Cap. 107,2* **67** *sq.* uolucer ... uolandi: *cf. Isid. etym. 12,7,4*

56 stellam *N* stilline *N* **57** omnis *N* **58** stellicidia *N* uolatu *A O* **59** dicurrunt *O* **60** quaedam] quae *N* differentia *O* **61** quia *O* de] a *O* dirantur *A* **63** de] a *O* altiore] moiore *N* **65** *sq.* celi ornatus *O* **66** celi – potest] celorum *N* possunt *A* **67** uolucer – *68* uolandi *om. O* **68** uero – uolandi] a uolando *A* **69** est *O* proximae *N* diriuatum *N* de – *70* omne *om. N* **70** Et omne quod *O* **70** *sq.* dicendum est] dicitur et *N* **71** uolatile *om. N* de Sartino *om. N* sarcione *O* Sagittae] Surgite *O* **72** et] sed et *O* ad Minalaum *om. N* elifan *N* **73** Aues – *75* putant *om. N*

satis atque uoraces dicuntur. – Sunt qui ‚aues' ab ‚auiis', hoc est desertis locis, nominari putant. 75

‚Bestia' dicitur de ‚bessu', hoc est more feritatis. ‚Belua' marina erit; ‚bel' enim a philosophis ‚mare' uocatur.

‚Caro' a caritate cognationis, ‚corpus' a corruptibilitate naturae dicendum. Sed hoc de homine; ceterum 80 si omne quod uisui patet ‚corpus' dicitur, requirendum est, unde appellatur. ‚Pus' in Latinitate philosophica ‚custodia' dicitur, sicut Origenes ait: *Positis in pure fratribus ille solus euasit*, hoc est ‚in carcere'. ‚Corpus' ergo a corona circumdandi et a custodia retinendi di- 85 citur.

‚Caput' a capacitate sumendi dictum est, unde et ‚capere' dicimur, quae comedimus, et ‚tenere', quae

A N

79 corpus–**83** dicitur : *cf. RCCM 23 (1981), p. 160; etiam Sed. mai. 134,87–91*

74 *post* qui *add.* et *O* **75** hoc] id *O* locis *om. A O* **76** *post* de *add.* esu uel *O* hoc] id *O* est de more *A* feritatis *N O* : foerocitatis *A* **77** Belba *N* erit *om. A* est *O* bell *N* enim mare ampisicis uocatur *N* uocatur] est *A* **79** cognitionis *N O* corruptilitate *N* **80** dicendum] dicitur *N* dicendum est *O* hoc] si *A* de *om. O* **81** si omne *om. N* dicitur *N* : dicatur *A O* **81** *sq.* requirendum est] quaeritur *N* **82** Latinitate philosophica] philosophia *N* **83** dicitur *om. O* ut ait Originlis *N* ut *etiam O* **84** ille solus] solus hic *O* solus *N* Corpus – *85* retinendi] corpora a custudia *N* **85** a *alt. om. A O* dicendum est *A* **87** sumen *A* et *om. N* **88** dicimus *A O* dicitur *N* quae *prius*] quod *A*

manuum tenore tangimus. Tamen ad animum utrum-
90 que referendum est, eo quod capax cogitationum ac
memoriarum et tenax consiliorum ac diffinitionum sit.

,Oculus' dicitur, eo quod occulta peruideat ac perlu-
stret, ,auris', eo quod auditus cordis sermones internos
hauriat.

95 ,Pectus' a philosophis Latinis cum additamento s
scribebatur, ex eo quod spectat ad cordis secreta; un-
de Lucanus dicit: *Quantae in humano spectore uolitant
cogitationes!* Sed nos ,pectus' dicimus a pectendo, id
est discernendo et dinumerando cogitamenta, unde et
100 in modum pectinis cuiusdam etiam uisibiliter compac-
tum est. Vnde et quae in pectore mala cogitantur
,peccata' dicuntur.

,Vbera' non nisi mulierum dici debent, quae ab
ubertate lactis nuncu|pantur. Si quis in uiris ubera no- 210r N
105 minare uoluerit, uirilia erunt, quae humorum inundati-
one exuberant.

A N

92 *cf. Isid. etym. 11,1,36* **93** *sq. cf. Isid. etym. 11,1,46* **103** *sq. cf. Isid. 11,1,76*

89 manuum – *90* est] manum tangam sed ad animam refertur *N* **91** memoria *N* et – sit *om. N* **92** dici dicitur *N* eo *om. O* perlustrat *A* **93** auditos *O* auditus sermonis ex internis *N* internis *etiam A* **95** *sq.* a – scribebatur *om. N* additamenti *O* **96** unde – *98* pectendo] dicitur a pectando *N* **97** pectore *A* **98** petendo *O* **99** et *prius* – *101* cogitantur] unde *N* **100** pectis *O* **103** dicitur *N* **104** *sq.* si in uiris uoluerit nominari uirilia (*om.* ubera) *N*

‚Venter' a uenti spiramine sic dicitur, quia et uentus ipse ab hoc nomen accipit, quod per omnes uenas latebras artusque totius creaturae perueniat.

‚Lingua' a linguendo dicitur. 110

Philosophi uirtutem et cursum ‚man' et ‚pen' uocauerunt, quorum nominum per omnes casus numerosque et genera monoptota declinatio est. A ‚man' ergo, hoc est a uirtute, ‚manus' appellatae sunt et a ‚pen' ‚pedes', quod est a cursu. 115

‚Equus' ab equitate cursus dicitur. ‚Vir' a uirtute nomen accipit, sicut supra effati sumus; ‚mulier' a mulitu-47ᵘ A dine sexus. ‚Vxor' ea tantum | dici debet, quae a uiro fuerit uxorata, hoc est in coitu sopita. Sed ‚coitus' generaliter dicitur omnis coeuntia siue itineris siue con- 120 cordiae siue conubiorum. ‚Cor' uocatur a correctione sensuum.

‚Lux' dicitur semper celestis, hoc est diei solisque; at ‚lumen' materiale est, id est ignis aut lucernae.

A N

107 spiramini *N* **108** ipse *om. N* ob *N O (corr. O²)* accepit quia *O* per] in *A* **109** arctusque *N* creatura *N* **110** lingendo *A O* **111** mañ ... peđ *N* **112** *sq.* per – genera *om. N* **113** declinatio *ex* detio *corr. N²* *post* est *add.* per omnem (omnia *N²*) genera *N* **114** a *prius om. N* **115** pen] per *N* cursum *N (corr. N²)* **116** Equos *N* **116** *sq.* nomen accipit *A* : nomen accepit *O* nominatur *N* **117** sicut – sumus *om. N* sicut *Stangl* : sic et *A* sed et *O* mullitate *A* mollitudine *O* **118** ea – debet *om. N* **119** fuerat *N* uxoriata id est *O* hoc est *et* sopita *om. N* coitu] coitus *A* **120** coeuntia *N* : coniunctio *A* conueniencia *O* **121** corruptione *N* **124** est *prius om. A* id est *om. O*

125 ‚Aqua' generaliter omnis liquor dici potest, quo sitientibus potus infunditur, sicut ‚panis' dicitur omne, quod pascit. ‚Vinum' siue de uinea nominatur siue de eo, quod totas inplet uenas.

‚Labia' ex labore loquendi dicta intelleguntur; Ae-
130 neas meus in hoc nomine aliud intellexit: *ob hoc*, inquit, *labia uocantur, quod cotidie per uerba in uitium labuntur.*

‚Lapis' dicitur simpliciter de lapsu, quod facile scilicet praecipitetur uel iecitur. Sed altius ‚lapides' dicun-
135 tur de sua lampaditate, quod ex eis lampades ignis accenduntur. Vnde et lapides pretiosi ex insito sibi splendore uelut ex quadam lampadum similitudine nominati sunt. ‚Saxa' uero inmania et inmobilia uelut quaedam statuae inmobiles nominata sunt. ‚Petra' de

A N

127 *sq. cf. Isid. etym. 20,3,2* **138** saxa ... inmania : *Verg. Aen. 1,139* saxa ... inmobilia : *Verg. Aen. 9,448*

125 *post* generaliter *add.* dicitur *et* dici – *126* sicut *om. N* licor *O* *post* quo *add.* sidentibus uel *O* **127** siue ... siue] non ... sed *A* nominatur *om. N* **127** *sq.* de *alt.* – uenas] quod impleat uenas *N* **129** dicta intelleguntur *A O* : dicitur *N* Aeneas – *132* labuntur] siue quod per uerba labuntur de lapsu *N* **133** Lapis – *134* altius *om. N* de *eras.* O^2 quod *O* **134** iacetur *O* **135** lapaditate *O* lampades] lampadis O^2 lapides *N* **136** Vnde et *om. N* *post* pretiosi *add.* dicuntur *O* **137** lampadam *N* similitudinem *A* **137** *sq.* nominati sunt *om. O* **139** statuae – sunt] staturae dicitur *N* statute *A*

duritia dicitur; omne enim durum et indomitum apud 140
ueteres ,petrum' uocitabatur.

Hoc sane scire debemus, quod quaecumque nomina aut uerba secundum propinquitatem litterarum non sonuerint, secundum sensum et consuetudinem scribturarum intellegenda sunt. ,Dies' nominatur a quibus- 145
dam, quia diis iucundus est, sed nos dicimus ,diem' nominari, quia <a> tenebris disiungat ac diuidat. ,Nox' dicitur ab eo, quod humanis noceat negotiis, siue quod in ea fures latronesque nocendi aliis occasionem nanciscantur. 150

,Tempus' a temperamento nomen accipit, eo quod diebus mensibus annis frigore aestateque temperatur, siue quod unumquodque spatium separatim temperatum est.

A N

147–149 nox ... noceat ... nocendi : *cf. Isid. etym. 5,31,1*
151 *sq. cf. Isid. etym. 5,35,1*

140 omne – *145* sunt *om. N* indomatum *O* **141** uocabatur *O* **142** quia *O* **143** propinquitate *A* **144** *post* sonuerint *add.* sed *A* et *om. A* **145** nominatur *iter. N* **146** quia – est] uel quia dicandum est *A* quia] quasi *O* est *om. O* sed – *147* nominari] nos dicimus dies *N* **147** ob hoc nominari quid tenebras *O* a *suppleui* tenebras *A* disiungat ac *om. N* **148** noceat humanis *A O* negotiis – *149* nanciscantur *om. N* **149** et latrones *O* naciscantur *A* **151** paramento *A* nomen accipit *A* : nomen accepit *O* dicitur *N* eo *om. A O* quia *O* **152** et aestate *O* temperetur *O* temperantur *A (corr. A²)* **153** siue – *154* est *om. N* unumquodque *Stangl* : unamquodque *A* uniuscuiusque *O* separatim *Stangl* : separatum A *om. O*

155 ‚Annus' dicitur ab eo, quod cuncta annouat. ‚Mensis' a mensura dicitur, quia quisque eorum mensuratur; sed ueteres alio dixere modo, quia menses ideo dicti sunt, eo quod mensam communem omnibus suis fructibus uelut quibusdam dapibus repleant, unde et 160 hiemales menses dici negarunt, sed spatia.

‚Aestas' de longitudine dierum aestatis nominatur; aestus ipse ‚ardon' dicitur. ‚Autumnus' uocatur de autumnatione fructuum, qui in eo colliguntur. ‚Hiems' a doctoribus ‚frigus' interpretatur uel ‚sterilitas', ‚uer' ab 165 eo, quod in eo cuncta uernent, id est uirescant.

‚Pluuia' dicitur siue quod de celo in terram pluit, siue quod ipsius terrae germina rigando plurificet. ‚Nubes' dicuntur, quia solem suo tegmine uelut sub quodam pallio obnubunt.

A N

155 *sq. cf. Cassiod. inst. 2,6,1*

155 ab *om. N* annouat *Polara* : innouat *A N* annuat *O* Menses *A N (corr. N*[2]*)* **156** mensuria *A* dicitur *om. A O* quia – *158* quod] siue *N* unusquisque *O* **157** modo dixere *O* quia] quod *O* **158** communem] id est terram *N* **158** *sq.* omnibus *et* uelut quibusdam *om. N* **159** impleat *N* unde – *160* spatia *om. N* **160** negauerunt *O* **161** Aestus *N* Aestatis *O* *post* longitudine *add.* spatiorum *A* aestatis *om. N* nominatur *A O* : dicitur *N* **162** aestus *om. N* aestas *A* ardor *A O* uocatur] dicitur *N* autumatione *A* aumatione *N* **163** qui in eo] quod *N* **163** *sq.* a doctoribus *om. N* **164** *sq.* ab eo] hoc est *N* **165** uernant *O* uernunt *A* id est uirescant *om. A* uirescunt *O* **166** dicitur *O* : *om. A N* siue] eo *N* non *A* in terram *om. N* terra *A* pluuiat *N* pluat *O* **167** siue] sed *A* germina – plurificet] gerimen inrigat *N* plurificat *O* **168** quod *A* uelut sub *Huemer* : uelut *A* uelud *O* uelutus *N*

‚Gloria‘ ex eo dicitur, quod alti quique, ut sunt dii, 170
apud philosophos ‚glores‘ dicuntur. Sed quod certius
‚gloria‘ a glorificatione laudis sic dicitur.
Hoc sane sciendum est, quod omnia nomina pene
apud ueteres alias dicebantur et apud nos nunc aliter
habentur. Ex quibus est ‚gratia‘, quam esse dicimus, 175
quae gratis et sine pretio accipitur; illi ‚gratulam‘ dice-
bant a gratulatione accepti. Nos dicimus ‚brachium‘ ex
‚bracho‘; ‚brachum‘ enim in Latinitate philosophica
‚fortitudo‘ dicitur; illi uero ‚protentorium‘ uocabant ab
eo, quod protenditur. 180
Nos dicimus ‚dentes‘, quod dent quandam loquelae
ac uoci confortationem. Illi ‚ruminos‘ uocarunt, quia
cunctos rodunt cibos. [Guttur ab angustu utique uoca-
tur.] Aeneas dentes ‚mandibulas‘ melius dici arbitratus
est ex eo, quod mandunt. 185

A N

170 – *172* gloria a glorificacione apud losophos glores dicuntur *N* **171** *sq.* Sed – dicitur *om.* *N* quod *om.* *O* **173** Hoc – *175* habentur *om.* *N* nomina *om.* *A* **174** nunc] modo *O* **175** Ex – *177* accepti] graciae a quo gratis datur uel si pretium accipitur *N* gratia *om.* *O* quod *A* **177** gratulationem *A* accepti] accipitur *O* **177** – *180* Brachium fortitudo dicitur *(cetera om.)* *N* **181** – *185* Dentes dicitur eo quod dent loquelle uel fortitudinem uocis. Alii rumunus (ruminus N^2) nominauerunt, alii mandubulas oe (*pro* eo) quod rodunt cibus uel mandant *N* quandam] qño *O* **182** uocauerunt *O* **183** raduait *A* rudent *O* Guttur – uocatur *seclusi (fort. Virg. scripsit, sed non hoc loco)* utique *Stangl* : utriusque *A O* **184** mandipulas *A* **185** mandant *A O*

Hic idem mihi dicebat, cum ab eo inquirerem, quid esset natura: *O fili, scito, quod uniuscuiusque rei natura est in qua nascitur et sine qua omnino subsistere ac uiuere non potest, sicut homo sine actu, auis sine uola-*
190 *tu, piscis sine natatu.*

Hic rursum, cum simul legeremus grammam, percunctanti mihi, cur inter omnes litteras uocales quinque primatum tenent, sic respondit: *Debes, o fili, scienter intellegere, quod hae uocales quinque litterae regnum*
195 *quodammodo sibi in octo partibus orationis uendicant atque adsumunt. Nam in nomine A per tria genera regnat, ut poeta, puella, poema; in pronomine, ut illa; in uerbo secundum primam coniugationem, ut ructo -as; in aduerbio, ut una; in participio, ut lecta; in coniuncti-*
200 *one, ut at (idem enim est, utrum in principio dictionis an in fine uocalis habeatur); in praepositione, ut a scola; in interiectione, ut attat. E in nomine, ut sedile; in pronomine, ut ille; in uerbo autem dupliciter regnat, siue secundum secundam coniugationem, ut sileo -es,*

A N

186 Hic – *187* quod *om. N* **187** unaquaque *N* rei *om. A* **188** omnino – ac *om. N* **189** sic *O* **190** pisces *AN* nando *A* **191** Hic – *215* ui *om. N* Hic – *196* adsumunt *post 215* ui *transp. O* gramma *A* gramam *O* percunctanti *A* O^2 : percunctantem *O* **192** mihi *om. O* **193** Debes *om. O* **196** adsumunt *Polara* : adsumant *A* sumunt *O* **197** ut *om. A* pella *A* **198** prima coniugatione *A* **199** aduerbiis *A* **200** ad *O* enim *om. A* utrum] ueram *O* **201** finem *A* habeatur uocalis littera *O* **203** autem *Stangl* : at *A om. O* **204** siue – coniugationem *A* : in secunda coniugatione *O*

siue secundum tertiam correptam, ut lege; in aduerbio, 205
ut docte; | *in participio, ut lecte; in coniunctione, ut ergo;*
in praepositione, ut e celo; in interiectione, ut uae. I in
nomine, ut frugi; in pronomine, ut illi; in uerbo secun-
dum tertiam coniugationem productam, ut erudio -is;
in aduerbio, ut heri; in participio, ut lecti; in coniuncti- 210
one, ut ideo; in praepositione, ut fori (quod ponimus
pro ,extra', ut ,fori domum', cui quidam addunt s,
quod non praepositio, sed pro aduerbio fit, licet legam
,sederunt foris ciuitatem, foras urbem'); in interiectione,
ut ui. – Et sicut corpus per quinque sensus constat, ita 215
scriptura per quinque litteras uocales, quae regnant in
octo partibus orationum.

INCIPIT XII.
DE CATALOGO GRAMMATICORVM

Primus igitur fuit quidam senex Donatus apud
Troeam, quem ferunt mille uixisse annos. Hic cum ad
Romulum, a quo condita est Roma urbs, uenisset, gra- 5
tulantissime ab eodem susceptus IIII continuos ibi fe-

(A) N

205 siue – correptam *A* : in tercia correpta *O* **206** ut *prim. O* : *om. A* docte] *hinc des. A* **208** secundum – *209* productam *Polara* : secundum III coniugatione producta *O* **209** -is *scripsi* : -dis *O* **215** Et – *217* orationis *om. O* **216** uocales quae *Mai*[2] : uocalis quam *N* **217** Finit *add. N* Explicit *add. O* **1** XII. *scripsi* : V. *N* **2** catalogo *Mai*[2] : catologo *N* **4** Troiam *N*[2] annus *N (corr. N*[2]*)*

cit annos, scolam construens et innumerabilia opuscula relinquens. In quibus problesmata proponebat, dicens: *Quae sit mulier illa, o fili, quae ubera sua innu-*
10 *meris filis porregit, quae quantum suxa fuerint, tantum in ea inundant*? Hoc est sapientia. | *Quid interest inter* 210ᵘ N *uerbum et sermonem et sententiam et loquelam orationemque*? ‚Verbum' est omne, quod lingua profertur et uoce; ‚sermo' autem, cuius nomen ex duobus uerbis
15 conpositum est, hoc est serendo et monendo, comptior ac diligentior fit; ‚sententia' uero, quae sensu concipitur; porro ‚loquela' est, quando cum quadam eloquentia dictionis ordo protexitur; ‚oratio' est, quando usque ad manuum artem discribendi oratorius sermo
20 perueniat.

Fuit itidem apud Troeam quidam Virgilius eiusdem Donati auditor, qui in discribendis uersibus diligentissimus erat. Qui LXX uolumina de ratione metri scribens et epistolam ad Virgilium Assianum missam de
25 uerbi explanatione. Tertius Virgilius ego.

N

9–11 sapientia : *Sed. coll. II,1 Ps. Beda Coll. n. 1* **11** Quid–**20** *M f. 33ᵘ* **13** Verbum–**20** *F f. 33ᵘ Beda orth. 57,1245–1250*

11 interest *M* : *om. N* **12** sententiam *M* : scienciam *N* **14** autem *FM* : *om. N* h̄ *suppl. N²* cuius – duobus *om. F* **15** comptior – *16* fit *FM Beda* (fit *om. M*) : *om. N* **17** lequella *N* est *M* : *om. FN Beda* **19** manuum *Beda* : mannum *N* manum *FM* artem *FM* : arte *N* discribendi *Stangl* : discribendus *FN Beda* oratorius *Mai²* : oratprius *MN* oraturius *N²* oratoris *F* **20** praeueniat *M* **21** Troiam *N²* **23** scribsit *Mai² Polara*

Nam Virgilius Assianus praedicti discens fuit, uir admodum ministratorius sanctis uiris, ut numquam in sede eum uocantis sermo inueniret. Hunc uidi meis oculis, et puerulo mihi notas caraxauit. Hic scribsit librum nobilem de duodecim Latinitatibus, quas his nomini- 30 bus uocauit: *Prima*, inquit, *est usitata, quae in usu Romanae eloquentiae habetur. II Asena, hoc est notaria, quae una tantum littera pro toto fono contenta est, et haec quibusdam formulis picta. III Semedia, hoc est nec tota inusitata nec tota usitata, ut est ‚monta glosa'*, 35 *quod est ‚mons altus', et ‚gilmola' pro ‚gula'. IV Numeria, quae proprios numeros habet, ut ‚nim', hoc est I, ‚dun' II, ‚tor' III, ‚quir' IV, ‚quan' V, ‚ses' VI, ‚sen' VII, ‚onx' VIII, ‚amin' IX, ‚ple' X, quod dictum de plenitudine est, et sic ‚nimple' XI, usque ad ‚plasin' XX et* 40 *‚torlasin' XXX et ‚quirlasin' XL usque ad ‚bectan' C, et peruenit usque ad ‚colephin' M et reliqua. V Metrofia, hoc est intellectualis, ut ‚dicantabat', id est ‚principium';*

N

29–57 *cf. R f. 30ᵘ*

27 sanctis uiris *Hartel* : satis uir *N* **28** inueniret *N²* : *legi non potest N* **29** caracsauit *ex* cracsauit *corr. N²* **32** Asena *R* : Assena *N* **33** fono *Stangl* : sono *NR* **34** formulis *Mai²* : formalis *N om. R* **35** monta glosa *R* : mota gl̄us *N* **36** quarte *R* : *om. N* Numeria *R* : Numiroa *N* Numirosa *N²* **37** proprius numerus *N (corr. N²)* hoc est *R* : *om. N* **38** ses sex *R* : *om. N* sen *R* : sem *N* **39** ple decem *R* : pleni *N* dictum *ex* tum *corr. N²* **40** nimple *R* : con.ple *N* **41** bectan *R* : dictam *N* **43** intellectuales *N* dicantabat id est *R* : dicantabaat in hic est *N*

,sade', id est ,iustitia'; ,gcno', hoc est ,utilitas'; ,bora',
45 *hoc est ,fortitudo'; ,teer', hoc est ,dualitas coniugalis';*
,rfoph', hoc est ,ueneratio'; ,brops', hoc est ,pietas';
,rihph', hoc est ,hilaritas'; ,gal', hoc est ,regnum'; ,fkal',
hoc est ,religio'; ,clitps', hoc est ,nobilitas'; ,mrmos',
hoc est ,dignitas'; ,fann', hoc est ,recognitio'; ,ulioa',
50 *hoc est ,honor'; ,gabpal', hoc est ,obsequium'; ,blaqth',*
hoc est ,lux solis'; ,merc', hoc est ,pluuia'; ,pal', hoc est
,dies et nox'; ,gatrb', hoc est ,pax'; ,biun', hoc est ,aqua
et ignis'; ,spadx', hoc est ,longeuitas'; ex his rebus mun-
dus totus gubernatur et prosperatur. VI Lumbrosa, hoc
55 *est perlonga, cum pro uno <fono> usitato totus uersus*
scribitur; cuius exempla sunt haec, ut: ,gabitariuum bre-
sin galsiste ion', hoc est ,legere'; item ,nebesium almige-
ro pater panniba', hoc est ,uita'. VII Sincolla, hoc est
perbreuis, uersa uice cum totus uersus usitatus in uno
60 *continetur fono; cuius exempla sunt ista, ut ,gears', hoc*
est ,mores collegite, bona diligite'; item ,biro', hoc est

N

61 biro–**78** alti : *R f. 32ʳ*

44 sade *R* : s.ahm *N* iustitia *R* : iusticiam *N* gco (n *suppl. N²*) hoc̄ utilitas *N* : gnoutil *R* bora *N* : bea *R* **45** coniugalis *Mai²* : coniugales *N* coiuū *R* **46** ueneratio *R* : ueracio *N* **48** nobilitas *R* : nubilitas *N* **50** gabal *N R (corr. N²)* **51** pal *Huemer* : sstil *N* pallias *R* **53** spax *N (corr. N²)* **54** *post* prosperatur *add.* latina *N (sed non R)* Lumbrosa *R* : limbrosa *N* **55** fono *suppl. Mai²* **56** gabitariuum – *57* ion *N* : gabigayrum besingal firelon *R* **57** legere *Mai²* : leiere *N* legat *R* **58** est *om. N* **59** uice *Mai²* : ceruice *N* totus *Mai²* : tantus *N* **61** est *prius om. N* diligite *Huemer* : dibigite *N* biroc *R*

,linquere parentes utile non est'. VIII Belsauia, hoc est peruersa, cum casus nominum modosque uerborum transmutat; cuius exempla sunt haec, ut: ,lex', hoc est ,legibus', et ,legibus, hoc est ,lex'; et ,rogo', hoc est ,ro- 65 *gate', et ,rogate', hoc est ,rogo'. IX Presina, hoc est spatiosa, cum unum fonum multa usitata significat, ut ,sur', hoc est uel ,campus' uel ,spado' uel ,gladius' uel ,amnis'. X Militana, hoc est multimoda, cum pro uno fono usitato multa ponuntur, ut pro ,cursu' ,gammon'* 70 *,saulin' ,selon' ,rabath'. XI Spela, hoc est humillima, quae semper res terrenas loquitur, ut ,sobon', hoc est ,lepus'; ,gabul', hoc est ,uulpis'; ,gariga', hoc est ,grus';* 211ʳ N *,lena', hoc est ,gallina'; hac Vrsinus | utebatur. XII Polema, hoc est superna, quae de superioribus tractat, ut* 75 *,affla' pro ,anima'; ,spiridon' pro ,spiritu'; ,repota' pro uirtutibus quibusdam supernis; ,sanamiana anus' pro quadam unitate dei alti; hoc semper genere Virgilius loquebatur.* Haec Virgilius Assianus.

N

62 linquere – est *Mai²* : utile parentes linquere non est *R* linrequerere parentes utile non em *N* Belsabia *R* **65** et ligibus *N* rago *N* **66** rogate *R* : rogant *N* rogunt *N²* **67** *sq.* ut sur *R* : usur *N* **69** per *N* **70** pro *R* : per *N* **70** *sq.* gabon sualin rabat sclon *R* **71** hoc est *iter.* *N* **72** sabon *R* **73** gabal *R* gariga – grus *N* : ganzagī *R* **74** Polema *R* : Ponema *N* **75** superna *N* : figurata *R* **76** affla *Mai² Stangl* : alippha *N* allipha *R* **77** sanamia (*et* anus *om.*) *R* **78** Virgilius *Stowasser²* : uirus *N* **79** Haec *Stowasser²* : Hae *N*

80 Primogenus quidam apud Cappadociam uir dulcissimus erat, in fissicis satis gnarus et in conpotatione lunae et mensuum sagacissimus. Hic scolasticis suis aiebat de tonitruo interrogantibus spiritum quendam esse inusitati uenti, qui praestitutis temporibus mundo into-
85 nat et cuius sonus tonitruit. Cuius naturae hoc est, ut solus humanis se auribus ingerat; qui non tam spiramen quam fulgoream flammam habet; quem et altiorem omnibus uentis et profundiora omnium penetrare asserebat. Quem cum interrogassem, utrumnam hic
90 uentus propria dictione an aliena regeretur, assumens pagillam quattuor poeticos confecit uersus, ita inquiens:

Summa in summis
<quis> potens celis
95 *celsaque cuncta*
gubernat cela?,

id est Hebreorum deus.

N

80 Primogenus : *cf. Latomus 34,936* **82–86** *cf. Isid. nat. rer. 29,1*

80 quidam *Mai*[2] : quaedam *N* **81** gnarus *Mai*[2] : ignarus *N* **85** hoc *Polara* : *om. N* haec *suppl. N*[2] **86** humanis *Mai*[2] : hamanis *N* auribus *scripsi (cf. Eranos 79 [1981], 118)* : usibus *N* uisibus *Stangl* **87** flammam *Mai*[2] : flamma *N* **91** poeticus *N (corr. N*[2]*)* **94** quis *suppl. Stangl* **96** cela *Stangl* : celsa *N* **97** deus *Mai*[2] : deum *N*

Hestrius, uir Hispanus, in conpositione historiarum splendidae satis eloquentiae quandam similitudinem mihi dedit, dicens: *Vicem solis in testimoniis agit uerbum, nam sicut dies absque sole non est rutilus, sic testimonium sine [I] uerbo non lucidum.* Hic ait: *O rex, scito, quia, sicut tecum tua ancilla uitam hanc est sortita communem, ita et tu cum ea mortem subibis communem.* Item interrogatio: *O auare, quid celum, quid terra, quid mare sua dona tibi ferunt, et tu tua tuo bona non fers proximo*? Item: *<Ferunt> in mari piscem obuia quaeque uorantem nec satiari potentem, sic mens hominis auari toto nescit saeculo satiari.* Hactenus Hestrius. 100 105

Erat apud Aegyptum Gregorius Grecis studiis ualde deditus, qui tria milia librorum de Grecorum historiis conscribsit. 110

N

102–105 *Flor. 141* **105–107** *Flor. 51* **107–109** *Flor. 297 (et Sed. coll. XIII, VIII,26)*

98 Estrius *Polara* Istrius *Huemer* uir *Mai²* : uirus *N* uiris *N²* **100** agit *Huemer* : ait *N* **101** solem *N (corr. N²)* rutulus *N (corr. N²)* **102** I *om. Mai² Huemer* : primo *Stangl* uerbo *Mai²* : uerbum *N* lucedum *N* **103** ancillae *N (corr. N²)* ancillam *Flor.* **104** tu cum ea *Flor. (et Mai²)* : tum cum ea *N* tu mecum *N²* **106** tuo *del. N²* **107** fers *Flor. (et Mai²)* : fres *N* feres *N²* Ferunt *Flor.* : *om. N* in mari *N Flor.* : en maris *Stangl* **108** homines *N (corr. N²)* **109** Hactenus *Mai²* : atenus *N* Hestrius *scripsi (cf. 1.98)* : Estrius *Polara* hoc trius *N* hecentrius *N²* Istrius *Huemer* **110** Aeguptum *N* **111** dedutus *N*

Erat apud Nicomediam Balapsidus nuper uita functus, qui nostrae legis libros, quos ego in Greco audio
115 sermone, me iubente uertit in Latinum. Quorum est principium: *In principio celum terramque mare omniaque astra spiritus intus fouet.*

Erant praeterea tres Vulcani: unus in Arabia, alius in India, tertius in Africa, quos Aeneas meus praecep-
120 tores habuit. Quorum libros mediante notaria arte in lucidam discriptionem transtulit. In quibus repperit, quod uir quidam Maro fuerit prope diluuium, cuius sapientiam nulla narrare saecula potebunt. Vnde Aeneas cum me uidisset ingeniosum, hoc me uocabulo
125 iussit nominari, dicens: *Hic filius meus Maro uocabitur, quia in eo antiqui Maronis spiritus rediuiuit.*

Erat etiam auus meus Martulis, uir satis gnarus et clarus uultu; hic in arte grammatica diligentissimus.

Haec uobis, o sodales atque discentes, legum pater-
130 narum libris pro cunctorum legentium utilitate atque salute excerpta insinuasse sufficiat.

Explicit Maronis Virgilii

N

116 *sq. cf. Gen. 1,1 sqq.*

113 noper *N* **114** audio *Huemer* : adion *N* habui *Mai²* **115** uerti *N* **118** ulcani *N* **119** Endia *N* **120** mediante *Huemer (dubitans)* : meditante *N* notaria *Mai²* : onoraria *N* onotaria *N²* **121** repperet *N (corr. N²)* **123** Aneas *N (corr. N²)* **125** Maro *Mai²* : Moro *N* uocabetur *N (corr. N²)* **126** Maroris *N* **127** aus *N* gnarus *Mai²* : ignarus *N* **129** paternarum *Mai²* : paternorum *N* **131** excerpta insinuasse *Mai²* : excepita sinuasse *N*

FRAGMENTA

I

E Florilegio Frisingensi, ed. A. Lehner, CC 108 D, et Collectaneo Sedulii Scotti, ed. D. Simpson, CCcm 67 collecta Cf. V. Law, Cambridge Medieval Celtic Studies 21 (1991), 113 sqq.

96. *(sequor numeros Florilegii)* Vis sapiens fieri et diues, quod fieri omnino non potest. *Etiam n. 441 et Sed. II,5.*
97. Vis uigilem sapientiae lucernam mente peruigili contueri et membra somni grauis suauitate torpescere, quod fieri non potest. *Etiam n. 440.*
213. Nullius rei sub caelo dignitas sapientis potest minimi [ne] comparari (ne *seclusi*).
216. Industria legendi et adsiduitas interrogandi et contemptus diuitiarum et honorificatio doctorum quattuor claues sunt sapientiae. *Etiam 439 et Sed. II,7; cf. Ps. Bedam Coll. n. 26 al.*
217. Vis clare uidere sapientiam: contempne diuitias, plateam ne adeas; negotia ne habeas; somnus leuis, potus parcus, cibus uilis sit, uigiliae iuges, assidua discatio disciplinarum (cibus *scripsi:* cibi *Flor.*).
218. Totus mundus, caelum et terra, dico, sapientiae conparari non potest. *Etiam n. 442.*
296. Creature autem natura cogitatione uelox quidem est ad capiscendum, sed ad obliuiscendum tardior non est.
297. Cor stulti et incontinentis et soluti deliciis ueluti uas inmundum pertusum ac felle plenum mere mustum sapientiae accipere non potest (incontinentes *Flor.*).

II

E Clm 6411 f. 41ᵘ. Cf. B. Bischoff, Studien zur lateinischen Dichtung des Mittelalters. Ehrengabe für K. Strecker (Dresden 1931) 10.

Gratianus rethor dicit, quod circulus, anulus, stimulus a circo et ano et stiga oriuntur. Itemque dicit: Sunt quedam nomina quasi diminutiua, que non sunt diminutiua, quoniam eorum prima originis positio non cernitur, ut scapulus, uitulus, titulus, capitulus. Iterum pauca uerba monosillaba inueniuntur ut sto, do, flo, so, (id est amo) cor (id est scio) et reliqua. Iterumque dicit: Est nomen sine origine ut dapsilis (id est [est] largus); unde oritur dapsilitas (id est largitas).

INDEX AVCTORVM

INDEX SACRAE SCRIPTVRAE

INDEX GRAMMATICORVM

INDEX VERBORVM ET FORMARVM

CONCORDANTIA EDITIONVM LÖFSTEDTII POLARAE HVEMERI

Epistolae

Praefatio	L 1	P 174	H 105
I	L 7	P 182	H 109
II	L 23	P 206	H 121
III	L 38	P 228	H 131
IV	L 72	P 280	H 156
V	L 79	P 292	H 161
VI	L 91	P 310	H 169
VII	L 95	P 318	H 172
VIII	L 100	P 326	H 176

Epitomae

I	L 103	P 2	H 3
II	L 108	P 8	H 7
III	L 113	P 14	H 11
IV	L 116	P 18	H 12
V	L 137	P 42	H 26
VI	L 161	P 68	H 42
VII	L 171	P 80	H 49
VIII	L 184	P 94	(H 58)
IX (VIII)	L 200	P 112	H 67
X (XIII)	L 213	P 128	H 76
XI (XIV)	L 225	P 146	H 82
XII (XV)	L 238	P 162	H 87

Vol. V. Fasc. 1.

Maxime cum principibus philosopho esse disserendum · Ad principem ineruditum · An seni sit gerenda res publica · Praecepta gerendae rei publicae · De tribus rei publicae generibus · De vitando aere alieno

Vol. V. Fasc. 2. Pars 1.

Vitae X oratorum · Placita philosophorum

Vol. V. Fasc. 2. Pars 2.

De comparatione Aristophanis et Menandri · De Herodoti malignitate

Vol. V. Fasc. 3.

Aetia physica · De facie in orbe lunae · De primo frigido

Vol. VI. Fasc. 1.

Aqua an ignis utilior · De sollertia animalium · Bruta ratione uti · De esu carnium I · De esu carnium II · Platonicae quaestiones · De animae procreatione in Timaeo · Epitome libri de animae procreatione in Timaeo

Vol. VI. Fasc. 2.

Libri contra Stoicos et contra Epicureos scripti

Vol. VI. Fasc. 3.

De musica · De libidine et aegritudine · Parsne an facultas animi sit vita passiva

Vol. VII.

Fragmenta

K · G · SAUR MÜNCHEN · LEIPZIG

BIBLIOTHECA TEVBNERIANA

PLVTARCHVS, Vitae parallelae

K · G · SAUR MÜNCHEN · LEIPZIG